

Co-funded by the
Erasmus+ Programme
of the European Union

**ЄВРОПЕЙСЬКІ
АНТИТОТАЛІТАРНІ ПРАКТИКИ
(EUROPEAN ANTITOTALITARIAN
PRACTICES)**

П Р А К Т И К У М

**Чернівців
2020**

УДК 1:316.7+37.013.73] (091)(072)

€ 24

Упорядники: д. філос. н, доц. *Столяр М.Б.*; к. і. н., доц. *Кеда М.К.*;
д. філол. наук, проф. *Борисов О.О.*; к. пед. н., доц. *Гергуль С.М.*;
к. філос. н., доц. *Ольховик М.В.*; к. філос. н. *Богун К.М.*; д. культурології, доц. *Колесник О.С.*; к. філос. н., доц. *Каранда М.В.*

Рецензенти: д. іст. наук, проф. *Дятлов В.О.*;
д. філос. наук, проф. *Ковальчук Н.Д.*

Відповідальний редактор: канд. філос. наук, доц. *Богун М.О.*

€ 24 **Європейські анти тоталітарні практики: Практикум**
[Текст] / Упорядники: М.Б. Столяр та ін. Чернігів : Десна
Поліграф, 2020. 212 с.

ISBN 978-617-7833-44-3

Навчальний посібник містить документи та методичні рекомендації для підготовки до семінарських та практичних занять з двох модулів курсу, а також навчальну програму курсу, фрагменти першоджерел, контрольні запитання, правила навчальних ігор, тренінги та інші додатки. Для студентів, вчителів, громадських організацій та усіх, хто цікавиться анти тоталітарним вектором Європейської культури.

The publication has been funded with support from the European Union. The publication reflects only of the authors and the Union cannot be held responsible for any use which may be made of the information contained therein.

Практикум підготовлено та видано за кошти Проекту програми ЄС Еразмус + напряму Жана Моне «Європейські анти-тоталітарні практики» («European Antitotalitarian Practices»/ «EAP») № 599704-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-MODULE.

УДК 1:316.7+37.013.73] (091)(072)

*Рекомендовано до друку вченою радою
Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т.Г. Шевченка
(Протокол № 7 від 4 березня 2020 р.)*

ISBN 78-617-7833-44-3

© Столяр М.Б., Кеда М.К., Борисов О.О., Гергуль С.М.,
Ольховик М.В., Богун К.М., Колесник О.С.,
Каранда М.В., 2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	5
ПРОГРАМА КУРСУ	9
ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ	25
Модуль 1. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНЦЕПТ ТОТАЛІТАРИЗМУ (В ІСТОРИЧНОМУ, ФІЛОСОФСЬКОМУ, ЛІНГВІСТИЧНОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ).....	25
Частина 1. Тоталітарні, посттоталітарні та неототалітарні практики як концепти європейського та українського історичного та філософського дискурсів	25
Методичні вказівки до практичного заняття № 1 <i>Методи діагностики та аналізу тоталітарних і</i> <i>посттоталітарних практик (Столяр М.Б.)</i>	25
Методичні вказівки до практичного заняття № 2 <i>Конкурс на кращий твір в жанрі посттоталітарної антиутопії</i> <i>(Столяр М.Б.)</i>	32
Методичні вказівки до практичного заняття № 3 <i>Антитоталітарні закони Чехії та України:</i> <i>порівняльний аналіз (Кеда М.К.)</i>	34
Частина 2. Лінгвістичний дискурс у потестарному вимірі: контроль, примус, свобода	104
Методичні вказівки до практичного заняття №4 <i>Діалог у форматі парламентського дискурсу:</i> <i>вербальні та невербальні особливості (навчальна гра) (Борисов О.О.)</i>	104
Частина 3. Образ учителя у посттоталітарній та сучасній Європі: компаративний аналіз.....	114
Методичні вказівки до практичного заняття № 5 <i>Використання сучасних технологій саморегуляції</i> <i>та саморозвитку у процесі формування європейського</i> <i>образу вчителя XXI ст. (тренінг). (Гергуль С.М.)</i>	114
Модуль II. АНТИТОТАЛІТАРНІ КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ.....	132
Частина 1. Феномен ідентичності: (пост)тоталітарні виклики та європейський досвід.....	132

Методичні вказівки до практичного заняття № 6 <i>Тоталітаризм в культурних вимірах: природа та межі втрати ідентичності (круглий стіл з елементами гри) (Ольховик М.В.)</i>	132
Методичні рекомендації до практичного заняття № 7 <i>Національна та етнічна ідентичність: функціональні особливості в (пост)тоталітарних суспільствах (інтерактивне заняття) (Ольховик М.В.)</i>	139
Методичні вказівки до практичного заняття № 8 <i>Вплив медіа на розвиток особистості (демократичної чи неототалітарної) (майстер-клас) (Ольховик М.В.)</i>	143
Частина 2. Європейські антифобіальні практики в філософії та мистецтві	147
Методичні вказівки до практичного заняття № 9 <i>Страх спілкування та антифобіальні практики (семінар-гра) (Богун К.М.)</i>	147
Частина 3. Євроінтеграційний контекст інтерпретаційного дискурсу в сучасному мистецтві	160
Методичні вказівки до практичного заняття №10 <i>Майстерня– аналіз ідеологічного змісту сучасних творів мистецтва (Колесник О.С.)</i>	160
Методичні вказівки до практичного заняття №11 <i>Дискусія – Сучасне мистецтво: засіб маніпуляції свідомістю чи простір свободи? (дискусія) (Колесник О.С.)</i>	170
Методичні вказівки до практичного заняття №12 <i>Тенденції розвитку сучасного українського мистецтва в європейському контексті (круглий стіл) (Колесник О.С.)</i>	180
Частина 4. Антитоталітарний кінематограф та театр як європейський культурний феномен	191
Методичні вказівки до практичного заняття № 13 <i>Приватні драми режисерів тоталітарної доби (Каранда М.В.)</i>	191
Методичні вказівки до практичного заняття № 14 <i>Сучасні українські митці як творці антитоталітарної художньої контекстуальності (Каранда М.В.)</i>	196
СЛОВНИК	154

ПЕРЕДМОВА

Курс «Європейські анти-тоталітарні практики» («European Antitotalitarian Practices»/ «EAP») № 599704-EPP-1-2018-1-UA-EPPJMO-MODULE розраховано на студентів класичного університету, які навчаються за освітньо-кваліфікаційними програмами підготовки магістра. Модуль побудований згідно вимог кредитно-трансферної програми системи організації навчального процесу у вищих навчальних закладах та узгоджений з примірною структурою змісту навчального курсу, рекомендованою Європейською Кредитно-Трансферною Системою (ECTS).

Євроінтеграційний курс розвитку України передбачає поетапну та послідовну відмову від тоталітаризму в усіх сферах людського життя, починаючи від менталітету, культури та закінчуючи політичними та соціально-економічними відносинами. Оскільки саме рівень свідомості людей значною мірою визначає характер динаміки суспільства в цілому, в запропонованому курсі найбільша увага приділяється аналізу особливостей тоталітарного менталітету та культурним практикам запобігання тоталітаризму. Сьогодні Україна має можливість позбутися цього негативного феномену на принципово новій, законодавчій основі. Мається на увазі закон України 2015 р. «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки».

Оскільки перехід від посттоталітарного суспільства до демократичного ніколи не відбувається автоматично, цей процес передбачає наявність нової культурної еліти – зокрема випускників класичних університетів, які усвідомлюють, по-перше, що неототалітарними методами неможливо будувати нову Україну як європейську державу; по-друге, мають навички

розпізнавання тоталітарних, посттоталітарних та неототалітарних практик у різних, в тому числі гібридних варіантах. І по-третє, вивчають і запозичують досвід подолання тоталітаризму та запобігання практикам неототалітаризму в країнах ЄС.

Перший змістовний модуль «Європейський концепт тоталітаризму (в філософському, лінгвістичному, педагогічному та історичному дискурсах)» планується на один семестр і передбачає 22 години лекційних та 16 годин практичних. Формою підсумкового контролю якості знань, навичок, вмінь студентів є захист проекту, який відбувається наприкінці другого семестру, після відвідування занять 2 модулю. Зміст першого модулю складає матеріал тем, присвячених вивченню концептів тоталітаризму, пост-тоталітаризму та неототалітаризму в європейському та українському соціальному дискурсі (філософсько-історичний аспект), розкриттю семантики лінгвістичного дискурсу контролю, примусу та його альтернатив вільного, критичного мислення та виявленню форм та засобів сучасної європейської педагогіки на основі компаративного аналізу європейських та тоталітарних (і неототалітарних) практик.

Національно орієнтована концепція викладання курсу «Європейські анти-тоталітарні практики» передбачає синтез Європейських та Українських анти-тоталітарних дискурсів на основі філософських, культурологічних, історичних, лінгвістичних та педагогічних аспектів їх аналізу. Відтак вивчення курсу в національному університеті вимагає тісного міжпредметного зв'язку філософії та культурології з історією та правом, педагогікою, лінгвістикою та іншими гуманітарними дисциплінами. В процесі викладання матеріалу вивчаються роботи провідних європейських та українських дослідників відбувається процес інтеріоризації анти-тоталітарного досвіду ЄС у формі знань, навичок, вмінь, життєвого досвіду магістрів. Цей курс сприяє як розвитку знань про процеси європейської інтеграції у різних сферах культури, так і реалізації відповідних процесів, зокрема у межах української політичної культури.

Мета: ознайомлення із основними здобутками Європейського анти-тоталітарного філософського, культурологічного, історичного, лінгвістичного та педагогічного дискурсів, вивчення та моделювання можливостей застосування відповідного досвіду в українському потестарному та соціально-культурному просторах.

Відповідно до мети передбачається вирішення таких завдань:

- Визначити генезу, сутність та основні риси тоталітарних, посттоталітарних та неототалітарних практик;
- експлікувати та проаналізувати анти-тоталітарні європейські практики в галузі політики, права, освіти, культури спілкування;
- вивчити можливості застосування анти-тоталітарних європейських практик в українському соціально-культурному та політичному просторах.

По закінченню курсу студент має оволодіти певними знаннями та вміннями.

Магістр повинен знати:

- про основні демократичні цінності країн ЄС;
- зміст основних понять курсу, пов'язаних з вивченням тоталітарних, посттоталітарних та неототалітарних практик як концептів європейського та українського соціально-філософського дискурсу;
- характеристики філософсько-культурологічних, історичних, педагогічних та юридичних вчень провідних мислителів та педагогів Європи та України, які досліджували відповідні аспекти тоталітарних, посттоталітарних та неототалітарних практик;
- сучасний європейський досвід впровадження принципів демократії у повсякденне життя окремих людей та соціальних груп;
- європейські практики запобігання неототалітаризму;
- владний (потестарний) потенціал мови та дискурсу, зокрема виховного та освітнього, а також типи та різновиди комунікативного впливу та форми його реалізації у дискурсі;
- інвентар комунікативних стратегій та тактик, які можуть використовуватися для успішності власних комунікативних дій, а у випадку маніпулятивної гри – проти, та способи подолання небажаного комунікативного впливу.

Магістр повинен уміти:

- оперувати основними категоріями курсу для аналізу конкретних історичних, соціально-економічних, ідеологічних, правових, культурних, зокрема комунікативних та педагогічних колізій;

– опрацьовувати першоджерела з історії ЕС з метою розуміння сутності тоталітаризму та специфіки різноманітних антитоталітарних практик;

– формувати необхідні комунікативні наміри у плинних умовах інституційної чи повсякденної ситуації міжособистісної інтеракції з позицій рівноправності та толерантності до партнера;

– аргументовано вести діалог, захищаючи свої позиції, викриваючи можливі маніпулятивні тактики партнера по комунікації;

– використовувати знання з курсу для обґрунтування своєї позиції, мотивації власних дій та вчинків – як особистості, педагога та громадянина демократичної держави;

– знаходити адекватні конкретним ситуаціям засоби антитоталітарного виховання школярів відповідно до загального (демократичного та гуманістичного) змісту.

Формами контролю якості знань, вмінь та навичок, здобутих у ході опрацювання модулів, є усне опитування студентів та індивідуальні творчі завдання, участь студентів в роботі конференції, круглих столів та учбової гри «Парламентські дебати», залік у формі захисту проекту.

ПРОГРАМА КУРСУ

МОДУЛЬ І. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНЦЕПТ ТОТАЛІТАРИЗМУ (В ІСТОРИЧНОМУ, ФІЛОСОФСЬКОМУ, ЛІНГВІСТИЧНОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ ДИСКУРСАХ)

Частина І. Тоталітарні, посттоталітарні та неототалітарні практики як концепти європейського та українського історичного та філософського дискурсів

Тема 1. Європейський Союз: віхи історії, демократичні цінності

Зародження та розвиток ідеї європейської єдності. Античні, середньовічні та ранньомодерні проекти об'єднання Європи. Нові інтеграційні теорії Нового часу. Панєвропейська ідея у першій половині ХХ ст. Сполучені Штати Європи.

Створення Європейського Союзу. Фактори, котрі сприяли інтеграційним процесам у Європі. Діяльність організацій, що виступають за поглиблення інтеграційних процесів (Пан'європейський союз). Роль провідних політичних діячів у формуванні та реалізації ідей європейської інтеграції (Конрад Аденауер, Шарль де Голль, Вінстон Черчіль, Отто фон Габсбург, Жан Моне, Роберт Шуман та інші). «План Шумана». Принципи діяльності Європейського об'єднання вугілля та сталі. Створення та принципи діяльності Євроатому. «Спільний ринок»: принципи функціонування, формування інституцій, формування правової структури, досягнення та проблеми.

Інституційні та правові принципи функціонування ЄС. Проблема демократії та соціального захисту в ЄС. Фактори, котрі сприяли процесу поглиблення європейської інтеграції. Маастрихтський договір. Пан'європейський рух кінця ХХ – початку ХХІ ст. Особливості конституційного процесу.

Інституційно-правові основи Європейського Союзу. Основні договори. Шенгенська угода. (1985 р.). Договір про утворення Європейського Союзу (Маастрихтський договір, 1992 р.). Лісабонська угода (2007 р.). Політико-культурна інтеграція європейців. Єдина європейська валюта: впровадження та функціонування. Шенгенські угоди. Копенгагенські критерії: умова для вступу чи умовність? Хвилі розширення Європейського Союзу.

ЄС на початку ХХІ ст.: основні виклики. Досягнення та проблеми на головних напрямках європейської інтеграції: економічному, політичному, соціальному, правовому, оборонному. Досягнення та проблеми сучасного ЄС. Дискусії між «євроскептиками» та «єврооптимістами» щодо подальшого майбутнього ЄС. Brexit. Європейська політика сусідства.

Концепт «європейські цінності» та його змістове навантаження. Теоретичні, політико-правові та світоглядні засади демократії, складові впливу європейських демократичних цінностей на становлення та розвиток громадянського суспільства в країнах Західної і Східної Європи.

Тема 2. Концепти тоталітаризму та антитоталітарних практик в філософському дискурсі ЄС

Актуальність курсу в контексті сучасних геополітичних загроз та інших викликів демократії в сучасній Європі та в Україні. Міжнародний та міждисциплінарний характер досліджень тоталітаризму. Важливість узагальнення досвіду європейських антитоталітарних практик.

Гене́за поняття «тоталітаризм» у дослідженнях М.О. Бердяєва, Ф. фон Хайєка, О. Лосєва, М. Бахтіна, К. Поппера, Х. Арендт, З. Бжезинського, К. Фрідріха, Р. Арона, Р. Такера. Риси тоталітаризму та різновиди тоталітарних практик у ХХ ст. (нацизм, фашизм, сталінізм).

Тоталітаризм як «політична релігія» (С. Куртуа, Б. Брюнето), «доктрина земного спасіння» (У. Бакес). Аналіз

тоталітарних практик ХХ ст. в роботі М. Поповича «Червоне століття». Механізми та форми сакралізації радянської тоталітарної ідеології (М. Столяр).

Посттоталітаризм як форма заперечення тоталітарних практик у різних сферах. Деідеологізація та десакралізація тоталітарної ідеології в умовах посттоталітаризму. Антитоталітарні практики посттоталітарної культури і науки. Сміхова культура доби як різновид анти тоталітарного дискурсу. Роль українських філософів-шестидесятників у розвитку європейських цінностей на ґрунті української культури.

Тоталітаризм та неототалітаризм: спільне та відмінне. Авторитаризм та неототалітаризм: компаративний аналіз. Загрози неототалітаризму в ХХІ ст. та можливості запобігання таким загрозам у країнах східної та західної Європи.

Соціальна філософія К. Поппера як теоретична основа політичних антитоталітарних практик соціал-демократичної партії Німеччини. Принцип фальсифікації в галузі політики. Політична філософія критичного раціоналізму та її представники (Г. Альберт, Б. Меггі, Й. Штеффен, Е. Епплер, А. і Г. Шванн та ін.). Антитоталітарна семантика принципу «фаллібілізму» в філософії державного управління Г. Альберта (Німеччина). Антитоталітарна програма у сфері науки П. Фейєрабенда. Антитоталітарний науковий дискурс початку ХХІ ст. у Франції (С. Куртуа). Осмислення західними та українськими філософами феномену загрози тотального маніпулювання свідомістю людей в добу НТП. Дослідження тоталітарного менталітету як напрямок сучасних досліджень в філософії та політології Європи.

Тема 3. Формування та функціонування радянських тоталітарних практик: причини та механізми

Соціально-політична та економічна основи функціонування тоталітаризму та пост тоталітаризму в СРСР (знищення приватної власності, мобілізаційний варіант економічного розвитку та відновлення невільницького (ГУЛАГ) та кріпосницького (колгоспи) секторів економіки; знищення політичної опозиції, масові репресії та культ вождя; спрощення соціальної структури; нестабільне становище номенклатури та можливості кар'єрного зростання в контексті системи репресій; інформаційна та ідеологічна ізоляція країни тощо).

Сакралізація онтології як основа тоталітарних практик радянської ідеології. Псевдо-священні виміри радянського хронотопу. Псевдо-релігійний зміст дискурсу радянського гуманізму. Ідеологеми та практики тоталітарного аскетизму. Образ дива в тоталітарних практиках. Ієрофанія духовного сміху в ідеологічному оптимізмі. Функціонування тоталітарних практик у сфері побуту та особистого життя.

Тема 4. Протистояння тоталітаризму у ХХ ст.: основні історичні етапи та провідні антитоталітарні практики

Тоталітаризм як явище ХХ ст.: проблема типології і визначення меж. Праві та ліві тоталітарні режими: спільне й специфічне. Формування тоталітарних режимів у Європі. Порівняльна характеристика основних тоталітарних моделей.

Неосталінізм та його вплив на Європу. Розвиток і криза тоталітарних режимів у Східній Європі. Апогей кризи комуністичних режимів наприкінці 1980-х рр. Оксамитові революції Центральної та Східної Європи. Події в Польщі та Угорщині. Падіння Берлінської стіни та об'єднання ФРН і НДР. Досвід Чехословаччини як механізм ідеологічного впливу (на прикладі відображення в сучасному політичному дискурсі Чехії, Росії та України).

Особливості подолання тоталітарного режиму в Румунії та Югославії. Боротьба з диктатурою Чаушеску (Румунія). Драматичний характер подій в Югославії, поєднання розвалу тоталітарної держави з міжособною війною та розпадом держави. Сербське питання.

Декомунізація в Україні. Заборона комуністичної партії та її символіки. «Ленінопад». Зміна топонімів. Відновлення і збереження пам'яті про борців за незалежність України в ХХ – ХХІ ст.

Антитоталітарна культура як превентивний інструмент. Дні боротьби за свободу та демократію. Парки тоталітаризму.

Тема 5. Дискурс радянського пост-тоталітаризму та загрози тоталітарних ремінісценцій в сучасній Україні

Амбівалентність посттоталітарних практик (лібералізація в умовах єдиного партійного керівництва; космічні програми – новий рівень самоусвідомлення людства як суб'єкту земного

буття і, одноразово, фактор нового витка гонки озброєнь; риторика роззброєння та холодна війна; обмеження критичного дискурсу «окремими недоліками», перенесення критичної семантики у сферу підтексту та контексту артефактів культури тощо).

Заперечення тоталітаризму в межах посттоталітарної культури. Протест, саботаж, критика, профанація як засоби заперечення тоталітаризму в умовах посттоталітарних практик. Механізми десакралізації радянських ідеологем у посттоталітарній культурі. Сміхова культура як «профанація профанацій» сакральних сенсів тоталітаризму: основні парадигми комічного (М. Столяр).

Антитоталітарна тематика в діяльності шестидесятників (зокрема українських шестидесятників).

Форми моральнісного протистояння тоталітаризму в культурі та перемога європейської моралі над класовою ідеологією.

Нові виклики доби «пост-пост» тоталітаризму та загрози реанімації окремих тоталітарних практик. Чи існує в суспільстві, яке «пережило» тоталітарний режим, механізм «антитоталітарного імунітету»? Економічні, політичні, культурні та ментальні чинники, що убезпечують від реанімації тоталітарних практик. Проблема виміру рівня загрози відновлення тоталітарних практик у різних країнах пострадянського та постсоціалістичного простору. Європейський досвід профілактики тоталітарних практик.

Тема 6. Неототалітаризм як концепт Європейського та українського історичного та філософського дискурсів

Проблема трансформації посттоталітарних суспільств. Визначення неототалітаризму. Різниця між неототалітаризмом та тоталітарними режимами ХХ ст. Неототалітарний інструментарій. Неофашизм та неонацизм – спільне й особливе. Неототалітаризм і світові демократії. Політичні неототалітарні технології.

Рецидиви тоталітаризму. Авторитарні режими початку ХХІ ст., їх особливості та перспективи. Тоталітарна (керована) демократія (за концепцією Дж. Талмона).

Особливості формування суспільно-політичних систем, утворених на теренах колишнього Радянського Союзу. Проблема адаптації процесів національної самоідентифікації за умов глобалізації. Виклики для України та механізми їх подолання.

Частина 2. Лінгвістичний дискурс у потестарному вимірі: контроль, примус, свобода

Тема 1. Монологічний аспект потестарного дискурсу: примус та контроль

Мова, комунікативна дія, дискурсивні практики: потестарний аспект. Виокремлення та визначення волюнтативної функції мови. Екстраполяція потестарного підходу на дискурсивні практики та її наслідки. Дискурс «технології реалізації влади». Поняття інтерактивної та статусної влади. Влада інтерактивна як повсякденна та ситуативна структурація діалога з іншою особою, яка розкривається у контролі та корекції її комунікативних або предметних дій. Інституціонально визначені контроль та корекція комунікантами комунікативних або предметних дій один одного як вияв статусної влади. Реалізація відносин субординації, визначених інститутами суспільства, які створюють типові для людей способи мислення та зразки поведінки. Потестарний аспект дискурсивних практик та можливості розгортання діалогу як способу подолання односпрямованого впливу (монолог).

Комунікативна взаємодія як інформаційно-асиметрична подія, що передбачає регуляцію (примус та контроль) взаємної поведінки партнерів комунікації. Мова в якості способу регулювання відносин влади й соціуму, важіль маніпуляцій і контролю в побутових та інституційних дискурсивних практиках (вплив, переконання, соціально-етикетний вплив, маніпуляція). Можливості тоталітарного контролю засобами мови.

Тема 2. Дискурс контролю та способи його обмеження та подолання

Соціальні тиск і контроль та їхні дискурсивні ознаки. Використання імперативних мовленнєвих актів, сленгу, жаргону, професійної лексики, тобто слів незрозумілої для адресата семантики, складних синтаксичних структур замість простих речень, що надає деяких переваг у міжособистісному, формально кооперативному, а змістовно – конфліктному спілкуванні.

Форми тоталітарного ставлення до індивіда як до об'єкта, а не суб'єкта комунікації та європейські антитоталітарні повсякденні та інституційні дискурсивні практики. Створення

умов вільного вираження думок та ставлення комунікантів як налаштування на справжній діалог з партнером. Діалогізм, діалогічне мислення, діалогічне мовлення та відповідні лексико-стилістичні, стилістико-синтаксичні засоби та прийоми. Необхідність розвитку критичного мислення як виходу за межі пропонованої, але небажаної для адресата програми комунікативних чи предметних дій. Поняття критичного мислення, принцип плюралізму.

Тема 3. Парламентські дебати як взірець та осереддя демократії у сучасному європейському соціумі

Парламентські дебати як одна з форм діяльності парламенту. Поняття регламенту. Сутність парламентських дебатів як обговорення винесеного на розгляд цього представницького (перш за все, західноєвропейського) органу питання. Парламентські дебати як різновид політичної суперечки, зазвичай трансльованої ЗМІ, між політичними суб'єктами щодо ухвалення певного закону чи обговорення актуального для країни питання. Демократичність та толерантність як принципи спілкування під час політичної суперечки.

Мовленнєві засоби переконання в своїй позиції опонентів і масового адресата. Вербальна та невербальна поведінка учасників дебатів. Критичний підхід до обговорення проблеми, яка розглядається з різних позицій учасників дебатів, та подолання односпрямованості дискурсу влади, монологізм та авторитарність, як найбільш ефективний шлях у розв'язанні певного питання.

Частина 3. Образ вчителя в посттоталітарному та сучасному європейському дискурсі: компаративний аналіз

Тема 1. Образ вчителя в посттоталітарному дискурсі: теоретико-методологічний аналіз

Амбівалентна семантика образу вчителя в посттоталітарному дискурсі (друга половина ХХ ст.): педагогіка співробітництва проти авторитарно-імперативних практик. Педагогіка співробітництва як демократичний та гуманно-

оптимістичний дискурс, що базується на повазі особистості учня, рівного партнерства вчителя та учня в учбовому процесі. Образ педагога-новатора в межах педагогіки співробітництва (Ш.А. Амонашвілі, С.Н. Лисенко, І.П. Волков, В.Ф. Шаталов, Є.М. Ільїн та інші). Посттоталітарні педагогічні практики подолання відчуження на ґрунті педагогіки співробітництва.

Вплив європейських педагогічних практик на формування педагогіки співробітництва. Поняття *прав дитини* в гуманістичній педагогіці польського педагога Я. Корчака. Місце принципів *самостійності та свободи* в межах системи Монтессори (Італія); в теоріях і практиках «вільного виховання» (Е. Кей, Швеція; Л. Гурлітт, Німеччина; О. Нейлл, Англія; С. Френе, Франція) тощо. Антитоталітарний дискурс психології та педагогіки А. Адлера: прагнення до влади над іншими як патологічний варіант розвитку дитячого комплексу неповноцінності.

Виховна цінність образу вчителя в європейській демократичній педагогічній спадщині.

Тема 2. Ідеальний образ вчителя у науковій, художній літературі, кінематографії та засобах масової інформації посттоталітарного та сучасного суспільства

Теоретико-методологічний аналіз ідеального образу вчителя. Динаміка морально-психологічного образу педагога в суспільній свідомості Європи ХХ–ХХІ ст. Зображення образу вчителя у науковій (нормативна база), художній літературі, кінематографії посттоталітарного та сучасного суспільства: компаративний аналіз. Художня література («Вгору по сходах, що ведуть униз» Бела Кауфмана, «Географ глобус пропил» Алексія Іванова, «Павлиська середня школа» та «Розмова з молодим директором школи» Василя Сухомлинського тощо), кінематографія («Доживемо до понеділка», 1968) «Імператорський клуб» («The Emperor's Club», 2002), «Товариство мертвих поетів» («Dead Poets Society», 1989), «Посмішка Мони Лізи» («Mona Lisa Smile», 2003), «Тріумф: історія Рона Кларка» («The Ron Clark Story», 2006), «Учитель на заміну» («Detachment», 2011) та ін.).

Образ вчителя у засобах масової інформації, соціальних мережах ХХІ ст.

Тема 3. Імідж сучасного педагога: український та європейський досвід

Поняття іміджу. Виникнення і розвиток іміджології. Імідж як соціально-педагогічне явище. Компоненти індивідуального іміджу вчителя. Становлення гуманістичного іміджу вчителя в Європейській та Українській культурі.

Принципові відмінності демократичного та авторитарного іміджу. Візуальний (габітарний) імідж вчителя в тоталітарному та демократичному суспільстві. Різноманітність стилів сучасного одягу. Індивідуальний стиль як риса одягу сучасного вчителя. Культура зовнішнього вигляду вчителя як фактор неформального спілкування.

Педагогічне спілкування і вербальний мовленнєвий іміджу. Форми педагогічного спілкування: монолог і діалог, переконування й навіювання. Стили і моделі педагогічного спілкування. Формальне та неформальне спілкування.

Культура мовлення вчителя. Невербальний (кінетичний, руховий) імідж. Кінетичне мовлення як основа невербального іміджу. Засоби невербальної комунікації: зовнішній вигляд, пантоміміка, міміка, екстралінгвістика та просодика, контакт очей, міжособистісний простір. Декодування вчителем невербальної інформації. Рухова та тілесна культура сучасного європейського педагога.

Тема 4. Використання сучасних технологій саморегуляції та саморозвитку у процесі формування європейського образу вчителя XXI ст.

Поняття «саморегуляція вчителя» у сучасному європейському педагогічному дискурсі. Саморегуляція педагогічної діяльності як компонент теорії і практики професійно-педагогічної підготовки студентів вищих навчальних закладів.

Стрес у вчительській діяльності та професійні стрес-фактори (відповідальність, необхідність бути об'єктом спостереження, постійна необхідність підтверджувати свою компетентність тощо). Технології саморегуляції як важлива складова професійної підготовки вчителя. Основні стратегії опанування (дистракція, релаксація, перевизначення, прийняття, емоційна реакція, пошук підтримки, пряма дія тощо). Шляхи та умови формування саморегуляції у професійній діяльності вчителя.

МОДУЛЬ II. АНТИТОТАЛІТАРНІ КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Частина I. Феномен ідентичності: (пост)тоталітарні виклики та європейський досвід

Тема 1. Нова ідентичність: конфлікт між тоталітарною спадщиною та сучасною мас-медійною культурою

Індивідуальне буття як проблема. Діалектика індивідуального та загального в площині людського та соціального буття.

Європейська ідентичність як метанаціональний концепт: класифікації та функції. Взаємодія європейської та національної ідентичності.

Базові структурні одиниці ідентичності та функціональна характеристика феномену. Проблематика відмінності /тотожності; співвідношення предмету /назви.

Тема 2. Ресентимент та симпатія як засоби формування системи цінностей в інформаційному суспільстві

«Перша людина і остання людина» – вчення Ф. Ніцше про ресентимент. «Інший» як фактор формування дискурсу ненависті в суспільстві. Теорія ресентименту Макса Шелера в площині діалектичного протиставлення ресентименту та симпатії. Теорія «Іншого» Славоя Жижека в контексті нових медіа. Роль контенту медіапростору щодо різних способів оцінки дійсності окремими групами населення в Європі та Україні. Проблема «іншості» та антитоталітарний європейський дискурс.

Тема 3. Національна та етнічна ідентичність: функціональні особливості в (пост)тоталітарних суспільствах

Регіональні особливості концепту «національна ідентичність»: європейські реалії. Практичні аспекти формування національної ідентичності в європейській культурі. Сучасна наука і національна ідентичність. Європа, національна ідея та ідентичність. Глобалізований світ: діалог культур чи зіткнення ідентичностей. Поняття інваріантних ідентичностей як наслідок функціонування мережевого суспільства.

Тема 4. Криза індивідуальної та колективної ідентичності. Поняття «розмитої ідентичності»

Проблема збереження власної ідентичності. Від романтичного образу творця реальності до прагматичних вимірів та викликів нової ідентичності. Поняття інваріантних ідентичностей як наслідок функціонування мережевого суспільства. Вплив художнього медіаринку на стан постійної дифузної ідентифікації. Людська тілесність і соціальні аспекти її ідентифікації. Роль мас-медіа у формуванні певної культури тілесності.

Тема 5. Критичне мислення як головний інструмент формування медійно грамотної особистості

Поняття логічного та критичного мислення: спільне та особливе. Логіка критичного мислення.

Критичне мислення як науковий тип мислення, який використовується для розв'язання неординарних практичних задач. Загальне та предметне критичне мислення. Основні риси критичного мислення: рефлексивність, самостійність, обґрунтованість. Усвідомлення як властивість критичного мислення та його складові (розумінні характеру зв'язків між одиницями інформації; розрізнення суттєвого та несуттєвого; розуміння механізму становлення та прояву зв'язків, що констатуються; розуміння підстав засвоєних знань (їх обґрунтованість); розумінні способів отримання знань; виявлення сфери та способів застосування знань; експлікація принципів, що знаходяться в основі цих способів застосування тощо.

Перебіг процесу критичного розмірковування під час розв'язування проблемної задачі. Базові техніки розвитку критичного мислення. Основні положення теорії розвитку критичного мислення.

Місце критичного мислення в концепції «медіосвіта протягом життя».

Тема 6. Вплив медіа на розвиток особистості (демократичної чи неототалітарної)

Пропаганда і маніпуляція: від тоталітаризму до сучасного інформаційного суспільства.

Маніпуляції та їх засоби. Різновиди запитань та їхня роль у створенні маніпулятивного матеріалу. Маніпуляції в медіа: засоби та форми.

Пропаганда і реклама: відмінне і подібне. Реклама як інструмент маніпуляції. Використання мотивів підсвідомого впливу. «Бульбашковий ефект» нових медіа та результати його впливу на нову ідентичність. «Мова ворожнечі» як фактор формування соціальної ідентичності та культурні практики запобігання відповідним дискурсам.

Частина 2. Європейські антифобіальні практики в філософії та мистецтві

Тема 1. Феномен страху та філософські антифобіальні практики

Актуалізація філософських досліджень антифобіальних практик в контексті антитоталітарного дискурсу.

Філософсько-антропологічне осмислення феномену фобій в працях мислителів античності. Особливості антифобіальних практик Демокріта, Платона, Аристотеля, Епікура, Сенеки та ін.

Амбівалентність феномену фобії в межах релігійних рефлексій середньовічної філософії (блаж. Августин, Псевдо-Діонісій Ареопагіт, Святителі Афанасій Великий, Григорій Ниський та ін.). Антифобіальна семантика «Повчання дітям» Володимира Мономаха.

Розробка теорії страху в Новий час: раціоналістичні антифобіальні програми (Р. Декарт, Т. Гоббс, просвітники). Кардинальне переосмислення феномену страху у філософії ХІХ ст. (Г.В.Ф. Гегель, С. К'єркегор, А. Шопенгауер, Ф. Ніцше).

Особливості осмислення антифобіальних практик у філософії ХХ–ХХІ ст. Антифобіальні практики в оптиці міжпредметного аналізу (Д. Айке, Х. Арендт, Ф. Арьєс, Ж. Батай, У. Бек, Ж. Ле Гофф, С. Жіжек, М. Еліаде, Н. Керролл, Ю. Крістева, М. Мід, П. Тілліх, Ж.-П. Сартр, Е. Фромм, М. Фуко, К. Ясперс та ін.). Переведення акценту з теми страху на тематику жахливого (М. Гайдегер, Ж. Делюмо, Р. Жірар, Н. К'єрролл, Ю. Крістева, Л. Свендсен, П. Слотердайк, Т. Горічева, В. Ланкін, М. Немцов, В. Петухов, М. Шкепу та ін.).

Тема 2. Антифобіальна функція сміхової культури

Фобієзнавчий дискурс антитоталітарних досліджень та поняття «сміхова культура» в контексті творчості М. Бахтіна та сучасної бахтіністики (С. Аверінцев, Л. Баткін, В. Біблер, О. Волкова, Б. Гройс, Г. Гюнтер, М. Вороб'йова, Е. Джеферсон, В. Кантор, В. Кормер, М. Коротков, Ю. Крістева, Р. Лахманн та ін.).

Механізми знищення страху сміхом: 1) перетворення загрозового на небезпечне (звуження сфери загрозового, послаблення сили загрози, профанація дискурсу жертвовності тощо); 2) сатира та гумор як форми сміху; 3) перемога над страхом і сміховий катарсис.

Варіанти знищення або часткового витіснення страху в різних формах сміхової культури. Перехід страху «в ніщо» (розіграш); десакралізація репресивної ідеології тоталітарних практик (анекдот); розвиток критичного мислення і свободи політичних рефлексій (частівка, політична сатира); розважальна функція комедії: переключення зі страху на сміх.

Тема 3. Антифобіальний дискурс дитячої літератури ХХ–ХХІ ст.

Філософсько-антропологічні та культурологічні аспекти літературного фобієзнавства. Філософічний антифобіальний дискурс дитячої літератури.

Антифобіальний дискурс дитячої літератури першої половини ХХ ст. Антифобіальні практики казок Т. Янссон та принцип «мамоцентризму» (сім'я як іманентний вияв трансцендентного блага). Рецепція жахливого в антитоталітарних казках К. Чуковського: жах в оптиці герменевтичної іронії як симулякр колективної тоталітарної свідомості.

Особливості антифобіального дискурсу у дитячій літературі другої половини ХХ ст. Архаїчні джерела та есхатологічні алюзії хоррор-практик. Граничний та трансцендентний характер жахливого по відношенню до феномену страху. Амбівалентний характер страху і жаху. Аспекти жахливого у «культових» творах літератури ХХ–ХХІ ст. – «Володар Перснів» Дж.Р.Р. Толкіна та «Гаррі Поттер» Дж. К. Ролінг (надзвичайна небезпечність, зловісна утаємниченість та всюдисущість). Відмінності інтерпретації феномену жахливого у творчості Дж.К. Ролінг та в парадигмі Ю. Крістевої (гідотне та жахливе, духовний вимір жахливого).

Частина 3. Євроінтеграційний контекст інтерпретаційного дискурсу в сучасному мистецтві

Тема 1. Інтерпретація як дискурс. Основні культурні парадигми та їхні інтерпретації в сучасному мистецтві.

Поняття інтерпретаційного дискурсу в сучасній європейській культурі. Сутність та види інтерпретації. Проблема меж інтерпретаційної свободи.

Поняття парадигми. Класифікація культурних парадигм та їх різновиди.

Феномен поліпарадигмальності культур: види рефлексії та тоталітарні редукції. Проблеми міжпарадигмальних інтерпретацій.

Тема 2. Специфіка інтерпретації творів Західного мистецтва в тоталітарних суспільствах

Відкрите та закрите суспільство. Інформаційно закрите суспільство: основні риси та ідеологічні практики.

Принципи відбору культурних зразків у тоталітарній культурі (на прикладі СРСР).

Ідеологічні та антиідеологічні трансформації першоджерел під час теоретичного тлумачення, перекладу, міжвидових адаптацій творів мистецтва.

Тема 3. «Зустріч» українського та Західного мистецтва в контексті глобалізації та євроінтеграції

Поняття глобалізації. Основні аспекти глобалізації. Глобалізація інформаційного простору. Глобалізація а євроінтеграція

Культурні засади глобалізації та євроінтеграції. Пошук культурних інваріантів. Звернення до національних традицій. Реміфологізація культури.

Рецепція України на Заході та Заходу в Україні. Питання адекватності сприйняття. Взаємодія українського та західного мистецтва на новій інтерпретаційній основі.

Перспективи конкурентоспроможності української культури. Можливість та бажаність створення програми розвитку культури.

Частина 4. Антитоталітарні кінематограф та театр як європейський культурний феномен

Тема 1. Соціально-філософські та етичні мотиви в надрах європейського антитоталітарного кіно ХХ – ХХІ століття

Зародження та розвиток соціально-філософської тематики в надрах європейського кіно ХХ ст. Внесок Роберто Росселіні в розвиток антитоталітарної теми в кінематографі. Аналіз стрічки Р.Росселіні «Рим – відкрите – місто» (1945). Режисер Золтан Фарбі та новаторство у фільмі «П'ята печатка» (1976). Британська традиція антитоталітарного кіно і Майкл Редфорд «1984» (1984). Відповідь Брюса Пітмана К. Воннегурту і М. Редфорду: фільм-антиутопія «Харрісон Бержерон» (1995).

Антигітлерівський кінематограф та театр ХХІ ст. Парадоксальний зміст та проблема зради у п'єсі Тадеуша Слободзянека «Однокласники. Історія в XIV уроках» (2008). Фільм Брайана Персиваля «Книжковий злодій» (2013) як осмислення поняття «герой-дитина» в контексті боротьби проти нацизму. Історична драма Олександра Рогожкіна «Зозуля» (2002) і проблема післявоєнного примирення.

Антисталінський кінематограф ХХ–ХХІ ст. (Олександр Прошкін «Холодне літо 53» (1987), Микита Михалков «Стомлені сонцем ч. 1» (1994), Режис Варньє «Схід-захід» (1999), Армандо Януччі «Смерть Сталіна» (2017).

Етичний вектор сучасного антитоталітарного кіно: архетипи батька і сина та колізії його переосмислення у контексті концепту історичної провини. Відмирання синдрому «Павліка Морозова» (Юрій Кара «Завтра була війна» (1987), Вадим Абдрашитов «Плюмбум або небезпечна гра» (1987), Володимир Машков «Тато» (2004).

Тема 2. Демократичні європейські цінності в анти-тоталітарному кінематографі та театрі другої половини ХХ – початку ХХІ ст.

Національна самобутність та свобода національних меншин як альтернатива тоталітаризму в художньому кіно ХХ ст. (Сергій Параджанов «Тіні забутих предків» (1964), Еміль Кустурица «Час циган» (1988), Роберто Беніньї «Життя прекрасне» (1997), Ахтем Саїтаблаєв «Хайтарма» (2013).

Свобода совісті у художньому кіно ХХ ст. (Інгмар Бергман «Фанні і Олександр» (1982), Ларс фон Трієр «Догвіль» (2003), Олесь Янчук «Владика Андрей» (2008).

Свобода творчої реалізації людини (Федеріко Феліні, «8 з 1/2» (1963), Андрій Тарковський, «Дзеркало» (1974), Іштван Сабо «Мефісто» (1981); Олена Фетісова та Серж Аведікян «Параджанов» (2013).

Свобода особистості: захист прав людей з особливими потребами від тоталітарних репресій (п'єса Інгмара Вілквіста «Ніч Гельвера», короткометражний фільм Мирослава Слабошпицького «Глухота» (2010).

Тема 3. Приватні драми режисерів тоталітарної доби

Чарлі Чаплін як вигнанець Америки. Комедія як основа антигітлерівської естетичної культури.

Сергій Ейзенштейн: трагедія протистояння генія та злодія. Фільм «Іван Грозний».

Олександр Довженко: переплетіння комуністичної та національної складової. Аналіз фільмів «Звенигора», «Земля», «Щорс», «Поема про море».

Режисери та драматурги театру в добу ідеологічних репресій: Лесь Курбас, Всеволод Мейєрхольд, Аджей Вайда, Іван Миколайчук.

Тема 4. Сучасні українські митці як творці антитоталітарної художньої контекстуальності

Художнє українське кіно 90-х 2000 років і та антиколоніальний дискурс (фільми Олесь Янчук «Голод – 33» (1991) та Леся Саніна «Поводир» (2013).

Внесок документального кінематографу у антитоталітарну тему (творчість Марини Вроди – фільм «Крос», 2011, Сергія Лозниці – фільми «Майдан» 2014, «Подія» 2015, фільм Аскольда Курова «Процес: Російська держава проти Олега Сенцова», (2017).

Сучасний український театр у пошуках антитоталітарних механізмів (позиція культуролога і драматурга Неди Неждани, Голови асоціації незалежних театрів Олександра Фоменка; доробок чернігівських режисерів А. Бакірова (вистава «Наше містечко», «Каліка з острова Інішмаан») та Г. Касьянова (вистави «Матінка Кураж», «Пролітаючи над гніздом зозулі»).

ПРАКТИЧНІ ЗАНЯТТЯ

Модуль 1. ЄВРОПЕЙСЬКИЙ КОНЦЕПТ ТОТАЛІТАРИЗМУ (В ІСТОРИЧНОМУ, ФІЛОСОФСЬКОМУ, ЛІНГВІСТИЧНОМУ ТА ПЕДАГОГІЧНОМУ АСПЕКТАХ)

Частина 1. Тоталітарні, посттоталітарні та неототалітарні практики як концепти європейського та українського історичного та філософського дискурсів

Методичні вказівки
до практичного заняття № 1

МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ ТА АНАЛІЗУ ТОТАЛІТАРНИХ І ПОСТТОТАЛІТАРНИХ ПРАКТИК

► План

1. Структурний аналіз як метод діагностики тоталітарних ремінісценцій.
2. Кріпторелігійна методологія як основа виявлення практик ідеологічної сакралізації.
3. Використання рефлексивних засобів сміхової культури в процесі діагностики тоталітарних та посттоталітарних практик.

■ **Мета заняття:** використовуючи знання особливостей тоталітарних практик навчитися виявляти відповідні ремінісценції у формі часткового відтворення або у модернізованому вигляді, використовуючи методи структурного аналізу, кріпторелігійну методологію та рефлексивні можливості сміхової культури.

1. Розкриваючи перше питання важливо виявити базові та інваріантні структури радянського тоталітаризму та пост тоталітаризму.

Такими структурами є наступні:

1. Наявність *єдиної* партійної ідеології.
2. Практики сакралізації цієї ідеології засобами культури (релігії або псевдо-релігії, псевдо-науки, сакрального мистецтва тощо).

3. Перевага ідеологічної мотивації над економічною в діяльності державних структур (наприклад, заводи в СРСР будувалися у певній місцевості не з точки зору здешевлення продукції та витрат на її транспортування, а виходячи з ідеологічних цілей, зокрема зв'язати усі республіки СРСР у єдиний економічний вузол жорсткої взаємозалежності; економічна підтримка тоталітарних режимів інших країн тощо).

4. Єдина партія, керована, як правило, диктатором.

5. Принцип партійності (наприклад, КПРС є непогрішимою у всіх свої рішеннях, усі інші політичні сили та партії або ворожі (буржуазні) або помиляються «ревізіоністи»); В контексті цього принципу не можна використовувати політичний або економічний досвід представників інших партій).

6. Наразі характеристика СВІЙ означає не професійні, не моральні, а суто ідеологічні параметри.

7. Експансіонізм

8. Повний контроль партії (влади) над армією.

9. Адміністративний контроль над системою судів

10. Як правило, централізоване планування економіки.

11. Масові репресії та терор з боку силових структур.

12. Заперечення традиційної для суспільства культури, мови, моралі та відповідні заборони.

13. Стирання кордонів між державним та особистісним

14. Знищення індивідуальних громадянських прав.

15. Відсутність громадянського суспільства та імітації «відбої» громадської активності.

16. Відсутність плюралізму у ЗМІ. Жорстка цензура із кримінальною відповідальністю за розповсюдження альтернативної інформації.

17. Маніпуляції масою свідомістю.

В межах неототалітарних ремінісценцій єдиний моноліт цих рис втрачається і кожна з неототалітарних практик є результатом

розкладу її тоталітарного аналогу із певними ідеологічними змінами. Та навіть у формі заперечення попереднього змісту, зв'язок із ним зберігається не за формою, а за структурою.

Наприклад, руйнування громадянського суспільства набуло в умовах тоталітаризму такої форми, що навіть в умовах вже більшої свободи суспільства, яке прагне руху в бік демократії, люди не відчують себе громадянами, тобто діють як *атомізовані індивіди* [Г. Аренд]. Відтак, вони відтворюють умови для відтворення тоталітарних практик.

Ще один приклад, чи можна вважати свободою ЗМІ ситуацію, коли лише одна точка зору вважається правильною, а усі інші – зрадою, ворожими думками тощо. Отже, якщо діалог є неможливим і сторони не чують одне одного, кожна сторона прагне знищити протилежну точку зору і прийти до ідеологічного панування, то говорити про демократичне суспільство жосить проблематично.

Деякі з вищеназваних рис зникають (які і чому?)

Деякі залишаються частково у видозміненому вигляді (які і яку форму вони приймають?)

А деякі залишаються майже у повному обсязі (наприклад, адміністративний контроль над системою судів (п. 7)).

2. Розкриваючи друге питання треба зрозуміти особливості кріпторелігійної методології, які полягають у виявленні релігійних засад культури в цілому та окремих її артефактів. Представниками кріпторелігійної парадигми в культурології є М. Бердяєв, С. Булгаков, Ж. Марітен, М. Вебер, О. Лосєв, М. Еліаде, М. Епштейн та ін.

Релігійне розуміння тоталітарної ідеології (зокрема, радянської) є поширеною в літературі позицією. Одним з перших на відповідних методологічних засадах дослідив радянських варіант тоталітаризму М. Бердяєв в роботі «Витоки та сенс руського комунізму». В главі «Комунізм та християнство» М.О. Бердяєв стверджує, що вороже відношення комуністів до християнської релігії тільки на поверхні було виразом їх атеїстичного світогляду. По суті це була спроба запропонувати новий вид релігійності, створити нову світову релігію яка прагне собою замінити християнство.

Термін «ієрофанія» (М. Еліаде) є одним із провідних понять заняття. Він фіксує форми присутності трансцендентного в

іманентному, священного (сакрального) в буденному, вияв вічного сенсу у тимчасовому [Див.: 6, с. 8]. Наприклад, марксистська ідеологія заперечує можливість надприродного (дива), але ієрофанія дива є наскрізною для усіх сфер радянського життя. Віра в можливість повністю підкорити природу, повернути річки, знищити пустелі і болота, а на їхньому місці посадити сади була науково не обґрунтованою, псевдо-релігійною вірою. Віра в безмежні можливості прогресу науки і техніки, віра в можливість створити НОВУ ЛЮДИНУ, яка здійснює дива трудового ентузіазму (пізніше виявилось, що на одного *передовика* працювала ціла бригада) тощо. Також в марксизмі є багато інших запозичень з релігій світу. Ці запозичення важко було побачити радянській людині, яка не мала ніякої інформації про релігійні тексти, першоджерела, наукову історію релігії. Зокрема вони вірили, що вчення про пролетаріат як визволителя людства відкрили та «науково обґрунтували К.Маркс і Ф.Енгельс, тоді як насправді класики марксизму просто переформулювали у світських поняттях релігійну ідею месіанізму, яка є присутньою в іудаїзмі та християнстві.

Завдяки кріпторелігійній методології ми маємо можливість використовувати ще одну форму діагностики неототалітарних практик: *наявність сакралізації певної ідеології та її представників вказує на тоталітарні джерела відповідної ідеології.*

Крім окремих концепцій культури в межах кріпто-релігійного методологічного підходу ми маємо задіяти методологічний арсенал тих культурологічних досліджень, які основним предметом мають вивчення сфер сакрального та профанного в культурі.

Реакцією на штучну сакралізацію в культурі є виникнення профанних варіантів сакралізованого, серед яких поважне місце посідають сміхові профанації.

3. Розкриваючи третє питання маємо пам'ятати, що сміхові практики здійснюють своєрідну функцію *індикатора*: вони вказують на посилення концентрації соціального «розчину» у бік тоталітарних (неототалітарних) реалій. Чим сильніше є тиск у певному питанні чи сфері, тим яскравіше і дотепніше буде реагувати сміхова культура у формі анекдотів, пародій, політичної сатири тощо.

Кожному сакралізованому ідеологічному концепту радянських часів ми сьогодні знаходимо талановитий сміховий аналог-двійник (трікстер).

1) Псевдо-релігійній вірі в комунізм як царство Боже на землі протистоять чисельні анекдоти про комунізм:

– Скажіть, це вже комунізм чи буде ще гірше?

– Чи є комунізм наукою? – Ні, Якби він був наукою, його б спершу випробували на собаках.

«Хай живе радянський народ – вічний будівник комунізму!»

2) Вірі у жовтневий заколот як революцію всесвітнього значення протистоїть здогадка про *поворотний пункт* історії у принципово іншій оптиці, тобто поворот, який відкинув країну у добу рабовласництва (ГУЛАГ) та повернув кріпосництво (колгоспи) одноразово:

Йдуть зйомки фільму про жовтень 1917 р. Більшовики наступають, юнкера відстрілюються. З натовпу глядачів крик на адресу останніх: «Рідненькі, тримайтеся до останнього!»

3) Чисельні «славниці», які набули ідеологічного характеру (в дореволюційній культурі слово «слава» використовувалося тільки по відношенню до Бога!) теж мають свій сміховий аналог в анекдотах та частівках. Ось, наприклад:

*До чого дійшла наука!
В небесах літає сука,
Прославляє до небес
Мать твою, КПРС!*

У цій частівки маємо подвійну профанацію через дві інвективи «провідної сили радянського суспільства».

4) На відсунуть свободи слова народ реагував анекдотами на кшталт наступного:

– Звідки ми взнаємо про новини у світі?

– *Із спростувань* ТАРС*

(*у спростуваннях йшлося про «наклепи» буржуазної преси на Радянський союз)...

Відтак аналіз сміхової культури, її провідних тем, найбільш успішних артефактів дає можливість отримати інформацію про певні ремінісценції тоталітарних практик у формі неототалітарних ремінісценцій.

Контрольні запитання та завдання

(студент обирає одне з запитань та робить на нього розгорнуту відповідь обсягом до 2 сторінок друкованого тексту):

1. Як елементи тоталітарних практик є найбільш розповсюдженими в неототалітарних дискурсах пострадянського політичного простору?
2. Які приклади сакралізації ідеологічних практик та відповідні засоби сакралізації Ви можете назвати на прикладі сучасної культури пострадянських країн?
3. На які ідеологеми сьогодні найбільш активно реагують сміхові культури пострадянських держав (України, Польщі, Чехії, Росії тощо).
4. Про що свідчать відповідні реакції (проаналізувати в кожному конкретному випадку, який ви наводите)?
5. Яким чином протистояння ідеології та здорового глузду присутнє у сміхових культурах Великої Британії, Германії, Франції та інших європейських країн (навести приклади)?

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Першоджерела

1. Бердяев Н. Души русской революции / Н. Бердяев // Литературная учеба. – 1990. – № 2 (март – апрель). – С. 123–140.
2. Бердяев Н. А. Истоки и смысл русского коммунизма / Н. А. Бердяев. – М. : Наука, 1990. – 222 с.
3. Булгаков М. А. Собачье сердце / М. А. Булгаков // Избран. произведения в 2 т. / М. А. Булгаков. – К. : Дніпро, 1989. – Т. 1. – С. 454–545.

4. Булгаков С. Н. Героизм и подвижничество: из размышлений о религиозной природе русской интеллигенции / С. Н. Булгаков // Вехи. Интеллигенция в России : сб. ст. 1909 – 1910 / коммент. Н. Казаковой; предисл. В. Шелохаева. – М., 1991. – С. 43–84.
5. Войнович В. М. Життя й дивовижні пригоди солдата Івана Чонкіна: роман / В. М. Войнович. – К. : Дніпро, 1992. – 477 с.
6. Еліаде М. Священне і мирске; Міфи, сновидіння і містерії; Мефістофель і андроген; Окультизм, ворожбитство та культурні уподобання / М. Еліаде; [пер. з нім., фр., англ. Г. Кьорян, В. Сахно]. – К. : Видавництво Соломії Павличко «Основи», 2001. – 591 с.
7. Кундера М. Книга смеха и забвения. Роман / М. Кундера [Пер. с чеш. Н. Шульгиной]. – СПб.: Азбука-классика, 2003. – 288 с.
8. Солженицын А. И. Архипелаг ГУЛАГ, 1918 –1956. [В 3 кн.], Ч. I–II: опыт художественного исследования / А. И. Солженицын. – Екатеринбург: У–Фактория, 2008. – 552 с.
9. Солженицын А. И. Архипелаг ГУЛАГ, 1918 –1956. [В 3 кн.], Ч. III–IV: опыт художественного исследования / А. И. Солженицын. – Екатеринбург: У–Фактория, 2008. – 560 с.
10. Солженицын А. И. Архипелаг ГУЛАГ, 1918 –1956. [В 3 кн.], Ч. V–VII: опыт художественного исследования / А. И. Солженицын. – Екатеринбург: У–Фактория, 2008. – 632 с.

Навчальна література

1. Почепцов Г. Г. Візуальний і вербальний простори тоталітаризму / Г. Г. Почепцов // Філософ. і соціол. думка. – № 6. – 1993. – С. 51–60.
2. Почепцов Г. Г. Тоталитарный человек. Очерки тоталитарного символизма и мифологии / Г. Г. Почепцов. – Киев : Глобус, 1994. – 149 с.
3. Столяр М. Б. Ієрофанії часу в радянському хронотопі / М. Столяр // Філософська та соціологічна думка. – 2009. – № 3. – С. 127–139.
4. Столяр М. Б. Религия советской цивилизации / М. Б. Столяр. – К. : Стилос, 2010. – 178 с.
5. Столяр М. Советская смеховая культура / М. Столяр. – К. : Стилос, 2011. – 304 с.

Додаткова література

1. Білий О. Росія: реабілітація тоталітаризму / О. Білий // Сучасність. – 2008. – № 3–4. – С. 44–49.
2. Білий О. Самоцензура і філософський дискурс / О. Білий // Філософська думка. – 2009. – № 3. – С. 20–22.
3. Гаджиев К. С. Тоталитаризм как феномен XX века / К. С. Гаджиев // Вопросы философии. – № 4. – 2004. – С. 164–169.
4. Дюпир Бернар, свящ. Этика семьи и тоталитаризм. Опыт восточноевропейских стран / Бернар Дюпир, свящ. // Семья в постатеистических обществах / Сост. К. Сигов. Издание второе, исправленное и дополненное. – К. : Дух и литера, 2003. – С. 253–261.
5. Столяр М. Різдвяна казка в землі забуття / М. Столяр // Філософська думка. – 2004. – № 3. – С. 125–135.

Методичні вказівки до практичного заняття № 2

КОНКУРС НА КРАЩИЙ ТВІР В ЖАНРІ ПОСТТОТАЛІТАРНОЇ АНТИУТОПІЇ

■ **Мета заняття:** в жанрі антиутопії спробувати виокремити та проаналізувати можливі ризики відродження тоталітарних практик в сучасному світі

Обсяг твору: до 3 сторінок друкованого тексту (формат А4, у вигляді електронної версії (Word у форматі RTF). Шрифт Times New Roman, розмір кегля – 14. Міжрядковий інтервал 1,5).

Зміст твору: описати фрагмент тоталітарної реальності (спілкування людей, діяльність певних соціальних інститутів, побут тощо), пов'язаної з можливими в ХХІ ст. політичними подіями та проблемами, природними катаклізмами.

Форма твору: філософсько-культурологічне есе, фентезі, фантастика, сатира, пародія тощо

Висновки: Яким чином Ви пропонуєте убезпечувати суспільство від подібних можливостей? Чи бачите Ви межу у використанні авторитарних та неототалітарних практик в ситуації кризи чи надзвичайних обставин?

В журі конкурсу входять два викладача програми ЄАП та три студенти, обрані групами.

Результати конкурсу буде об'явлено наприкінці другого семестру (відтак у всіх є можливість приділити цій темі більше часу)

Переможці конкурсу отримають по 20 балів.

УВАГА! Якщо переможці мають вже достатню кількість балів, то можуть використати ці бали ЗАМІСТЬ ЗАХИСТУ ПРОЕКТУ.

Усі учасники конкурсу отримають до **10 балів** в залежності від якості (оригінальності, реалістичності, та ін. аспектам) твору.

Для студентів, які відчувають, що їм важко справитися з цим завданням, пропонується прочитати роман-антиутопію Т. Толстої «Кись»* (Тетяна Толстая. Кись. <https://librebook.me/kys>) та проаналізувати систему тоталітарних практик в романі.

* «Кись» – сатиричний твір Тетяни Толстої про життя в Росії за часи правління великого мурзи Федора Кузьміча після Вибуху. Ніхто напевно не знає, чому цей Вибух стався, але він був. Перед нами суспільство, що деградувало після вибуху і фізично, і соціально. Санітарами тут називають каральні загони, що знищують населення. Люди жахливо бояться міфічну КИСЬ, яка ніби живе у лісі, але ця КИСЬ засіла в них у головах...

Авторка отримала за цей роман премію «Тріумф».

Методичні вказівки до практичного заняття № 3

АНТИТОТАЛІТАРНІ ЗАКОНИ ЧЕХІЇ ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ

► План

1. Передумови та причини прийняття антитоталітарних законів у Чехії та Україні.
2. Характеристика змісту основних законів.
3. Траєкторії та наслідки імплементації законів.

■ **Мета заняття:** *висвітлити передумови та причини запровадження антитоталітарного законодавства в Європі, провести порівняльний аналіз антитоталітарних законів Чеської Республіки та України, з'ясувати сильні та слабкі сторони цих законів, виклики для подальшого розвитку держав; визначити їх вплив на політичну, економічну, соціальну та культурну сфери.*

Розкриваючи **перше питання**, важливо зупинитись на аналізі понять «тоталітаризм», «посттоталітаризм», «антитоталітарне законодавство», з'ясувати їх змістове навантаження. Необхідно схарактеризувати історичні умови, що склались в Європі та досліджуваних країнах напередодні прийняття антитоталітарних законів, проаналізувати зміст Резолюції Європейського Парламенту від 2 квітня 2009 р. щодо європейської свідомості та тоталітаризму, визначити причини та поштовхи прийняття антикомуністичних законів у Чехії та Україні.

Під час підготовки **другого питання** пропонується провести SWAT-аналіз відповідних антитоталітарних законів Чехії та України. Даний метод передбачає виділення сильних (Strengths) та слабких (Weaknesses) сторін того чи іншого закону, визначення можливостей (Opportunities) та загроз (Threats), які створює його імплементація. Виявлені по вказаним критеріям основні змістові характеристики доцільно візуалізувати у вигляді порівняльної таблиці.

Висвітлюючи *третє питання*, слід порівняти напрацьовані механізми імплементації законів задля подолання тоталітарного спадку в економічній, політичній, соціальній та культурній сферах обидвох держав. На цій підставі визначити роль та місце документів, що вивчаються, в історичному поступі відповідних держав, окреслити виклики, які вони поставили перед країнами. Необхідно також звернути увагу, яким чином антитоталітарне законодавство модифікувало євроінтеграційний поступ країн.

Т Е К С Т И Д Ж Е Р Е Л

ЄВРОПЕЙСЬКА СВІДОМІСТЬ ТА ТОТАЛІТАРИЗМ *(Резолюція Європейського Парламенту від 2 квітня 2009 р. щодо європейської свідомості та тоталітаризму)*

Європейський Парламент,

Приймаючи до уваги Загальну декларацію прав людини Організації Об'єднаних Націй,

Приймаючи до уваги Резолюцію 260 (III) Генеральної Асамблеї Організації Об'єднаних Націй від 9 грудня 1948 року про геноцид,

Приймаючи до уваги статті 6 та 7 Договору про Європейський союз,

Приймаючи до уваги Хартію Європейського союзу про основоположні свободи,

<...>

Приймаючи до уваги Резолюцію 1481 Парламентської Асамблеї Ради Європи від 26 січня 2006 року щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів,

<...>

Приймаючи до уваги <...> резолюцію від 23 жовтня 2008 року в пам'ять про Голодомор, а також резолюцію від 15 січня 2009 року в пам'ять про події у Сребрениці,

<...>

А. Оскільки історики погоджуються з тим, що неможливо надати абсолютно об'єктивну історичну інтерпретацію історичних фактів, не існує об'єктивних історичних оцінок,

оскільки, проте, професійні історики використовують наукові методи для вивчення минулого та намагаються бути неупередженими, наскільки це є можливим,

В. Оскільки жодний політичний орган та жодна політична партія не мають монополії на інтерпретацію історії, та подібні органи не можуть претендувати на об'єктивність,

<...>

Д. Оскільки головною метою процесу європейської інтеграції слід вважати забезпечення в подальшому поваги до основоположних прав людини та верховенства права, та оскільки відповідні механізми задля досягнення цієї мети передбачені статтями 6 та 7 Договору про Європейський союз,

<...>

Е. Оскільки варто пам'ятати про трагічний досвід Європи, щоб ушанувати пам'ять жертв, засудити винних, та закласти основи для примирення на засадах істини та пам'яті,

Г. Оскільки мільйони жертв були депортовані, заарештовані, піддані тортурам та вбиті тоталітарними та авторитарними режимами, що існували у Європі у 20-ому столітті; оскільки варто, проте, визнати унікальність Голокосту,

Н. Оскільки домінуючим історичним досвідом Західної Європи був нацизм та оскільки країни Центральної та Східної Європи пережили як комунізм, так і нацизм; оскільки має бути досягнуто розуміння в зв'язку з подвійним успадкуванням диктатури у цих країнах,

І. Оскільки з самого початку європейська інтеграція була реакцією на страждання, спричинені двома світовими війнами та нацистською тиранією, що призвели до Голокосту та виникнення тоталітарних комуністичних та недемократичних режимів у країнах Центральної та Східної Європи, а також пошуком заходів подолання глибоких суперечностей та ворожості в Європі на засадах співробітництва та інтеграції, задля припинення війн та забезпечення демократії в Європі,

<...>

К. Оскільки Європа не буде єдиною, якщо вона не зможе сформуванати загальне уявлення про свою історію, не визнає фашизм, сталінізм, фашистські та комуністичні режими загальним успадкуванням і не організує чесного та уважного обговорення злочинів цих режимів у минулому сторіччі,

<...>

1. Висловлює співчуття усім жертвам тоталітарних та недемократичних режимів Європи та віддає належне тим, хто боровся проти тиранії та пригнічення.

2. Знову заявляє про свою прихильність мирній та квітучій Європі, яка заснована на повазі до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенстві права та дотриманні прав людини;

3. Підкреслює важливість збереження пам'яті про минуле, тому що без правди та пам'яті не може бути примирення; підтверджує свою єдину позицію стосовно усіх тоталітарних режимів, незалежно від ідеологічного тла;

<...>

5. Підкреслює, що задля підвищення європейської поінформованості щодо злочинів, скоєних тоталітарними та недемократичними режимами, варто підтримувати збір документів та свідоцтв про неспокійне минуле Європи, оскільки без пам'яті не може бути примирення;

6. Жалкує, що 20 років потому після краху комуністичної диктатури в Центральній та Східній Європі у деяких країнах-членах доступ до документів, що мають персональне значення або необхідні для проведення наукових досліджень, як і колись є не виправдано обмеженим; закликає усі країни-члени до реальних зусиль у відкритті архівів, у тому числі колишніх внутрішніх служб безпеки, тайної поліції та розвідки, хоча необхідно вжити заходів для того, щоб цей процес не слугував підставою для службових зловживань.

<...>

8. Заявляє, що європейська інтеграція як модель світу та примирення, являє собою вільний вибір народів Європи в їхньому прагненні до загального майбутнього, та те, що Європейський союз несе особливу відповідальність у справі заохочення та захисту демократії, поваги прав людини та верховенства права, як у Європейському союзі, так і поза його межами;

9. Закликає Комісію та країни-члени вжити додаткових зусиль для зміцнення навчання історії Європи та підкреслювати історичні досягнення європейської інтеграції й разючий контраст між трагічним минулим та мирним, демократичним соціальним ладом сучасного Європейського союзу;

<...>

13. Закликає створити Платформу Європейської Пам'яті та Свідомості задля підтримки розвитку співробітництва між національними дослідницькими установами, що спеціалізуються на історії тоталітаризму, а також задля створення загальноєвропейського центру документації/меморіалу жертвам усіх тоталітарних режимів;

<...>

15. Пропонує оголосити 23 серпня Загальноєвропейським Днем пам'яті жертв усіх тоталітарних та авторитарних режимів, пам'яті, яка має вшановуватися з гідністю та неупередженістю;

<...>

Переклад Харківської правозахисної групи. Друкується за: Європейська свідомість та тоталітаризм. Права Людини в Україні. Інформаційний портал Харківської правозахисної групи. [Сайт]. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1239204375>

ЗАКОН [ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ]

«ПРО ВІДКРИТТЯ ДОСТУПУ ДО МАТЕРІАЛІВ ПРО ДІЯЛЬНІСТЬ КОЛИШНЬОЇ ДЕРЖАВНОЇ БЕЗПЕКИ (StB)

Закон № 140/1996

від 26 квітня 1996 року

Парламент прийняв такий закон Чеської Республіки:

§ 1

Мета закону

Метою закону є якнайширше викриття дій комуністичного режиму при утисках політичних прав і свобод, які виконувалися таємними репресивними підрозділами тоталітарної держави. Закон відкриває доступ особам, які переслідувалися, до документів, що підтверджують переслідування, а також дає можливість оприлюднити інформацію про переслідувачів та їх діяльність. Закон визначає порядок відкриття доступу й оприлюднення документів та інформації, а також окреслює компетенцію адміністративних органів у цих процесах.

§ 2

Об'єкт відкриття доступу та оприлюднення

Об'єктом відкриття доступу та оприлюднення є збережені або відновлені документи, які постали з діяльності підрозділів безпеки у період від 25 лютого 1948 року до 15 лютого 1990 року і були виявлені у типових для цієї епохи обліках та архівних реєстрах цих підрозділів або вищих центральних адміністративних органів.

§ 3

Тлумачення понять

У цьому законі слід розуміти під

а) під зшитком – самостійний комплекс документів, який був заснований та вівся підрозділами безпеки, був виявлений в облікових архівах статистично-облікового департаменту Федерального міністерства внутрішніх справ, окремих управлінь підрозділів безпеки, обліках та архівних збірниках архіву Міністерства внутрішніх справ або статистично-облікових відділень обласних управлінь Департаменту національної безпеки чи попередніх органів; <...>

б) особистим зшитком – зшиток, який вівся щодо окремої фізичної особи, включеної до відповідного обліку осіб,

в) зшитком з особистими даними – зшиток, який вівся про окремих заклад або групу осіб (об'єкти), який у зв'язку з цим містить дані про конкретних фізичних осіб, тобто зокрема об'єктний зшиток,

г) записом, який містить результати використання засобів інформаційної техніки чи відстеження Державної безпеки, – запис про виконання допоміжних інформаційних дій з метою секретного отримання інформації про осіб,

д) персональною (кадровою) справою працівника підрозділу безпеки – справа, яка велася службовим органом про працівника підрозділу безпеки, яка містить інформацію про виникнення, перебіг та припинення трудових відносин; витягом з нього є особиста облікова карта працівника,

<...>

є) підрозділом служби безпеки – Державна безпека, Головне управління військової контррозвідки Департаменту національної безпеки (III управління), інформаційне бюро Головного управління Прикордонної охорони та охорони державного кордону,

відділ внутрішньої охорони Виправного департаменту чи попередники цих органів у період від 25 лютого 1948 року до 15 лютого 1990 року,

ж) Частиною Служби державної безпеки колишньої Державної безпеки як частини Корпусу національної безпеки . Головне управління розвідки Департаменту національної безпеки (I управління), Головне управління контррозвідки Департаменту національної безпеки (II управління), Управління відстеження Департаменту національної безпеки (III управління), управління інформаційної техніки Департаменту національної безпеки (IV управління), Управління паспортів та віз Департаменту національної безпеки, територіальні підрозділи, які виконували діяльність цих частин, або попередники цих частин та підрозділів,

з) особою, яка перебувала на обліку як співробітник підрозділу безпеки, – особа, яка у будь-який період з 25 лютого 1948 року по 15 лютого 1990 року перебувала на обліку у відповідному підрозділі служби безпеки як резидент, агент, інформатор, власник ви найнятої квартири або власник конспіративної квартири, у випадку Головного управління розвідки Департаменту національної безпеки (I управління) такою особою вважається особа, яка перебувала на обліку у зшитку в категорії співробітник, довірена особа та таємна контактна особа.

Відкриття доступу до документів

§ 4

(1) Архів підрозділів служби безпеки (далі по тексту «Архів») повинен на прохання фізичної особи, яка досягла 18-річного віку, не перебуває під слідством і не відбуває покарання,

а) надати інформацію про те, чи був у збережених інформаційних системах діяльності Державної безпеки особистий зшиток або зшиток з особистими даними, чи цей зшиток зберігся і чи зберігся запис, який містить результати використання засобів інформаційної техніки або відстеження Державної безпеки проти неї, та чи зберігся інформаційний висновок зі зшитків або дій,

б) надати доступ до копії збереженого зшитку, про який йдеться в розд. а), а якщо у ньому міститься лише ім'я або конспіративне ім'я особи, що перебувала на обліку у якості

співробітника чи члена підрозділу служби безпеки, надати також доступ до

1. копії збереженого особистого зшитку цієї особи, яка перебувала на обліку у якості співробітника підрозділу служби безпеки, та

2. копії збереженої персональної (кадрової) справи цього члена підрозділу служби безпеки,

в) відкрити доступ до збереженого запису, який містить результати використання засобів інформаційної техніки чи відстеження Державної безпеки проти неї, а також збережений інформаційний висновок зі зшитків, у яких вона згадується <...>

(2) Після смерті особи, згаданої в розділі 1 Архів зобов'язаний на основі прохання, поданого особою, яка уповноважена реалізувати право на охорону особистості померлого, надати інформацію згідно розділу 1.

<...>

§ 5

Архів також зобов'язаний на прохання особи, яка досягла 18-річного віку,

а) надати інформацію про те, чи у збережених інформаційних системах зшитків про діяльність Державної безпеки був на обліку зшиток з особистими даними і чи він збережений, якщо не йдеться про іноземця,

б) надати інформацію, чи згадана нею особа перебувала на обліку як співробітник Державної безпеки і чи зберігся особистий зшиток цієї особи, якщо не йдеться про іноземця,

в) надати доступ до копії збереженого зшитку, про який іде мова в розд. а) та документ, згаданий в розд. б), якщо не йдеться про іноземця,

г) надати доступ до копії збереженої персональної (кадрової) справи або облікової картки члена Державної безпеки, які містяться в оприлюдненому Архівом списку згідно з § 7.

§ 6

(1) На заяву фізичної особи, яка досягла 18-річного віку, або особи згідно з част. 2 § 4 Архів зобов'язаний надати інформацію про існування документів та надати доступ до збережених документів, які виникли на основі діяльності

а) Головного управління військової контррозвідки Корпусу національної безпеки (ІІІ управління) та до документів, які виникли на основі діяльності інших підрозділів безпеки і перебували на обліках у цьому управлінні або в архівах чи обліках архіву збройних сил,

б) департаменту внутрішньої охорони Виправної служби; якщо йдеться про особистий зшиток особи, яка перебувала на обліку як співробітник департаменту внутрішньої охорони, доступ надається у тому випадку, якщо така особа була використана для потреб Державної безпеки.

<...>

§ 7

Оприлюднення облікових матеріалів та списку персональних справ

(1) Архів видає друком та оприлюднює в електронних засобах масової інформації облікові системи зі збережених або відновлених протоколів, зшитків та інших матеріалів підрозділів служби безпеки, з їхніх інформаційних систем у межах об'єктних зшитків та зшитків осіб, які перебували на обліку як співробітники Державної безпеки чи співробітники Головного управління воєнної контррозвідки Корпусу національної безпеки (ІІІ управління), з даними про дату заведення зшитку, його пересування під час архівування, виду зшитку та його зміни, осіб, якщо не йдеться про іноземця, або про об'єкти, щодо яких зшиток перебував на обліку, при умові, що такі дані збереглися.

(2) Архів видає друком та оприлюднює в електронних засобах масової інформації копію протоколу зшитків департаменту внутрішньої охорони Виправної служби в межах об'єктних зшитків та зшитків осіб, які перебували на обліку як співробітники цього департаменту, якщо вони були використані для потреб Державної безпеки.

(3) Архів регулярно видає друком та в електронних засобах масової інформації список персональних (кадрових) справ членів підрозділів служби безпеки, до яких відкрито доступ згідно з пунктом 2 розд. б) част. 1 § 4, разом з тим подає дату зарахування члена до складу підрозділу служби безпеки, виконуваним ним службові обов'язки в підрозділі служби безпеки та дату закінчення роботи в підрозділі.

Порядок відкриття доступу до документів

§ 8

Заява

(1) відкриття доступу до документів згідно з § 4-6 відбувається на основі заяви. Заява подається письмово в Архів.

(2) У заяві заявник повинен зазначити своє ім'я, прізвище, ідентифікаційний номер фізичної особи, а якщо його немає, то дату народження та свою адресу. У заяві заявник також зазначає

а) своє громадянство, враховуючи усі попередні, попередні зміни прізвища, місто народження, постійне місце проживання на території чеської республіки, враховуючи країни попереднього постійного проживання, якщо такі є <...>

б) у тому випадку, якщо йдеться про відкриття зшитків згідно з розд. б) § 5 – назву установи або організованої групи осіб, якої має стосуватися об'єктний зшиток, або прізвище чи також ім'я та ідентифікаційні дані особи, щодо якої подається запит, чи перебувала вона на обліках як співробітник Державної безпеки,

в) позначення персональної (кадрової) справи, під яким вона зазначена у списку, оприлюдненому Архівом згідно з § 7, якщо йдеться про відкриття такої справи згідно з розд. в) § 5,

г) у випадку, якщо заявник є особою, яка має право подавати запит згідно з част. 2 § 4 – ім'я, прізвище та ідентифікаційний номер померлого, якщо воно не було надане – дату народження, та дані про померлого згідно з розд. а).

<...>

§ 9

Розгляд заяви

(1) Архів негайно відхиляє заяву, яка не містить належних даних, згаданих в част. 2 або 3 § 8, та повідомляє про виявленні недоліки заяви; оформляється це в письмовій формі та передається заявнику особисто, за винятком випадків, коли заявник сам забирає назад свою заяву.

(2) Заяву про відкриття особистого зшитку, яка містить усі необхідні дані згідно з част. 2 або 3 § 8, архів має задовольнити у формі письмової відповіді особисто в руки заявнику протягом 90 днів з дня отримання заяви.

(3) У випадку, якщо для цього є технічні можливості, Архів невідкладно задовольняє заяву про відкриття документів, які не є

особистим зшитком, за умови, що в заяві містяться усі необхідні дані згідно з част. 2 або 3 § 8.

(4) У письмовій відповіді Архів повідомляє заявнику

а) дані, про які йде мова в розд. а) част. 1 § 4 та в розд. а) § 5,

б) місце відкриття доступу до документів,

в) дані про обліковий список, про існування зшитку, якщо зшиток не зберігся, вид зшитку, у який період та яким підрозділом служби безпеки він вівся,

г) виявлення, що заявник є особою, яка перебувала на обліку як співробітник підрозділу служби безпеки.

§ 10

Порядок відкриття доступу

(1) Заявник, якому Архів повідомив, що необхідні йому документи є предметом відкриття, має право на їх відкриття (далі лише «законний заявник»).

(2) Відкриття відбувається шляхом ознайомлення законного заявника з копіями документів на місці, яке зазначається Архівом у письмовій відповіді.

(3) право на відкриття документів, перелічених в част. 1 § 4, крім законного заявника також має фізична особа, яка надасть згоду законного заявника з його нотаріально завіреним підписом. Доступ до документів такій особі відкривається у таких межах та в тому порядку, що і законному заявнику. Якщо згода не може бути надана ні законним заявником, ні особами, які мають право на охорону особистості померлого, рішення про відкриття доступу приймається Радою Інституту вивчення тоталітарних режимів.

Друкується за: Закон про відкриття доступу до матеріалів про діяльність колишньої Державної безпеки (StB). Збірник законів Чеської Республіки. Посольство Чеської Республіки в Києві [Сайт]. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnani_s_minulosti/x2012_09_25_1/index.html

ЗАКОН [ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ] «ПРО ПРОТИПРАВНІСТЬ КОМУНІСТИЧНОГО РЕЖИМУ ТА ПРО БОРОТЬБУ З НИМ»

Закон № 198/1993,
від 9 липня 1993 р.

Парламент постановив прийняття закону Чеської Республіки:
Усвідомлюючи обов'язок вільно обраного парламенту розраховатися з комуністичним режимом, Парламент констатує, що Комуністична партія Чехословаччини, її керівництво та члени відповідають за спосіб правління у нашій країні в 1948–1989 рр., зокрема за програмне знищення традиційних цінностей європейської цивілізації, за свідоме порушення людських прав та свобод, за моральний та економічний занепад, який супроводжувався судовими злочинами та терором проти тих, хто мав відмінну думку, заміною дієвої ринкової економіки директивним управлінням, руйнуванням традиційних принципів майнового права, зловживанням виховання, освіти, науки та культури для політичних та ідеологічних цілей, безоглядним знищенням природи, та проголошує, що у своїх подальших діях буде керуватися цим законом.

1

(1) комуністичний режим та ті, що його активно реалізовували,

а) забороняв громадянам будь-яку можливість вільного вираження політичної волі, примушував приховувати свої погляди на ситуацію в державі та суспільстві, примушував їх відкрито висловлювати свою згоду з тим, що вони вважали за брехню або злочин, а саме через переслідування або через погрозу переслідування по відношенню до них особисто або по відношенню до їх рідних та близьких,

б) систематично та довготривало порушував людські права, особливо ретельно утискаючи окремі політичні, соціальні та релігійні групи громадян,

в) порушував основи демократичної правової держави, міжнародні угоди і свої власні закони і цим практично поставив волю та інтереси комуністичної партії та її представників вище за закон,

г) використовував для переслідування громадян усі силові інструменти, зокрема:

– страчував, убивав, ув'язнював та запроторював до таборів на каторгу, при розслідуванні та під час ув'язнення використовував щодо них брутальні методи, у тому числі фізичне та психічне насилля і піддавання нелюдським стражданям,

– самовільно позбавляв їх майна та порушував їх право власності,

– робив неможливими працевлаштування, професійну реалізацію та досягнення вищої або професійної освіти,

– забороняв вільно подорожувати закордон або вільно повернутися назад,

– закликав до проходження військової служби в Допоміжних технічних прапорах та Технічних прапорах на необмежений термін,

д) для досягнення своїх цілей ішов на злочини, робив можливим їх скоєння та надавав неправомірні вигоди тим, хто брав участь у злочинах та переслідуваннях,

е) об'єднався з чужою силою і з 1968 року утримував введений стан за допомогою окупаційних військ.

(2) За скоєні злочини та інші дії, про які йдеться в частині 1, несуть повну співвідповідальність ті, хто насаджував комуністичний режим як посадові особи, організатори та підбурювачі у політичній та ідеологічній сферах.

2

(1) Зокрема через обставини, про які йдеться в частині 1 параграфу 1 цього закону, режим, заснований на комуністичній ідеології, що приймав рішення щодо державного керівництва та долі громадян в Чехословаччині з 25 лютого 1948 року до 17 листопада 1989 року, вважається злочинним, нелегітимним та таким, який варто відкинути.

(2) Комуністична партія Чехословаччини була злочинною організацією, так само, як і інші організації, засновані на її ідеології, діяльність котрих була спрямована на утиски прав людини та демократичної системи.

3

Опір громадян проти цього режиму, який індивідуально чи у групах проявлявся на основі демократичних політичних, релігійних чи моральних переконань опором або іншою діяльністю на території держави чи закордоном, враховуючи опір

у союзі із закордонними демократичними силами, був легітимним, справедливим, морально обґрунтованим та вважається таким, що вартий поваги.

4

Кожен, хто був несправедливо покараний комуністичним режимом чи підданий переслідуванням та не мав стосунку до обставин, згаданих у частині 1 параграфа 1 цього закону, заслуговує на співчуття та моральне відшкодування.

5

До позовної давності злочинів не зараховується період від 25 лютого 1948 року до 29 грудня 1989 року, оскільки з політичних причин, несумісних з правовими основами демократичної держави, не дійшло до правового засудження чи виправдання.

6

Суд на прохання відмінить або пом'якшить вирок за злочин, якого не стосується реабілітація згідно із законом № 119/1990 Збірника законів Чеської Республіки «Про судову реабілітацію» з подальшими змінами, якщо у ході справи виявиться, що поведінка підсудного була спрямована на оборону основних людських та громадянських прав і свобод неявно невідповідними засобами. <...>

7

Державні реабілітаційні зобов'язання <...>, видані громадянам, які мають право на відшкодування згідно з частиною 5 параграфа 23 закону № 119/1990 у Збірнику законів Чеської Республіки «Про судову реабілітацію» оплачуються до кінця 1995 року.

8

Уряд уповноважений своєю постановою виправити деякі кривди, завдані противникам комуністичного режиму та особам, які піддавалися його переслідуванням, у соціальній, медичній та фінансовій сферах.

9

Цей закон набуває чинності 1 серпня 1993 року.

Друкується за: Закон про протиправність комуністичного режиму та по боротьбу з ним. Збірник законів Чеської Республіки. Посольство Чеської Республіки в Києві [Сайт]. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnavani_s_minulosti/x2012_09_24/index.html

ЗАКОН [ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ] «ПРО УЧАСНИКІВ БОРОТЬБИ З КОМУНІЗМОМ»

Закон № 262/2011

від 20 липня 2011 року

Преамбула

Парламент Чеської Республіки, керуючись волею виразити повагу та вдячність жінкам і чоловікам, які в часи тоталітар[изму] [та] комуні[зму] жертвували власним життям, особистою свободою та майном, активно захищаючи цінності свободи та демократії,

виражаючи готовність постійно нагадувати прийдешнім поколінням про ідеали патріотизму, честі, мужності та жертвовності,

висловлює глибокий жаль за невинними жертвами терору комуністичного режиму,

виходячи з засад, які втілилися у законі про протиправність комуністичного режиму та про опір проти нього,

прийняв цей закон Чеської Республіки:

ЧАСТИНА ПЕРША

УЧАСНИКИ ВИЗВОЛЬНОГО РУХУ ТА ОПОРУ ПРОТИ КОМУНІЗМУ

§ 1

Предмет закону

Цей закон окреслює визвольний рух та опір проти комунізму, визначає умови для видачі посвідчення учасника визвольного руху та опору проти комунізму, регулює реабілітацію та визначає окремі завдання Міністерства оборони (далі лише «міністерство»).

§ 2

Визначення понять

У тексті цього закону використовується таке тлумачення понять:

а) час несвободи – період чесько-словацької історії від 25 лютого 1948 року до 17 листопада 1989 року,

б) визвольний рух та опір проти комунізму – участь у заходах, спрямованих проти комуністичного режиму в Чехословаччині, яка проявлялася самостійно чи у групах на основі політичного, релігійного чи морального демократичного переконання або усвідомлення, відкрите вираження опору на території держави чи закордоном, у союзі із закордонною демократичною силою, в одній із форм, перелічених у § 3 з метою знищити, явно ослабити або зашкодити іншим чином комуністичній тоталітарній силі в Чехословаччині та відновити свободу і демократію.

в) громадянин – особа, яка мала в часи несвободи державне громадянство Чехословацької соціалістичної республіки або її законних попередників (далі лише «чехословацьке державне громадянство»), а також особа, яку у часи несвободи рішенням державних органів було позбавлено чехословацького державного громадянства.

§ 3

Форми визвольного руху та опору проти комунізму

(1) Під формою визвольного руху або опору проти комунізму мається на увазі збройна або інша прирівняна боротьба проти комуністичного режиму в Чехословаччині, проведення саботажів, співпраця із закордонною інформаційною службою демократичної держави, переведення через державний кордон або перетин державного кордону з метою участі у визвольному русі та опорі проти комунізму (агенти). Формою визвольного руху або опору проти комунізму також вважається прирівнювані до вище зазначених інші мужні вчинки або хоробра громадянська позиція на підтримку збройних акцій, спрямованих проти комуністичного режиму в Чехословаччині.

(2) Формою визвольного руху або опору проти комунізму вважається систематична або довготривала чи інша значима діяльність, яка полягала в

а) авторстві петицій чи інших аналогічних матеріалів або публічних виступів, спрямованих прямо чи непрямо на відновлення свободи, демократії або на ослаблення комуністичного режиму чи забезпеченні друку і поширення цих матеріалів,

б) організації публічних виступів проти комуністичного режиму, проявах політичної, публіцистичної чи іншої відверто антикомуністичної діяльності, спрямованої прямо чи непрямо на

відновлення свободи, демократії або на послаблення комуністичного режиму, чи

в) проявах політичної, публіцистичної або іншої явно антикомуністичної діяльності за кордоном, спрямованої прямо чи непрямо на відновлення свободи, демократії або на послаблення комуністичного режиму.

(3) Формою визвольного руху або опору проти комунізму вважається активна участь в організації чи групі, члени якої боролися проти комуністичного режиму одним з наведених вище способів.

(4) Формою визвольного руху або опору проти комунізму вважається також така громадянська політична позиція, яку особа займала активно та з власної волі і яка обороняла від наступу комуністичної тотальної сили, якщо через таку позицію особа була ув'язнена, інтернована чи іншим чином обмежена в особистій свободі, виселена зі свого помешкання або по-іншому серйозно потерпіла.

(5) Формою визвольного руху або опору проти комунізму вважається також діяльність, яка за своїм значенням прирівнюється до форм визвольного руху або опору проти комунізму, наведеними у попередніх частинах цього параграфа, яка здійснювалася перед періодом несвободи і її метою було запобігання насадженню комуністичного режиму та збереження свободи і демократії в Чехословаччині, якщо цієї мети не можна було досягнути іншим способом, та якщо така діяльність була пов'язана з аналогічним ризиком.

§ 4

Випадки, у яких неможливим є надання статусу учасника визвольного руху та опору проти комунізму

(1) Учасником визвольного руху або опору проти комунізму не вважається громадянин, який у часи несвободи

а) був членом або працівником служби безпеки, за винятком основної чи військової служби чи служби в запасі,

б) перебував на обліку в матеріалах органів служби безпеки як їх співробітник або таємний співробітник чи член Додаткової оборони Громадської безпеки, помічник Прикордонної оборони чи інформатор інформаційного апарату Комуністичної партії Чехословаччини, або іншим чином аналогічно співпрацював з органами безпеки чи Комуністичною партією Чехословаччини,

в) був членом чи кандидатом Комуністичної партії Чехословаччини або Комуністичної партії Словаччини,

г) був членом Народної міліції,

д) був після 21 серпня 1968 року індивідуальним членом Союзу чехословацько-радянської співдружності, за винятком тих, котрі своє членство у Союзі чехословацько-радянської співдружності припинили незадовго після 21 серпня 1968 р.,

е) був членом акційного комітету дії Національного фронту після 25 лютого 1948 року, перевіряючи комісій після 25 лютого 1948 року або перевіряючи чи нормалізаційних комісій після 21 серпня 1968 року,

є) був студентом чи випускником політичних, безпекових чи військових вищих навчальних закладів, курсів аналогічного спрямування у державах, які були сторонами Варшавської угоди, науковим аспірантом чи учасником курсів тривалістю понад 3 місяці у цих навчальних закладах,

ж) був членом або співробітником інформаційної служби іноземної держави у часи, коли в цій державі владним був комуністичний або аналогічний комуністичному режим,

з) іншим чином добровільно, свідомо та активно брав участь у розбудові, розвитку та посиленні комуністичної тоталітарної влади у Чехословаччині.

(2) Перешкодою для надання статусу учасника визвольного руху та опору проти комунізму згідно з част. 1 не вважаються випадки, коли громадянин був направлений до цих організацій або став їх членом з метою боротьби з комуністичним режимом.

(3) Громадянину, про якого йдеться в част. 1, надається статус учасника визвольного руху та опору проти комунізму, якщо його участь у визвольному русі та боротьбі проти комунізму своєю інтенсивністю, масштабом чи тривалістю явно перевищувала участь у розбудові, розвитку та закріпленні комуністичної тоталітарної влади. Статус учасника визвольного руху та опору проти комунізму надається також громадянинові, який входить до перелічених в част. 1 категорій, якщо цей громадянин із загрозою для власного життя у рамках визвольного руху чи боротьби проти комунізму здійснив вчинок надзвичайної заслуги.

(4) Учасником визвольного руху та опору проти комунізму не вважається громадянин, участь якого у визвольному русі та опорі проти комунізму мала неморальні мотиви, а також особа, яка у боротьбі припустилася вчинку, гідного засудження, який був

спрямований на заперечення цінностей свободи та демократії, чи припустилася вчинків, які заслуговують особливо важкого осудження, і були спрямовані на заперечення основних прав людини, при цьому в рамках боротьби з комуністичним режимом в тодішній Чехословаччині можна було цих вчинків уникнути. <...>

§ 5

Статус воєнного ветерана

Статус воєнного ветерана згідно з законом про воєнних ветеранів присвоюється учасникові визвольного руху та опору проти комунізму, який є громадянином Чеської Республіки та реалізовував визвольний рух та опір проти комунізму шляхами, згаданими в част. 1 § 3.

§ 6

Посвідчення

(1) Посвідчення учасника визвольного руху та опору проти комунізму видається міністерством на основі заяви від громадянина. Крім загальних даних заява повинна містити матеріали про виконання умов для видачі такого посвідчення, а якщо вони у громадянина є, то також надається документ, який підтверджує чехословацьке громадянство або документ про його позбавлення.

(2) У випадку смерті чи визнання мертвою особи, яка має право подати заяви згідно з част. 1, про видачу посвідчення учасника визвольного руху та опору проти комунізму може заявляти її чоловік, батьки, дитина, інший прями́й родич, брат, сестра, а також громадська організація чи інша юридична особа, предметом діяльності яких є дослідження історії, архівів, виховання, освіта або охорона прав людини, а також громадська організація, що об'єднує учасників визвольного руху проти нацизму чи визвольного руху та опору проти комунізму або інших політичних в'язнів. <...>

(3) По заяві, поданій згідно з част. 1 або 2, міністерство забезпечує фахову оцінку Архіву служби безпеки або Інституту дослідження тоталітарних режимів та інших наукових інститутів. Якщо виконано вимоги для отримання посвідчення учасника визвольного руху та боротьби проти комунізму, міністерство таке посвідчення видає. <...> Якщо той, кому згідно з другим реченням має видаватися посвідчення учасника визвольного руху та боротьби проти комунізму, відповідає вимогам § 5, у цьому посвідченні йому також буде присвоєно статус воєнного ветерана;

той, кому таким чином присвоєно статус воєнного ветерана, користується правами згідно з законом про воєнних ветеранів, при цьому якщо чоловіку/дружині воєнного ветерана належать певні права, то цими правами користуються дружина/чоловік особи, якій статус воєнного ветерана було присвоєно згідно з цим законом.

<...>

(5) Посвідчення учасника визвольного руху та опору проти комунізму містить ім'я/імена, прізвища, титул, дату та місце народження, інформацію про форму чи форми боротьби з комунізмом та її опис, а також печатку, дату та підпис відповідальної особи; якщо присвоюється статус воєнного ветерана згідно з цим законом, посвідчення повинно містити відповідний запис.

<...>

(7) Живому учасникові визвольного руху та опору проти комунізму, котрий є громадянином Чеської Республіки, протягом 30 днів з дня видачі посвідчення учасника визвольного руху та опору проти комунізму міністерство сплачує одноразову грошову допомогу в розмірі 100 000 чеських крон, ця одноразова грошова не підлягає оподаткуванню з доходів фізичних осіб. <...>

§ 7

Етична комісія Чеської Республіки для оцінки учасників визвольного руху та опору проти комунізму

(1) Створюється Етична комісія ЧР для оцінки учасників визвольного руху та опору проти комунізму (далі лише „Комісія»). Комісія вирішує питання щодо відміни постанови міністерства згідно з § 6 пункти 3 та 6.

(2) Комісія складається з дев'яти членів; по два члени обирають та відкликають Палата депутатів, Сенат, уряд та рада Інституту вивчення тотальних режимів, одного члена призначає та відкликає президент республіки. Голову комісії обирає та відкликає уряд із членів, обраних урядом.

(3) Членом комісії може бути обрана фізична особа, яка є цивільно правоздатною, надійною та бездоганною.

(4) Члени комісії обрані на термін повноважень 5 років. Ніхто не може бути обраний більше, ніж два терміни підряд.

<...>

(7) Комісія співпрацює з Інститутом вивчення тотальних режимів та з Архівом безпекових файлів, які на її запит надають необхідні данні та інформацію.

§ 8

Оформлення пенсії

(1) Учасники визвольного руху та опору проти комунізму, яким про це були видані свідоцтва та які отримують пенсію за віком або пенсію за інвалідністю, з чеського фонду пенсійного страхування, вдова або вдівець, які отримують пенсію вдови або вдівця з чеського фонду пенсійного страхування після учасника визвольного руху та опору проти комунізму, якому про це було видане свідоцтво, мають право на призначення процентного розміру пенсії, щонайменше у сумі, передбаченій у пункті 3.

(2) Підставою для призначення процентного розміру пенсії, який належить особам, вказаним у пункті 1 є процентний розмір середньої пенсії за віком, визначений з метою підвищення пенсій від січня 2012 4). Для призначення процентного розміру пенсії, які визнаються від 31 грудня 2011 року, підставою є сума, встановлена згідно з першим реченням та підвищення пенсії згідно з інструкціями про підвищення пенсій вступає в дію з дня її визнання.

(3) Найнижчий відсотковий розмір

а) пенсії за віком, визнаної згідно з § 29 закону про пенсійне страхування 5) або згідно з аналогічними положеннями та пенсії по інвалідності для інвалідів третьої групи становить суму, визначену згідно з частиною 2,

б) пенсії по інвалідності для інвалідів другої групи становить, пенсії вдови або вдівця становить половину суми, встановленої згідно з частиною 2,

в) пенсії по інвалідності для інвалідів першої групи становить третину суми встановленої згідно з частиною 2,

г) пенсії за віком, визнаної згідно з § 31 закону про пенсійне страхування, визначену згідно з частиною 2 знижується на 275 чеських крон за кожний початий 90-денний термін, за який відсотковий розмір востаннє було знижено;

положення § 54 част. 3 та § 61 част. 1 закону про пенсійне страхування 5) діє аналогічно, положення § 59 част. 1 закону про пенсійне страхування 5) діє таким чином, що розмір пенсій за сукупністю не перераховується, у випадку якщо це відбулося за день, від якого пенсія належить у найменшому відсотковому розмірі, згідно із цим законом.

<...>

§ 10. Пам'ятний значок

(1) Разом з посвідченням учасника визвольного руху та опору проти комунізму міністерство видає пам'ятний значок; пам'ятним значком є пам'ятний значок учасника визвольного руху та опору проти комунізму або ж пам'ятний значок для члена сім'ї померлого учасника визвольного руху та опору проти комунізму. Пам'ятний значок учасника визвольного руху та опору проти комунізму видається лише живим учасникам визвольного руху або опору проти комунізму. Пам'ятний значок для члена сім'ї померлого учасника визвольного руху та опору проти комунізму видається родичеві учасника визвольного руху та опору проти комунізму, який подав заяву згідно з част. 2 § 6.

<...>

(3) Якщо міністерство анулює посвідчення учасника визвольного руху та опору проти комунізму, особа, якій видано відповідний пам'ятний значок або ж особа, у якої він знаходиться на зберіганні, зобов'язана повернути пам'ятний значок міністерству.

§ 11. Реабілітація

Суд за відповідним позовом може відмінити покарання за кримінальний злочин, який не охоплює реабілітація згідно з законом № 119/1990 Зб. про судову реабілітацію із врахуванням нової редакції нормативно-правових актів, чи реабілітація згідно з § 6 закону № 198/1990 Зб. про протиправність комуністичного режиму та опір проти нього, якщо під час розслідування виявиться, що дії засудженого вчинялися з наміром ослаблення, порушення чи завдання інших перешкод комуністичній тоталітарній владі у Чехословаччині або з метою створення умов для шкоди комунізму. Такий позов до суду можна подати протягом 5 років з дня набуття чинності цього закону. До розгляду справи та наступного відшкодування застосовуються положення § 4 закону № 119/1990 Зб. про судову реабілітацію. Сума відшкодування виплачується готівкою. Ці положення не поширюються на кримінальні злочини, вчинені з низьких та нечесних мотивів.

Друкується за: Закон про учасників боротьби з комунізмом. Збірник законів Чеської Республіки. Посольство Чеської Республіки в Києві [Сайт]. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnavani_s_minulosti/x_2012_11_01/index.html

ЗАКОН [ЧЕСЬКОЇ РЕСПУБЛІКИ] «ПРО ЛЮСТРАЦІЮ»

Закон № 451/1991

від 4 жовтня 1991 року,

який визначає окремі умови для виконання деяких функцій в державних органах та організаціях Чеської та Словацької Федеративної Республіки, Чеської Республіки та Словацької Республіки

Федеральні збори Чеської та Словацької Федеративної Республіки прийняли закон:

§ 1

(1) цей закон визначає деякі умови для виконання функцій на посадах, які обіймаються шляхом виборів або призначення

а) в органах державної адміністрації Чеської та Словацької Федеративної Республіки, Чеської Республіки та Словацької Республіки,

б) у Чесько-словацькій армії,

в) у федеральній безпековій інформаційній службі, Федеральному корпусі поліції, Корпусі міської поліції,

г) в Адміністрації президента Чеської та Словацької Федеративної Республіки, Адміністрації Федеральних зборів, Адміністрації Чеської національної ради, Адміністрації Словацької національної ради, Уряді Чеської та Словацької Федеративної Республіки, Конституційному суді Чеської та Словацької Федеративної Республіки, Конституційному суді Словацької Республіки, Конституційному суді Чеської Республіки, Верховному суді Чеської та Словацької Федеративної Республіки, верховному суді Чеської Республіки, Верховному суді Словацької Республіки, в президії Чесько-словацької академії наук та президії Словацької академії наук, Верховному адміністративному суді,

д) на Чесько-словацькому радіо, Чеському радіо, Словацькому радіо, Чесько-словацькому телебаченні, Чеському телебаченні, Словацькому телебаченні, Чесько-словацькому прес-бюро, чесько-словацькому прес-бюро Чеської Республіки та Чесько-словацькому прес-бюро Словацької Республіки,

е) на державних підприємствах, в державних організаціях, акціонерних товариствах, де головним акціонером є держава, на міжнародних підприємствах, у державній організації Чесько-словацькі державні шляхи, державних фондах, державних фінансових інститутах та Державному чесько-словацькому банку,

є) в установах територіальних одиниць самоврядування, якщо далі невизначено інше.

(2) Під посадами згідно з літ. б) част. 1 § 1 у Чесько-словацькій армії та федеральному міністерстві оборони мається на увазі посада, яка передбачає звання полковника та генерала, а також посада аташе з питань оборони.

(3) Під посадами згідно з літ. е) част. 1 § 1 мається на увазі посада керівника організації та керівні посади під його прямим керуванням. У вищих навчальних закладах та публічних вищих навчальних закладах під цими посадами маються на увазі також посади виборних академічних діячів та посади, на які затверджує сенат вищого навчального закладу та факультету. Під посадами згідно з літ. є) част. 1 маються на увазі посади керівника установи та керівних службовців.

(4) Цей закон також визначає окремі інші умови для виконання функцій на посадах судді, засідателя, прокурора, слідчого прокуратури, державного нотаріуса, державного арбітра та для осіб, які виконують функції кандидата на посаду судді, кандидата на посаду прокурора, кандидата на посаду нотаріуса та кандидата на посаду арбітра.

(5) Цей закон також визначає умови надійності для можливості займатися деякими видами концесійної діяльності.

§ 2

(1) Умовою для допуску до виконання функцій на посаді згідно з § 1 є те, що громадянин у період від 25 лютого 1948 року по 17 листопада 1989 року не був

а) членом Департаменту національної безпеки у складі служби Державної безпеки,

б) на обліку в матеріалах Державної безпеки як резидент, агент, власник наданої квартири, власник конспіративної квартири, інформатор або ідейний співробітник Державної безпеки,

в) секретарем органу Комуністичної партії Чехословаччини або Комуністичної партії Словаччини від районного рівня, членом бюро цих комітетів, членом центрального комітету

Комуністичної партії Чехословаччини або центрального комітету Комуністичної партії Словаччини, членом Бюро з управління партійною роботою на чеських територіях або членом Комітету з управління партійною роботою на чеських територіях, за винятком тих, які виконували ці обов'язки у період з 1 січня 1968 року по 1 травня 1969 року,

г) співробітником апарату органів, які перелічені в пункті в), у відділенні політичного управління Департаменту національної безпеки,

д) офіцером Народної міліції,

е) членом комітету дії Національного фронту по 25 лютого 1948 року, перевіряючи комісій до 25 лютого 1948 року або перевіряючи та нормалізаційних комісій до 21 серпня 1968 року.

є) студентом в Інституті Фелікса Дзержинського при Раді міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік для офіцерів Державної безпеки, Інституті міністерства внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік для офіцерів охорони громадського порядку, Вищій політичній школі міністерства внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік або науковим аспірантом, або ж слухачем курсів тривалістю більше, ніж 3 місяці у цих навчальних закладах.

§ 3

(1) Умовою для допуску до виконання функцій на посадах у федеральному міністерстві внутрішніх справ, Федеральній інформаційній службі безпеки, у складі Федерального поліцейського корпусу та Корпусу міської поліції згідно з § 1 є те, що громадянин у період від 25 лютого 1948 року по 17 листопада 1989 року не був

а) членом Департаменту національної безпеки у складі служби Державної безпеки у відділі контррозвідки,

б) на посаді начальника відділу та вище у складі Державної служби безпеки,

в) студентом в Інституті Фелікса Дзержинського при Раді міністрів Союзу Радянських Соціалістичних Республік для офіцерів Державної безпеки, Інституті міністерства внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних Республік для офіцерів охорони громадського порядку, Вищій політичній школі міністерства внутрішніх справ Союзу Радянських Соціалістичних

Республік або науковим аспірантом, або ж слухачем курсів тривалістю більше, ніж 3 місяці у цих навчальних закладах,

г) у Корпусі національної безпеки на посаді секретаря центрального комітету Комуністичної партії Чехословаччини або центрального комітету Комуністичної партії Словаччини, членом загального відділу Комуністичної партії Чехословаччини чи загального відділу Комуністичної партії Словаччини або ж членом Корпусу національної безпеки в Управлінні з політично-виховної, освітньої, культурної чи пропагандистської роботи федерального міністерства внутрішніх справ,

д) особою на посадах, згаданих в розділах б)-є) част. 1 § 2.

§ 4

(1) Дані, про які йдеться в розділах а)-б) част. 1 § 2, громадянин повинен підтвердити довідкою, виданою федеральним міністерством внутрішніх справ.

(3) дані, про які йдеться в розділах в)-є), громадянин підтверджує чесною заявою.

§ 5

Громадянин, які має обійняти посаду в органі чи організації, згаданих в § 1, подає довідку, чесну заяву чи відкриття (з архівів, даних служби безпеки і т.д.) керівнику цього органу чи організації. Громадянин сам подає заяву на отримання довідки у федеральному міністерстві внутрішніх справ, якщо інше не передбачено нижче.

§ 6

(1) Для громадянина, який має виконувати обов'язки на посадах, перелічених в § 1, або громадянина, який таку посаду до дня набуття чинності цього закону вже обіймає, у федеральне міністерство внутрішніх справ заявляють про видачу довідки

а) якщо стосується громадянина, який був на посаду обраний, той орган, до чиеї компетенції належать вибори,

б) якщо стосується громадянина, який на посаду призначений, той орган, до компетенції якого входить призначення громадянина на цю посаду.

Також керівник органу або організації повинен повідомити громадянину про обов'язок надання такої довідки протягом 30 днів після її вручення.

(2) Заява про видачу довідки на громадянина, який до дня набуття чинності цього закону обіймає одну з перелічених в § 1 посад, надсилається у федеральне міністерство внутрішніх справ протягом 30 днів від дня набуття чинності цього закону.

(3) Федеральне міністерство внутрішніх справ надсилає довідку громадянину, якого вона стосується, протягом 60 днів з дня отримання заяви, одночасно про відправлення повідомляється тому, хто подав заяву на видачу довідки.

(4) Якщо громадянин, який на момент прийняття цього закону працює на посадах, перелічених у § 1, не подасть довідку керівнику органу чи організації протягом 30 днів після її отримання, керівник органу або організації протягом 7 днів надсилає заяву федеральному міністерству внутрішніх справ з проханням про отримання дублікату довідки.

§ 7

Президент Чеської та Словацької Федеративної Республіки, президія Федеральних зборів, президія Чеської національної ради, президія Словацької національної ради, уряд Чеської та Словацької Федеративної Республіки, уряд Чеської Республіки та уряд Словацької республіки, генеральний прокурор Чеської та Словацької Федеративної Республіки, генеральний прокурор Чеської Республіки та генеральний прокурор Словацької Республіки подають заяву до федерального міністерства внутрішніх справ про видачу довідки у зв'язку з виконанням передбачених при призначенні обов'язків про осіб, щодо яких їм належить таке право згідно з окремими постановами. Федеральне міністерство внутрішніх справ зобов'язане цю заяву негайно задовольнити.

§ 8

(1) Кожен громадянин, який досяг 18-річного віку, має право вимагати від федерального міністерства внутрішніх справ видати довідку згідно з розділами а), б) та в) част. 1 § 2 або відкриття згідно з § 13.

(2) Заява про видачу довідку має бути підтверджена гербовим знаком вартістю 200 крон та засвідченим підписом заявника.

§ 9

(1) Довідка видається федеральним міністерством внутрішніх справ громадянину особисто; це не стосується випадків, коли довідка видається згідно з § 7.

(2) Якщо матеріали для видачі довідки знаходяться у володінні іншого державного органу, цей орган повинен на вимогу федерального міністерства внутрішніх справ протягом семи днів надати цьому міністерству усі матеріали та іншу інформацію, необхідну для видачі довідки.

§ 10

Довідка, відкриття та дані, які у них містяться не є для потреб цього закону та для потреб судових органів конфіденційною інформацією.

§ 14

(1) Якщо громадянин не відповідає вимогам для виконання обов'язків на посадах згідно з § 2, він звільняється з посади протягом 15 днів з моменту, коли організації про це стало відомо, якщо трудові відносини до цього моменту не припинилися за згодою сторін або іншим способом або якщо не відбулося переведення громадянина на іншу посаду, крім перелічених у § 1.

(2) Положення част. 1 діють аналогічно для закінчення трудових відносин шляхом звільнення, якщо громадянин не відповідає вимогам згідно з § 3.

(3) Якщо громадянин відмовився надати чесну заяву про обставини, перелічені в розділах в)-є) част. 1 § 2, або якщо чесна заява не є правдивою, застосовуються част. 1 або 2, застосовуються част. 1 або 2.

§ 18

(2) Оскаржити припинення трудових відносин громадянин може в суді протягом двох місяців з моменту припинення трудових відносин. Оскарження відбувається в обласному суді як в суді першої інстанції за місцем постійного проживання громадянина.

§ 19

Оприлюднення даних з довідки або відкриття, оприлюднення самої довідки чи відкриття так само, як і оприлюднення будь-яких матеріалів для їх опрацювання без попередньої згоди громадянина заборонено.

§ 20

Положення § 1-3 не поширюються на громадян, які народилися після 1 грудня 1971 р. Від цих громадян не вимагається подання довідки і чесної заяви згідно з § 4 цього закону.

§ 21

(1) Видавці періодичних видань та власники радіо- та телевізійного мовлення, інформаційних агенцій та аудіовізуальних програм на основі наданої ліцензії можуть самі за себе або після попередньої письмової згоди за працівника, якому надають робоче місце та який бере участь у створенні змістового наповнення згаданих засобів масової інформації, подати заяву у федеральне міністерство внутрішніх справ про видачу довідки або у комісію на видачу відкриття; положення част. 3 § 6, част. 1 § 9, § 10, 12, 13, § 18-20 цього закону також поширюються на ці випадки.

(2) Керівники або рівні їм за статусом представники політичних партій, політичних рухів та об'єднань можуть за себе або за члена правління політичної партії, політичного руху чи об'єднання після його попередньої письмової згоди подати заяву у федеральне міністерство внутрішніх справ про видачу довідки або у комісію на видачу відкриття згідно з § 11. Положення част. 1 також поширюються на ці відносини.

§ 22

(1) Якщо закони національних рад уповноважують міністрів внутрішніх справ та міністрів юстиції Чеської та Словацької Республіки виявити обставини, про які йдеться в част. 1 § 2, федеральне міністерство внутрішніх справ та комісія повинні задовольнити ці заяви на видачу довідки або відкриття.

§ 23

Цей закон набуває чинності з дня проголошення.

Друкується за: Закон про люстрацію. Збірник законів Чеської Республіки. Посольство Чеської Республіки в Києві [Сайт]. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnvani_s_minulosti/x2012_09_25/index.html

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ДОСТУП ДО АРХІВІВ РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ КОМУНІСТИЧНОГО ТОТАЛІТАРНОГО РЕЖИМУ 1917-1991 РОКІВ»

Верховна Рада України,
усвідомлюючи те, що архіви є невід'ємним і незамінним елементом історичної спадщини Українського народу;
зважаючи на те, що архіви гарантують збереження людської пам'яті;

констатуючи, що право кожного на отримання об'єктивної інформації про історію своєї країни є однією з основ демократичної держави;

<...>

усвідомлюючи, що закритість архівів стала однією з передумов анексії півострова Крим та воєнного конфлікту на території Донецької та Луганської областей;

прагнучи сприяти налагодженню суспільного діалогу;

з метою недопущення повторення злочинів тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України

приймає цей Закон.

Розділ. ЗАГАЛЬНА ЧАСТИНА

Стаття 1. Загальні положення

1. Цей Закон регулює відносини, пов'язані із забезпеченням права кожного на доступ до архівної інформації репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років.

2. Метою цього Закону є забезпечення відкритості архівної інформації репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років.

<...>

Стаття 2. Терміни

1. У цьому Законі наведені нижче терміни вживаються в такому значенні:

1) архівна інформація репресивних органів – інформація, зафіксована на будь-яких носіях, що була створена, отримана або перебувала у репресивних органах;

2) жертва репресивних органів – особа, яка зазнала будь-яких переслідувань чи репресій, основоположні права і свободи якої були порушені представниками репресивних органів;

3) носій архівної інформації – будь-який матеріальний носій, на якому зафіксована архівна інформація репресивних органів. Носії архівної інформації репресивних органів відповідно до закону належать до Національного архівного фонду і є власністю держави;

4) оцифрування носія архівної інформації – створення цифрової копії носія архівної інформації шляхом сканування, фотографування, рентгенографії або в будь-який інший спосіб з метою забезпечення доступу до архівної інформації через телекомунікаційні мережі та для створення цифрової страхової копії;

5) позаштатні співробітники репресивних органів – особи, які у 1917-1991 роках перебували на обліку в підрозділах репресивних органів як агенти для виконання будь-яких спеціальних доручень, агенти, які використовувалися в особливих умовах, агенти всіх інших категорій, інформатори всіх категорій, позаштатні оперативні працівники, резиденти всіх категорій, утримувачі або власники винайнятих, конспіративних або явочних адрес, конспіративних квартир, «поштових скриньок», пунктів конспіративного зв'язку, довірені або таємні контактні особи всіх категорій, інші особи, які будь-яким чином співпрацювали з репресивними органами у 1917-1991 роках, у тому числі надавали інформацію щодо інших осіб;

6) репресивні органи – визначені цим Законом органи комуністичного тоталітарного режиму, які діяли на території України у 1917-1991 роках, застосовували засоби і методи державного примусу і терору стосовно конкретних осіб або груп осіб з політичних, соціальних, класових, національних, релігійних або інших мотивів, діяльність яких характеризувалася численними фактами порушення прав людини;

7) розпорядник архівної інформації – Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті (далі – ГДА

УІНП), а у випадках, визначених цим Законом, також державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, архівні установи, які фактично володіють архівною інформацією репресивних органів;

8) штатні співробітники репресивних органів – військово-службовці, працівники (робітники, службовці) репресивних органів, які перебували в офіційних трудових або службових відносинах із зазначеними органами.

Стаття 3. Репресивні органи

1. У цьому Законі під репресивними органами розуміються:

1) Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією і саботажем, Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами, Верховний Суд, Верховний касаційний суд, Верховний касаційний трибунал, Головне розвідувальне управління (Розвідувальне управління Штабу Робітничо-селянської червоної армії, Четверте управління Штабу Робітничо-селянської червоної армії, Інформаційно-статистичне управління Робітничо-селянської червоної армії, Розвідувальне управління Робітничо-селянської червоної армії, П'яте управління Народного комісаріату оборони, Розвідувальне управління Генерального штабу Червоної армії, Головне розвідувальне управління Народного комісаріату оборони, Головне розвідувальне управління Генерального штабу Збройних сил), Державне політичне управління, Єдиний верховний трибунал, Комітет державної безпеки, Міністерство внутрішніх справ, Міністерство державної безпеки, Міністерство охорони громадського порядку, Міністерство юстиції, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки, Народний комісаріат юстиції, Об'єднане державне політичне управління, прокуратура Верховного Суду, прокуратура (Генеральна прокуратура, Державна прокуратура), Управління контррозвідки «СМЕРШ», народні суди, губернські, окружні, обласні суди, революційні, військові трибунали;

2) територіальні, функціональні, структурні підрозділи органів, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, а також безпосередньо підпорядковані цим органам бойові загони, конвойна охорона (варта, конвойна варт, конвойні війська), війська (війська внутрішньої служби (охорони), внутрішні

війська), прикордонна охорона (війська), війська урядового зв'язку, інженерно-будівельні та спеціальні частини;

3) Головне управління виправно-трудових таборів, трудових поселень та місць ув'язнення, включаючи табірні управління, табірні відділення та пункти, колонії та спецкомендатури, особливі наради та особливі комісії при органах, зазначених у пункті 1 частини першої цієї статті, міжвідомчі позасудові органи у складі Народного комісара внутрішніх справ (начальника Управління Народного комісаріату внутрішніх справ області) та прокурора Української РСР (області) («двійки»), республіканські, обласні «особливі трійки», продовольчі загони (продзагони), війська допоміжного значення, що перебували у розпорядженні господарських відомств;

4) інші репресивні органи, їхні територіальні, функціональні або структурні підрозділи, посадові особи, діяльність яких була несумісною з основоположними правами і свободами людини і громадянина та характеризувалася масовими порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці або інших форм фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних або інших мотивів, заподіяння моральних та фізичних страждань під час застосування психіатричних засобів у політичних цілях, порушень свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутності політичного плюралізму.

Стаття 4. Основні засади державної політики щодо забезпечення доступу до архівної інформації репресивних органів

1. Держава гарантує право кожного на доступ до архівної інформації репресивних органів.

2. Держава гарантує вільний доступ до архівної інформації репресивних органів з урахуванням особливостей, встановлених цим Законом.

<...>

4. Держава забезпечує оцифрування носіїв архівної інформації репресивних органів.

5. Держава вживає заходів для забезпечення пошуку і отримання архівної інформації репресивних органів, що зберігається у відповідних установах іноземних держав.

<...>

Стаття 6. Принципи забезпечення доступу до архівної інформації репресивних органів

1. Доступ до архівної інформації репресивних органів відповідно до цього Закону здійснюється за принципами:

- 1) відкритості діяльності розпорядників архівної інформації;
- 2) законності, прозорості та справедливості процедур доступу до архівної інформації репресивних органів;
- 3) вільного отримання та поширення інформації, крім обмежень, встановлених цим Законом;

<...>

Розділ II. ПРАВОВИЙ СТАТУС АРХІВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ

Стаття 7. Забезпечення доступу до архівної інформації репресивних органів

1. Доступ до архівної інформації репресивних органів забезпечується шляхом:

- 1) надання кожному для ознайомлення носія архівної інформації або його копії, створення відповідного довідкового апарату;
- 2) виготовлення копії носія архівної інформації або його окремих частин;
- 3) доступу до цифрової копії носія архівної інформації;
- 4) оприлюднення на офіційному веб-сайті розпорядника архівної інформації цифрової копії носія архівної інформації;
- 5) надання копії носія архівної інформації або його окремих частин на запит особи;
- 6) виготовлення архівних довідок, витягів із документів;
- 7) публікації, експонування та інших форм популяризації архівної інформації репресивних органів;

<...>

Стаття 8. Відкритість архівної інформації репресивних органів

1. Архівна інформація репресивних органів є відкритою, крім випадків, визначених цим Законом.

2. Не може бути обмежений доступ до архівної інформації репресивних органів:

1) про стан навколишнього природного середовища, якість харчових продуктів і предметів побуту;

2) про аварії, катастрофи, небезпечні природні явища та інші надзвичайні ситуації, що сталися або можуть статися і загрожують безпеці людей;

3) про стан здоров'я населення, його життєвий рівень, включаючи харчування, одяг, житло, медичне обслуговування та соціальне забезпечення, а також соціально-демографічні показники, стан правопорядку, освіти і культури населення;

4) про факти порушення прав і свобод людини і громадянина (вбивства, заподіяння каліцтв, застосування тортур, катування, переслідування, організацію Голодомору або масового голоду, депортацію, політичні репресії або будь-які інші протиправні чи злочинні діяння, вчинені представниками тоталітарних режимів);

5) про незаконні дії органів державної влади, органів місцевого самоврядування, їх посадових та службових осіб;

6) що становить суспільний інтерес (є суспільно необхідною інформацією);

7) доступ до якої не може бути обмежений відповідно до законів та міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України.

3. Не може бути обмежений доступ до архівної інформації репресивних органів, носії якої містять грифи секретності, не передбачені законодавством України.

4. Архівна інформація репресивних органів про штатних або позаштатних працівників репресивних органів є відкритою, доступ до такої інформації не може бути обмежений з будь-яких підстав.

5. У разі коли особа, зазначена у частині четвертій цієї статті, водночас є жертвою репресивних органів, доступ до інформації про таку особу не обмежується.

Стаття 9. Обмеження доступу до архівної інформації репресивних органів

1. Особа, яка є жертвою репресивних органів, має право на обмеження доступу до архівної інформації репресивних органів про себе, крім осіб, зазначених у частині четвертій статті 8 цього Закону.

2. Жертва репресивних органів, встановлюючи обмеження на доступ до інформації про себе, має зазначити, на яку інформацію встановлюється обмеження (вид інформації, сторінки, абзаци тощо), а також строк, на який встановлюється обмеження, з урахуванням вимог, визначених частиною четвертою цієї статті.

3. Члени сім'ї та родичі жертви репресивних органів, інші особи, крім осіб, зазначених у частині четвертій статті 8 цього Закону, мають право на часткове обмеження доступу до інформації про себе на строк, визначений у частині четвертій цієї статті. При цьому особа має право обмежити доступ лише щодо свого расового (етнічного) походження, політичних або світоглядних поглядів, віросповідання, а також даних, що стосуються здоров'я та статевого життя.

4. Особи, зазначені у частинах першій – третій цієї статті, мають право обмежити доступ до архівної інформації репресивних органів про себе на строк не більш як 25 років.

5. У разі якщо архівна інформація репресивних органів про осіб, зазначених у частинах першій – третій цієї статті, була оприлюднена, обмеження доступу до такої інформації не застосовується.

6. Обмеженню доступу підлягає інформація, а не документ.

Розділ III. ДОСТУП ДО АРХІВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ РЕПРЕСИВНИХ ОРГАНІВ В АРХІВНИХ УСТАНОВАХ

Стаття 10. Забезпечення доступу до архівної інформації репресивних органів в архівних установах

1. Кожен має право на доступ до архівної інформації репресивних органів.

2. Доступ до архівної інформації репресивних органів забезпечують ГДА УІНП та інші розпорядники архівної інформації.

3. Розпорядники архівної інформації забезпечують доступ до архівної інформації репресивних органів усіма доступними способами.

4. Розпорядники архівної інформації проводять оцифрування носіїв архівної інформації репресивних органів, а також забезпечують розміщення цифрових копій цих носіїв в Інтернеті з урахуванням обмежень, встановлених цим Законом.

5. Розпорядники архівної інформації здійснюють оприлюднення архівної інформації репресивних органів з урахуванням обмежень, встановлених цим Законом.

<...>

Стаття 11. Робота з носіями архівної інформації в архівних установах

1. Надання доступу до носіїв архівної інформації в архівних установах здійснюється на підставі документа, що посвідчує особу, а також заповненої заяви.

Забороняється вимагати від особи надання будь-яких інших документів.

2. Перед початком роботи з носіями архівної інформації особа інформується про те, що вона несе повну відповідальність за форму та зміст поширеної нею архівної інформації репресивних органів, а також за всі можливі правові наслідки такого поширення. Особа вважається поінформованою про відповідальність, якщо вона почала роботу з носіями архівної інформації.

<...>

4. Особа може виготовляти копії архівної інформації репресивних органів, у тому числі за допомогою технічних засобів, або отримувати від архівних установ копії документів і витяги з них, якщо це не загрожує стану документів, а також вимагати, щоб такі копії або витяги були засвідчені архівною установою.

5. Самостійне виготовлення особою копії архівної інформації репресивних органів з носія такої інформації є безоплатним. Забороняється вимагати здійснення прямої чи опосередкованої оплати для самостійного виготовлення особою копії архівної інформації репресивних органів.

<...>

Розділ IV. РОЗПОРЯДНИКИ АРХІВНОЇ ІНФОРМАЦІЇ

Стаття 12. Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті

1. ГДА УІНП створюється для безпосереднього забезпечення права на доступ до архівної інформації репресивних органів.

<...>

5. ГДА УІНП забезпечує:

1) ведення обліку і зберігання носіїв архівної інформації;

2) ведення державного обліку документів Національного архівного фонду;

3) створення та зберігання страхового фонду документів архіву і фонду користування ними;

<...>

б) організацію користування архівними документами, видачу архівних довідок, копій, витягів з архівних документів юридичним та фізичним особам у встановленому порядку;

7) доступ осіб до архівної інформації репресивних органів;

8) систематичний пошук і накопичення архівної інформації в Україні та за кордоном;

9) систематичну реставрацію та оцифрування носіїв архівної інформації, а також забезпечення доступу до їх цифрових копій на офіційному веб-сайті;

10) ведення міжархівного реєстру жертв репресивних органів та осіб, зазначених у статті 9 цього Закону, які обмежили доступ до інформації про себе;

<...>

Стаття 13. Відповідальність, оскарження рішень, дій чи бездіяльності розпорядників архівної інформації

1. Особи, відповідальні за забезпечення доступу до архівної інформації репресивних органів, керівники розпорядника архівної інформації несуть дисциплінарну, адміністративну та кримінальну відповідальність за такі дії чи бездіяльність.

2. Розпорядники архівної інформації, їх посадові (службові) особи не несуть відповідальності за наслідки поширення архівної інформації репресивних органів запитувачами та особами, яким надається доступ до архівної інформації репресивних органів, крім випадків, коли посадова (службова) особа відповідного розпорядника архівної інформації є запитувачем або особою, якій надається доступ до архівної інформації репресивних органів на загальних засадах.

<...>

Розділ V. ПРИКІНЦЕВІ ТА ПЕРЕХІДНІ ПОЛОЖЕННЯ

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

<...>

4. Державні органи, органи влади Автономної Республіки Крим, органи місцевого самоврядування, а також підприємства,

установи та організації, що перебувають у їх віданні або належать до сфери їх управління, зобов'язані провести ревізію та повідомити Українському інституту національної пам'яті про наявність архівної інформації репресивних органів протягом одного року з дня набрання чинності цим Законом.

<...>

6. Кабінету Міністрів України:

у тримісячний строк з дня набрання чинності цим Законом ухвалити рішення про створення ГДА УІНП і забезпечення його майновим комплексом для розміщення архівної установи та архівосховища;

передбачити під час розроблення проекту закону про внесення змін до Закону України «Про Державний бюджет України на 2015 рік» бюджетні призначення для утримання ГДА УІНП;

доручити міністерствам та іншим центральним органам виконавчої влади провести ревізію носіїв архівної інформації репресивних органів та організувати передачу архівних фондів новоствореному ГДА УІНП протягом двох років з дня набрання чинності цим Законом.

7. Міністерству внутрішніх справ України, Міністерству оборони України, Міністерству юстиції України, Службі безпеки України, Службі зовнішньої розвідки України, Генеральній прокуратурі України, Державній судовій адміністрації України, Державній пенітенціарній службі України, Адміністрації Державної прикордонної служби України передати ГДА УІНП носії архівної інформації за 1917-1991 роки протягом двох років з дня набрання чинності цим Законом.

<...>

Президент України
м. Київ
9 квітня 2015 року
№ 316-VIII

П. Порошенко

Друкується за: Закон України про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років. Український інститут національної пам'яті [Сайт]. URL: <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-dostup-do-arkhiviv-represivnikh-organiv-komunistichnogo-totalitarnogo-rezhimu>

ЗАКОН УКРАЇНИ
«ПРО ЗАСУДЖЕННЯ КОМУНІСТИЧНОГО ТА
НАЦІОНАЛ-СОЦІАЛІСТИЧНОГО (НАЦИСТСЬКОГО)
ТОТАЛІТАРНИХ РЕЖИМІВ В УКРАЇНІ ТА ЗАБОРОНУ
ПРОПАГАНДИ ЇХНЬОЇ СИМВОЛІКИ»

Верховна Рада України від імені Українського народу – громадян України всіх національностей, керуючись положеннями Загальної декларації прав людини, беручи до уваги резолюції Парламентської Асамблеї Ради Європи № 1096 (1996) від 27 червня 1996 року щодо ліквідації спадщини колишніх комуністичних тоталітарних режимів, № 1481 (2006) від 26 січня 2006 року щодо необхідності міжнародного засудження злочинів тоталітарних комуністичних режимів, № 1495 (2006) від 12 квітня 2006 року щодо боротьби з відродженням нацистської ідеології, № 1652 (2009) від 29 січня 2009 року щодо відношення до пам'ятників, що мають суперечливу історичну інтерпретацію у державах – членах Ради Європи, резолюцію Парламентської Асамблеї ОБСЄ SC (09) 3 R від 29 червня – 3 липня 2009 року щодо неприпустимості звеличення тоталітарних режимів, відкриття історичних та політичних архівів, вивчення тоталітарної спадщини та підвищення поінформованості громадськості, декларацію Європейського Парламенту від 23 вересня 2008 року щодо проголошення 23 серпня днем пам'яті жертв сталінізму і нацизму, резолюцію Європейського Парламенту від 23 жовтня 2008 року в пам'ять про Голодомор – штучний голод в Україні 1932-1933 років, резолюцію Європейського Парламенту від 2 квітня 2009 року щодо європейської свідомості та тоталітаризму, Спільну заяву з нагоди 70-х роковин Голодомору – Великого голоду 1932-1933 років в Україні, прийняту на 58-й сесії Генеральної Асамблеї ООН,

враховуючи засудження у 1991 році Законом України «Про реабілітацію жертв політичних репресій на Україні» політичних репресій, що здійснювалися протягом 1917-1991 років комуністичним тоталітарним режимом на території України, відмежування від методу державного терору в управлінні державою, притаманного комуністичному тоталітарному режиму, і проголошення намірів неухильно сприяти відновленню

справедливості та усуненню наслідків свавілля і порушення громадянських прав,

враховуючи визнання Законом України «Про Голодомор 1932-1933 років в Україні» Голодомору 1932-1933 років геноцидом Українського народу, засудження злочинних дій тоталітарного режиму СРСР, спрямованих на організацію Голодомору, наслідком якого стало знищення мільйонів людей, руйнування соціальних основ Українського народу та його вікових традицій, духовної культури та етнічної самобутності, <...>

дбаючи про забезпечення захисту прав і свобод людини і громадянина <...>

з метою недопущення повторення злочинів комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, будь-якої дискримінації за національною, соціальною, класовою, етнічною, расовою або іншими ознаками у майбутньому, відновлення історичної та соціальної справедливості, усунення загрози незалежності, суверенітету, територіальній цілісності та національній безпеці України

приймає цей Закон, яким засуджує комуністичний та націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарні режими в Україні, визначає правові основи заборони пропаганди їх символіки та встановлює порядок ліквідації символів комуністичного тоталітарного режиму.

Стаття 1. Визначення термінів

1. У цьому Законі нижченаведені терміни вживаються в такому значенні:

1) комуністична партія – Російська соціал-демократична робітничая партія (більшовиків) (РСДРП(б)), Російська комуністична партія (більшовиків) (РКП(б)), Всесоюзна комуністична партія (більшовиків) (ВКП(б)), Комуністична партія Радянського Союзу (КПРС), Комуністична партія (більшовиків) України (КП(б)У), Комуністична партія України (КПУ), комуністичні партії союзних республік, що входили до складу СРСР, а також їхні осередки в автономних радянських соціалістичних республіках, краях, областях, автономних областях, автономних округах, містах республіканського підпорядкування та місцеві осередки;

2) пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів – публічне заперечення, зокрема через засоби масової інформації, злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, поширення інформації, спрямованої на виправдання злочинного характеру комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, діяльності радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, виготовлення та/або поширення, а також публічне використання продукції, що містить символіку комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів;

3) радянські органи державної безпеки – Всеросійська надзвичайна комісія по боротьбі з контрреволюцією і саботажем, Всеукраїнська надзвичайна комісія для боротьби з контрреволюцією, спекуляцією, саботажем та службовими злочинами, Державне політичне управління, Об'єднане державне політичне управління, Народний комісаріат внутрішніх справ, Народний комісаріат державної безпеки, Міністерство державної безпеки, Комітет державної безпеки, їхні територіальні, функціональні, структурні підрозділи, а також безпосередньо підпорядковані цим органам бойові загони, охорона (варта), війська або спеціальні частини;

4) символіка комуністичного тоталітарного режиму – символіка, що включає:

а) будь-яке зображення державних прапорів, гербів та інших символів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік у складі СРСР, держав так званої «народної демократії»: Народної Республіки Албанії (Соціалістичної Народної Республіки Албанії), Народної Республіки Болгарії, Німецької Демократичної Республіки, Народної Республіки Румунії (Соціалістичної Республіки Румунії), Угорської Народної Республіки, Чехословацької Соціалістичної Республіки, Федеративної Народної Республіки Югославії (Соціалістичної Федеративної Республіки Югославії) та соціалістичних республік, що входили до її складу, крім тих, що є чинними (діючими) прапорами або гербами країн світу;

б) гімни СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік чи їх фрагменти;

в) прапори, символи, зображення або інша атрибутика, в яких відтворюється поєднання серпа та молота, серпа, молота та п'ятикутної зірки, плуга (рала), молота та п'ятикутної зірки;

г) символіку комуністичної партії або її елементи;

г) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені особам, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), особам, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування, працівникам радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

д) зображення, пам'ятники, пам'ятні знаки, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, із встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором і вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

е) зображення гасел комуністичної партії, цитат осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), осіб, які обіймали керівні посади у вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, органах влади та управління областей, міст республіканського підпорядкування (крім цитат, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки всіх рівнів;

є) назви областей, районів, населених пунктів, районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, узвозів, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів, інших об'єктів топоніміки населених пунктів, підприємств, установ, організацій, у яких використані імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади в комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік, працювали в радянських органах державної безпеки, а

також назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії (включаючи партійні з'їзди), річницями Жовтневого перевороту 25 жовтня (7 листопада) 1917 року, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім назв, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури);

ж) найменування комуністичної партії;

5) символіка націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму – символіка, що включає:

а) символіку Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

б) державний прапор нацистської Німеччини 1939-1945 років;

в) державний герб нацистської Німеччини 1939-1945 років;

г) найменування Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

г) зображення, написи, присвячені подіям, пов'язаним з діяльністю Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП);

д) зображення гасел Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини (НСДАП), цитат осіб, які обіймали керівні посади в Націонал-соціалістичній робітничій партії Німеччини (НСДАП), вищих органах влади та управління нацистської Німеччини та на окупованих нею територіях у 1935-1945 роках.

Стаття 2. Засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Комуністичний тоталітарний режим 1917-1991 років в Україні визнається злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, депортацій, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіянням моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у

політичних цілях, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

2. Націонал-соціалістичний (нацистський) тоталітарний режим визнається в Україні злочинним і таким, що здійснював політику державного терору, яка характеризувалася численними порушеннями прав людини у формі індивідуальних та масових вбивств, страт, смертей, катувань, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідувань з расових, етнічних мотивів, порушенням свободи совісті, думки, вираження поглядів, свободи преси та відсутністю політичного плюралізму, та у зв'язку з цим, спираючись на встановлені Нюрнберзьким міжнародним військовим трибуналом 1945-1946 років факти, засуджується як несумісний з основоположними правами і свободами людини і громадянина.

Стаття 3. Заборона пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки

1. Пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки визнається наругою над пам'яттю мільйонів жертв комуністичного тоталітарного режиму, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму та заборонена законом.

2. Пропаганда комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки юридичною особою, політичною партією, іншим об'єднанням громадян, друкованим засобом масової інформації та/або використання у назві символіки комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів є підставою для відмови в реєстрації та/або припинення діяльності юридичної особи, політичної партії, іншого об'єднання громадян, підставою для відмови в реєстрації та/або припинення випуску друкованого засобу масової інформації.

3. У разі невиконання юридичними особами, політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, друкованими засобами масової інформації вимог цього Закону їх діяльність/випуск підлягає припиненню в судовому порядку за позовом центрального органу виконавчої влади, що реалізує державну політику з

питань державної реєстрації юридичних осіб, реєстрації (легалізації) об'єднань громадян, громадських спілок, інших громадських формувань, або іншого уповноваженого органу державної влади.

<...>

Стаття 4. Заборона використання та пропаганди символіки комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України заборонено.

<...>

3. Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму:

1) на документах державних органів та органів місцевого самоврядування (місцевих органів державної влади і управління), прийнятих чи виданих до 1991 року;

2) на документах, виданих закладами освіти та науки, підприємствами, установами, організаціями до 1991 року;

3) в експозиціях музеїв, тематичних виставках, Музейному фонді України, а також бібліотечних фондах на різних носіях інформації;

4) у творах мистецтва, створених до набрання чинності цим Законом;

5) у процесі наукової діяльності, в тому числі під час наукових досліджень та поширення їх результатів у не заборонений законодавством України спосіб;

б) на оригіналах бойових знамен;

7) на державних нагородах, ювілейних медалях та інших відзнаках, якими нагороджувались особи до 1991 року та протягом 1991-2015 років у зв'язку з річницями подій періоду Другої світової війни, а також на документах, що посвідчують нагородження ними;

8) на намогильних спорудах, розташованих на території місць поховань, місць почесних поховань;

9) під час викладення або реконструкції (зокрема історичної) історичних подій;

10) у приватних колекціях та приватних архівних зібраннях;

11) як об'єктів антикварної торгівлі.

Заборона не поширюється на випадки використання символіки комуністичного тоталітарного режиму, символіки націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму (за умови, що це не призводить до пропаганди злочинного характеру комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років, злочинного характеру націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму):

1) у посібниках, підручниках та інших матеріалах наукового, освітнього і навчального характеру, які використовуються у навчальному, навчально-виховному і освітньому процесах;

2) у творах мистецтва, створених після набрання чинності цим Законом.

Стаття 5. Розслідування та оприлюднення інформації про злочини, вчинені представниками комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Держава здійснює розслідування злочинів геноциду, злочинів проти людства та людяності, військових злочинів, вчинених в Україні представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, та вживає заходів, спрямованих на ліквідацію наслідків таких злочинів та відновлення історичної справедливості, зокрема шляхом дослідження та встановлення кількості жертв комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в Україні, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, визначення та упорядження місць масових поховань таких жертв, збору, узагальнення та оприлюднення інформації про розкуркулення, репресії, масові та індивідуальні страти, смерті, депортації, катування, використання примусової праці та інших форм масового фізичного терору, переслідування з етнічних, національних, релігійних, політичних, класових, соціальних та інших мотивів, заподіяння моральних і фізичних страждань під час застосування психіатричних заходів у політичних цілях.

<...>

3. Держава заохочує та підтримує діяльність неурядових установ та організацій, які проводять дослідницьку та просвітницьку роботу стосовно злочинів, вчинених представниками комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів.

<...>

Стаття 6. Відповідальність за порушення законодавства про заборону пропаганди комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та використання їхньої символіки

1. Особи, винні у порушенні вимог цього Закону, несуть відповідальність згідно із законом.

Стаття 7. Прикінцеві та перехідні положення

1. Цей Закон набирає чинності з дня, наступного за днем його опублікування.

2. Внести зміни до таких законодавчих актів України:

1) у Кримінальному кодексі України (Відомості Верховної Ради України, 2001 р., № 25-26, ст. 131):

частину першу статті 96-9 після цифр «436» доповнити цифрами «436-1»;

статтю 436-1 викласти в такій редакції:

«Стаття 436-1. Виготовлення, поширення комуністичної, нацистської символіки та пропаганда комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів

1. Виготовлення, поширення, а також публічне використання символіки комуністичного, націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, у тому числі у вигляді сувенірної продукції, публічне виконання гімнів СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік або їх фрагментів на всій території України, крім випадків, передбачених частинами другою і третьою статті 4 Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їх символіки», – карається обмеженням волі на строк до п'яти років або позбавленням волі на той самий строк, з конфіскацією майна або без такої.

2. Ті самі дії, вчинені особою, яка є представником влади, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації, –

караються позбавленням волі на строк від п'яти до десяти років з конфіскацією майна або без такої»;

2) у Законі України «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» <...>:

частину першу статті 3 доповнити абзацом сьомим такого змісту:

«пропаганди комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та їхньої символіки»;

статтю 11 доповнити частиною четвертою такого змісту:

«Забороняється державна реєстрація друкованого засобу масової інформації, назва якого містить символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів»;

3) у Законі України «Про охорону прав на знаки для товарів і послуг» <...>:

у статті 5:

частину першу після слова «моралі» доповнити словами «вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

частину другу доповнити реченням такого змісту: «Об'єктом знака не можуть бути імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті»;

статтю 6 доповнити частиною п'ятою такого змісту:

«5. Не можуть одержати правову охорону та не можуть бути зареєстровані як знаки позначення, що суперечать вимогам частини другої статті 5 цього Закону та вимогам Закону України

«Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

<...>

б) розділ VII «Заключні положення» Закону України «Про місцеві державні адміністрації» <...>:

«У разі якщо протягом строку, визначеного абзацами першим і другим пункту 6 статті 7 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», сільські, селищні, міські ради або сільські, селищні, міські голови населених пунктів на території відповідної області <...> не здійснять перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів топоніміки населених пунктів, назви яких містять у собі символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке перейменування здійснюється розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). <...> Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, установлених Законом України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», статтею 3 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом строку, визначеного пунктом 6 статті 7 «Прикінцеві та перехідні положення» Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки», сільські, селищні, міські ради або сільські, селищні, міські голови населених пунктів на території відповідної області в установленому зазначеним законом порядку не здійснять демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій,

особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, такий демонтаж здійснюється за розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження).

<...>

9) у Законі України «Про географічні назви» <...>:

у статті 5:

після частини дев'ятої доповнити новою частиною такого змісту:

«Забороняється присвоювати географічним об'єктам назви, які є іменами або псевдонімами осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов'язані з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури)».

<...>

10) статтю 9 Закону України «Про телебачення і радіомовлення» <...> після частини першої доповнити новою частиною такого змісту:

«2. Мовник не має права розповсюджувати аудіовізуальні твори, у яких заперечується або виправдовується злочинний характер комуністичного тоталітарного режиму 1917-1991 років в

Україні, злочинний характер націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарного режиму, створюється позитивний образ осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працівників радянських органів державної безпеки, виправдується діяльність радянських органів державної безпеки, встановлення радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідування учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті».

<...>

13) частину першу статті 60 Закону України «Про вибори народних депутатів України» <...> доповнити пунктом 8 такого змісту:

«8) висування кандидата (кандидатів) у депутати від партії, яка здійснює пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, їхньої символіки та щодо якої в установленому Кабінетом Міністрів України порядку прийнято рішення про невідповідність її діяльності, найменування та/або символіки вимогам Закону України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки»;

<...>

15) у Законі України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій» <...>:

<...>

статтю 3 доповнити частиною шостою такого змісту:

«6. Забороняється присвоювати юридичним особам та об'єктам права власності імена або псевдоніми осіб, які обіймали керівні посади у комуністичній партії (посаду секретаря районного комітету і вище), вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних або автономних радянських республік (крім випадків, пов'язаних з розвитком української науки та культури), працювали у радянських органах державної безпеки, назви СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних радянських республік та похідні від них, а також назви, пов'язані з

діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті (крім пам'ятників та пам'ятних знаків, пов'язаних з опором та вигнанням нацистських окупантів з України або з розвитком української науки та культури)»).

3. Юридичні особи, політичні партії, інші об'єднання громадян, зареєстровані на день набрання чинності цим Законом, у разі порушення його вимог зобов'язані протягом одного місяця з дня набрання чинності цим Законом привести свої установчі документи, найменування та/або символіку у відповідність із вимогами цього Закону. При цьому такі юридичні особи звільняються від сплати адміністративного збору під час державної реєстрації змін до установчих документів, пов'язаних з приведенням їх у відповідність із цим Законом.

Власники знаків для товарів і послуг, які на день набрання чинності цим Законом містять символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, протягом шести місяців з дня набрання чинності цим Законом зобов'язані привести такі знаки для товарів і послуг у відповідність із цим Законом.

4. У разі недотримання вимог цього Закону юридичними особами, політичними партіями, іншими об'єднаннями громадян, зазначеними у пункті 3 цієї статті Закону, їхня діяльність підлягає припиненню в установленому законом порядку...

<...>

5. Засновники друкованих засобів масової інформації, які на момент набрання чинності цим Законом здійснювали пропаганду комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів та/або використовували у назві символіку комуністичного та/або націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів, зобов'язані припинити здійснення такої пропаганди та/або здійснити перереєстрацію друкованого засобу масової інформації. Засновники таких друкованих засобів масової інформації звільняються від сплати реєстраційного збору за перереєстрацію.

У разі недотримання вимог цього Закону засновниками друкованих засобів масової інформації після спливу трьох місяців з дня набрання чинності цим Законом їх випуск підлягає припиненню в установленому законом порядку, крім випадків, коли засновником друкованого засобу масової інформації вжито заходів щодо дотримання вимог цього Закону, а неможливість перереєстрації такого друкованого засобу масової інформації зумовлена об'єктивними причинами.

6. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним державним адміністраціям, Верховній Раді Автономної Республіки Крим, органам місцевого самоврядування у шестимісячний строк з дня набрання чинності цим Законом в установленому порядку здійснити демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, а також в установленому порядку перейменувати райони у містах, сквери, бульвари, вулиці, провулки, узвози, проїзди, проспекти, площі, майдани, набережні, мости, інші об'єкти топоніміки населених пунктів, а також інші географічні об'єкти, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку сільською, селищною, міською радою в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів топоніміки населених пунктів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке рішення у формі розпорядження приймається відповідним сільським, селищним, міським головою (або особою, яка

відповідно до законодавства здійснює його повноваження) у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 3 Закону України «Про присвоєння юридичним особам та об'єктам права власності імен (псевдонімів) фізичних осіб, ювілейних та святкових дат, назв і дат історичних подій», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку Верховною Радою Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування (обласними, районними, сільськими, селищними, міськими радами) в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про перейменування назв географічних об'єктів, що містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке рішення у формі постанови приймається Кабінетом Міністрів України у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту. Таке розпорядження приймається з урахуванням вимог, встановлених цим Законом, статтею 5 Закону України «Про географічні назви», пропозицій громадськості, науковців та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

У разі якщо протягом строку, зазначеного в абзаці другому цього пункту, сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення у формі розпорядження про перейменування районів у містах, скверів, бульварів, вулиць, провулків, проїздів, проспектів, площ, майданів, набережних, мостів чи інших об'єктів топоніміки населених пунктів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, таке перейменування здійснюється розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). <...>

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці першому цього пункту строку сільською, селищною, міською радою в установленому цим Законом порядку не прийнято рішення про демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933

років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, таке рішення у формі розпорядження приймається відповідним сільським, селищним, міським головою (або особою, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) у тримісячний строк, що обчислюється з моменту закінчення строку, встановленого абзацом першим цього пункту.

У разі якщо протягом зазначеного в абзаці п'ятому цього пункту строку не здійснено демонтаж пам'ятників, пам'ятних знаків, присвячених особам, причетним до організації та здійснення Голодомору 1932-1933 років в Україні, політичних репресій, особам, які обіймали керівні посади у комуністичній партії, вищих органах влади та управління СРСР, УРСР (УСРР), інших союзних та автономних радянських республік (крім осіб, діяльність яких була значною мірою пов'язана з розвитком української науки та культури), працівникам радянських органів державної безпеки, подіям, пов'язаним з діяльністю комуністичної партії, встановленням радянської влади на території України або в окремих адміністративно-територіальних одиницях, переслідуванням учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті, такий демонтаж здійснюється за розпорядженням голови відповідної обласної державної адміністрації (або особи, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження). Голова обласної державної адміністрації (або особа, яка відповідно до законодавства здійснює його повноваження) зобов'язаний прийняти таке розпорядження про демонтаж у тримісячний строк, який обчислюється з моменту закінчення строку, визначеного абзацом п'ятим цього пункту.

7. Раді міністрів Автономної Республіки Крим, обласним, Київській та Севастопольській міським, районним державним

адміністраціям, органам місцевого самоврядування у шести-місячний строк з дня набрання чинності цим Законом в установленому порядку провести громадські слухання та подати на розгляд Верховної Ради України пропозиції щодо перейменування населених пунктів, районів та областей, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму.

8. Верховна Рада України у тримісячний строк, який обчислюється з дня закінчення строку, визначеного пунктом 7 цієї статті Закону, приймає рішення про перейменування населених пунктів та районів, назви яких містять символіку комуністичного тоталітарного режиму, з урахуванням пропозицій, поданих Радою міністрів Автономної Республіки Крим, обласними, Київською та Севастопольською міськими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування, та рекомендацій Українського інституту національної пам'яті.

<...>

Президент України
м. Київ
9 квітня 2015 року
№ 317-VIII

П. Порошенко

Друкується за: Закон України «Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки». Український інститут національної пам'яті [Сайт]. URL: <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-zasudzhennya-komunistichnogo-ta-natsional-sotsialistichnogo-natsistskogo-tota>

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО ПРАВОВИЙ СТАТУС ТА ВШАНУВАННЯ ПАМ'ЯТІ УЧАСНИКІВ БОРОТЬБИ ЗА НЕЗАЛЕЖНІСТЬ УКРАЇНИ У ХХ СТОЛІТТІ»

Цей Закон спрямований на визнання учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті головними суб'єктами боротьби за відновлення державної незалежності України – борцями за незалежність України у ХХ столітті, встановлення правового статусу борців за незалежність України у ХХ столітті, визначення права такої категорії осіб на отримання державних та муніципальних соціальних гарантій. Цей Закон також спрямований на визнання нагород та військових ступенів борців за незалежність України у ХХ столітті, визначення напрямів державної політики щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті та встановлення відповідальності за порушення законодавства про статус борців за незалежність України у ХХ столітті.

Стаття 1. Правовий статус борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Борцями за незалежність України у ХХ столітті визнаються особи, які брали участь у всіх формах політичної, збройної та іншої колективної чи індивідуальної боротьби за незалежність України у ХХ столітті у складі таких органів влади, організацій, структур та формувань:

1) органи влади Української Народної Республіки, включаючи, зокрема, Українську Центральну Раду, Генеральний секретаріат Української Центральної Ради (Української Народної Республіки), Раду народних міністрів Української Народної Республіки, Уряд Української Народної Республіки в екзилі (Державний центр Української Народної Республіки), генеральні секретарства, міністерства, ресорти Української Народної Республіки, у тому числі в екзилі, дипломатичні місії Української Народної Республіки за кордоном, місцеві органи влади Української Народної Республіки, Всеукраїнський національний

конгрес, Всеукраїнський центральний повстанський комітет (Центральний український повстанський комітет, ВУЦПК, Цупком), Трудовий конгрес України (Конгрес трудового народу України, Всеукраїнський трудовий конгрес), Директорію Української Народної Республіки, Державну народну раду, Раду Республіки Української Народної Республіки, Українську Національну Раду, Президента Української Народної Республіки в екзилі;

2) органи влади Української Держави (Гетьманату), включаючи, зокрема, Раду міністрів Української Держави, Малу Раду міністрів Української Держави, міністерства Української Держави, дипломатичні представництва та місії Української Держави за кордоном, місцеві органи влади Української Держави, Гетьмана, Державний сенат Української Держави, Генеральний суд Української Держави;

3) органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), включаючи, зокрема, Українську Національну Раду Західноукраїнської Народної Республіки, Державний секретаріат Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), секретарства (міністерства) Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), посольства, дипломатичні представництва та місії Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки) за кордоном, місцеві органи влади Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), президента (диктатора) Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки);

4) органи влади Східно-Лемківської (Команчанської, Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, включаючи управу, комендатуру міліції та Комісаріат повіту Саніцького у Вислоці Великій, Гуцульську Народну Раду;

5) органи влади Карпатської України (Підкарпатської Русі), включаючи, зокрема, Сойм Карпатської України, уряд Карпатської України, міністерства Карпатської України, місцеві органи влади Карпатської України, Президента Карпатської України;

6) військові, безпекові, інші мілітарні, воєнізовані або парамілітарні формування та частини Української Народної Республіки, Української Держави (Гетьманату), Західноукраїнської Народної Республіки, Східно-Лемківської (Команчанської,

Команецької) Республіки та Гуцульської Республіки, Карпатської України, включаючи, зокрема, Українських Січових Стрільців (УСС), Дієву армію Української Народної Республіки, Галицьку армію (Українську Галицьку Армію), Повстанчу армію України, Організацію народної оборони «Карпатська Січ»;

7) політичні партії, інші громадські організації до утворення та під час існування Української Народної Республіки, Української Держави, Західноукраїнської Народної Республіки (Західної області Української Народної Республіки), Карпатської України (Підкарпатської Русі), метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України;

8) повстанські, партизанські загони, які діяли на території України у 1917-1930 роках і метою діяльності яких були боротьба за здобуття, захист або відновлення незалежності України, включаючи загони Холодноярської, Медвинської республік, Волинську повстанську (повстанчу) армію;

9) Українська військова організація (УВО);

10) Організація українських націоналістів (ОУН);

11) Народно-визвольна революційна організація (НВРО);

12) Українська повстанська армія (УПА);

13) Українська повстанча армія отамана Тараса Боровця (Бульби) «Поліська Січ», Українська народна революційна армія (УНРА);

14) Українська Головна Визвольна Рада (УГВР), включаючи Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради (ЗП УГВР);

15) Антибільшовицький блок народів (АБН);

16) Українська Гельсінська спілка (група) (УГС, УГГ);

17) організації українського визвольного руху другої половини ХХ століття, включаючи, зокрема, групу «Наша зміна», організацію «Пробоем», групу Василя Бучковського, групу «Об'єднана партія визволення України» (ОПВУ), організацію «Загін юних повстанців» (ЗЮП), групу Богдана Стефанюка, підпільну організацію «Об'єднання» (1956-1959 роки), Український національний комітет, Український робітничо-селянський союз (Ходорівська група), Українську національну партію, Українську робітничо-селянську спілку (УРСС), Український національний фронт, Український національно-визвольний фронт, Спілку української молоді Галичини,

Стебниківську групу, Росохацьку групу, Українську загальнонародну організацію (УЗНО, УНФ-2);

18) організації, створені особами, які зазнали політичних репресій за участь у боротьбі за незалежність України у ХХ столітті, у радянських тюрмах, таборах або табірних відділеннях для боротьби за свої громадянські або інші права;

19) Народний Рух України за перебудову (Народний Рух України) до 24 серпня 1991 року;

20) інші організації, структури або формування, що існували протягом ХХ століття (до 24 серпня 1991 року) і метою діяльності яких було здобуття (відновлення) або захист незалежності України. Перелік таких організацій, структур та формувань затверджується Кабінетом Міністрів України.

Стаття 2. Основи правового статусу борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Держава визнає, що борці за незалежність України у ХХ столітті, визначені у статті 1 цього Закону, відіграли головну роль у відновленні української державності, закріпленої Актом проголошення незалежності України, ухваленим Верховною Радою України 24 серпня 1991 року, що є основною передумовою надання правового статусу та вшанування пам'яті борців за незалежність України у ХХ столітті.

<...>

Стаття 3. Соціальні гарантії борців за незалежність України у ХХ столітті та членів їхніх сімей

1. Держава може надавати соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у ХХ столітті та членам їхніх сімей.

2. Органи місцевого самоврядування можуть за рахунок коштів місцевих бюджетів надавати додаткові соціальні гарантії, пільги або інші виплати борцям за незалежність України у ХХ столітті та членам їхніх сімей.

Стаття 4. Визнання нагород та військових ступенів борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Державою визнаються державні та військові нагороди (відзнаки) та військові ступені борців за незалежність України у ХХ столітті, надані їм органами влади, організаціями, структурами або формуваннями, що зазначені у статті 1 цього Закону.

Стаття 5. Державна політика щодо відновлення, збереження та вшанування національної пам'яті про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Держава забезпечує всебічне вивчення історії про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті.

2. Держава вживає заходів, спрямованих на підвищення поінформованості суспільства та привернення уваги громадськості до історії боротьби та борців за незалежність України у ХХ столітті, розробляє та вдосконалює навчальні плани, підручники, програми та заходи з метою вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у ХХ столітті, поширює об'єктивну інформацію в Україні та світі про боротьбу та борців за незалежність України у ХХ столітті.

3. Держава заохочує та підтримує діяльність неурядових установ та організацій, що здійснюють дослідницьку та просвітницьку роботу з питань вивчення історії боротьби та борців за незалежність України у ХХ столітті.

4. Держава сприяє увічненню пам'яті про борців за незалежність України у ХХ столітті, зокрема, шляхом пошуку, обліку, впорядкування та збереження місць їх поховання на території України та за кордоном, створення меморіальних комплексів та поховань, спорудження та відновлення пам'ятників, пам'ятних знаків, увічнення імен або псевдонімів борців та формувань, зазначених у статті 1 цього Закону, у назвах об'єктів топоніміки населених пунктів або адміністративно-територіальних одиниць, назвах географічних об'єктів, виготовлення друкованої, кіно- та відеопродукції, сприяння діяльності щодо сценічного та іншого художнього втілення образів борців за незалежність України у ХХ столітті.

Стаття 6. Відповідальність за порушення законодавства про статус борців за незалежність України у ХХ столітті

1. Громадяни України, іноземці, а також особи без громадянства, які публічно виявляють зневажливе ставлення до осіб, зазначених у статті 1 цього Закону, перешкоджають реалізації прав борців за незалежність України у ХХ столітті, несуть відповідальність відповідно до законодавства.

2. Публічне заперечення факту правомірності боротьби за незалежність України у ХХ столітті визнається наругою над

пам'яттю борців за незалежність України у ХХ столітті, приниженням гідності Українського народу і є протиправним.

<...>

Президент України
м. Київ
9 квітня 2015 року
№ 314-VIII

П. Порошенко

Друкується за: Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті». Український інститут національної пам'яті [Сайт]. URL: <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-pravovii-status-ta-vshanutannya-pam-yati-uchasnikiv-borotbi-za-nezalezhnist-u>

ЗАКОН УКРАЇНИ «ПРО УВІЧНЕННЯ ПЕРЕМОГИ НАД НАЦИЗМОМ У ДРУГІЙ СВІТОВІЙ ВІЙНІ 1939–1945 РОКІВ»

Відповідно до Конституції України, зокрема статті 11, яка зобов'язує державу сприяти консолідації та розвитку української нації, її історичної свідомості,

<...>

усвідомлюючи, що Друга світова війна 1939-1945 років, що розпочалася внаслідок домовленостей націонал-соціалістичного (нацистського) режиму Німеччини та комуністичного тоталітарного режиму СРСР, стала найбільшою трагедією людства у ХХ столітті,

зважаючи на те, що під час Другої світової війни 1939-1945 років націонал-соціалістичним (нацистським) та комуністичним тоталітарним режимами на території України було вчинено численні злочини проти людства та людяності, воєнні злочини та злочини геноциду, внаслідок чого Україні та Українському народові було завдано величезних втрат,

<...>

з метою збереження пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років Верховна Рада України приймає цей Закон.

Стаття 1. Увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років

1. Шанобливе ставлення до пам'яті про перемогу над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років, про ветеранів війни, учасників українського визвольного руху та жертв нацизму є священним обов'язком держави та громадян України.

2. З метою вшанування пам'яті всіх жертв Другої світової війни 1939-1945 років в Україні встановлюється День пам'яті та примирення, який відзначається щороку 8 травня.

3. В Україні щороку 9 травня відзначається державне свято – День перемоги над нацизмом у Другій світовій війні (День перемоги).

4. Порядок проведення меморіальних та урочистих заходів, присвячених Дню пам'яті та примирення і Дню перемоги, визначається Кабінетом Міністрів України.

Стаття 2. Форми увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років

1. Основними формами увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939-1945 років є:

1) відзначення Дня пам'яті та примирення, Дня перемоги, днів вигнання нацистів з України, Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, інших адміністративно-територіальних одиниць;

2) установа почесної варти біля Вічного вогню, могил Невідомого солдата і Невідомого матроса, покладання вінків, квітів до пам'ятників та меморіалів, присвячених увічненню перемоги над нацизмом та вшануванню пам'яті жертв Другої світової війни 1939-1945 років;

3) недопущення фальсифікації історії Другої світової війни 1939-1945 років у наукових дослідженнях, навчально-методичній літературі, підручниках, засобах масової інформації, публічних виступах представників державних органів, органів місцевого самоврядування, посадових осіб;

4) сприяння об'єктивному та всебічному дослідженню історії Другої світової війни 1939-1945 років, відображенню подій війни, її жертв, діянь учасників у творах літератури і мистецтва, книгах та альбомах пам'яті, засобах масової інформації;

5) упорядкування, збереження та спорудження пам'ятників і пам'ятних знаків на вшанування пам'яті учасників та жертв Другої світової війни 1939-1945 років, створення музеїв, меморіальних комплексів, присвячених Другій світовій війні 1939-1945 років;

б) забезпечення проведення за сприяння держави пошукової роботи з метою встановлення імен загиблих і тих, хто пропав безвісти, перепоховання останків воїнів, які загинули під час Другої світової війни 1939-1945 років.

<...>

Стаття 4. Пам'ятки Другої світової війни 1939-1945 років

1. Пам'ятками Другої світової війни 1939-1945 років визнаються військові кладовища, військові ділянки на цивільних кладовищах, братські та одинокі могили, пам'ятники, пам'ятні знаки, скульптурні, архітектурні та інші споруди, композиції і об'єкти, що увічнюють пам'ять про події часів Другої світової війни 1939-1945 років, її учасників та жертв.

Єдиний національний реєстр пам'яток Другої світової війни 1939-1945 років затверджується Кабінетом Міністрів України.

2. Пам'ятки, визначені частиною першою цієї статті, перебувають під охороною держави.

3. Фінансування заходів, пов'язаних з утриманням у належному стані пам'яток, визначених частиною першою цієї статті, здійснюється за рахунок коштів державного та місцевих бюджетів, передбачених на відповідну мету, а також за рахунок пожертв юридичних, фізичних осіб, міжнародних організацій або іноземних держав.

<...>

7. Наруга над пам'ятками Другої світової війни 1939-1945 років, їх руйнування або знищення тягне за собою відповідальність згідно із законом.

Стаття 5. Міжнародні договори щодо ліквідації наслідків Другої світової війни 1939-1945 років і збереження пам'яток, пов'язаних з подіями Другої світової війни 1939-1945 років

1. Україна забезпечує виконання міжнародних договорів щодо ліквідації наслідків Другої світової війни 1939-1945 років та укладає договори про компенсацію шкоди жертвам нацизму. На підставі міжнародних договорів Україна забезпечує спорудження і збереження пам'яток у місцях поховань воїнів, які загинули під час Другої світової війни 1939-1945 років, за межами території України.

2. Україна в рамках міжнародних договорів сприяє виявленню поховань часів Другої світової війни 1939-1945 років, розташованих на її території, спорудженню і збереженню пам'яток у місцях поховань, відродженню гуманістичного ставлення до них.

3. Україна неухильно дотримується міжнародних зобов'язань щодо недопущення проявів нацизму і тоталітаризму в будь-якій формі на своїй території.

<...>

Президент України
м. Київ
9 квітня 2015 року
№ 315-VIII

П. Порошенко

Друкується за: Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років». Український інститут національної пам'яті [Сайт]. URL: <http://www.memory.gov.ua/laws/zakon-ukraini-pro-uvichnennya-peremogi-nad-natsizmom-u-drugii-svitovii-viini-1939-1945-rokiv>

Контрольні запитання та завдання

1. Назвіть передумови й причини прийняття антитоталітарних законів в європейських державах та Україні.
2. Виділіть сильні та слабкі сторони пакету декомунізаційних законів Чехії та України.
3. В якій мірі декомунізаційні закони забороняють комуністичну та нацистську ідеологію та символи?
4. Чи можна вважати декомунізацію в Україні завершеною? Аргументуйте.
5. Які виклики наразі стоять перед Україною після запровадження антитоталітарних законів?
6. Як антитоталітарні закони Чехії та України вплинули на євроінтеграційний поступ цих країн?

■ Список скорочень

АБН – Антибільшовицький блок народів

ВКП(б) – Всесоюзна комуністична партія (більшовиків)

ВУЦПК – Всеукраїнський центральний повстанський комітет

ГДА УІНП – Галузевий державний архів Українського інституту національної пам'яті

ЄВІ – Європейський валютний інститут

Євронест – Парламентська асамблея країн Східного партнерства

ЄВС – Європейська валютна система

ЄС – Європейський Союз

ЄЕС – Європейське Економічне Співтовариство

ЗЮП – організація «Загін юних повстанців»

КП(б)У – Комуністична партія (більшовиків) України

КПРС – Комуністична партія Радянського Союзу

КПУ – Комуністична партія України
НВРО – Народно-визвольна революційна організація
НСДАП – Націонал-соціалістичної робітничої партії Німеччини
ОБСЄ – Організація з безпеки та співробітництва в Європі
ООН – Організація Об'єднаних Націй
ОПВУ – Об'єднана партія визволення України
ОУН – Організація українських націоналістів
ПЄПС – Платформа Європейської пам'яті та сумління
РКП(б) – Російська комуністична партія (більшовиків)
УВО – Українська військова організація
УГВР, ЗП УГВР – Українська Головна Визвольна Рада, Закордонне представництво Української Головної Визвольної Ради
УГС, УГГ – Українська Гельсінська спілка (група)
УЗНО – Українська загальнонародна організація
УІНП – Український інститут національної пам'яті
УНРА – Українська народна революційна армія
УНРА – Українська повстанча армія отамана Тараса Боровця (Бульби) «Поліська Січ»,
УПА – Українська повстанська армія;
УРСС – Українська робітничо-селянська спілка
ЮНЕСКО – Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури

Джерела

1. Закон [Чеської Республіки] № 140/1996 Про відкриття доступу до матеріалів про діяльність колишньої Державної безпеки. від 26 квітня 1996 року. *Збірник законів Чеської Республіки*. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnani_s_minulosti/x2012_09_25_1/index.html
2. Закон [Чеської Республіки] № 198/1993 Про протиправність комуністичного режиму та про боротьбу з ним. Від 9 липня 1993 р. *Збірник законів Чеської Республіки*. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnani_s_minulosti/x2012_09_24/index.html
3. Закон [Чеської Республіки] № 262/2011 Про учасників боротьби з комунізмом. Від 20 липня 2011 року. *Збірник законів Чеської Республіки*. – URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnani_s_minulosti/x2012_11_01/index.html
4. Закон [Чеської Республіки] № 451/1991 Про люстрацію. Від 4 жовтня 1991 року. *Збірник законів Чеської Республіки*. URL: https://www.mzv.cz/kyiv/uk/x2001_09_21/vyrovnani_s_minulosti/x2012_09_25/index.html
5. Закон України «Про доступ до архівів репресивних органів комуністичного тоталітарного режиму 1917–1991 років» *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/316-19>
6. Закон України «Про правовий статус та вшанування пам'яті учасників боротьби за незалежність України у ХХ столітті» *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/314-19>
7. Закон України «Про увічнення перемоги над нацизмом у Другій світовій війні 1939–1945 років» *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 25. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/315-19>
8. Закон України. Про засудження комуністичного та націонал-соціалістичного (нацистського) тоталітарних режимів в Україні та заборону пропаганди їхньої символіки. *Відомості Верховної Ради*. 2015. № 26. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/317-19>
9. Резолюція Європейського Парламенту від 2 квітня 2009 р. щодо європейської свідомості та тоталітаризму. URL: <http://khpg.org/index.php?id=1239204375>

Література

1. 1968: Окупація Чехословаччини країнами Варшавського договору. URL: <http://www.istpravda.com.ua/videos/2018/08/21/152810/>
2. Кореček М. Czech Republic: From the Politics of History to Memory as Political Language. *Cultures of History Forum*. [Site]. URL: <https://www.cultures-of-history.uni-jena.de/debates/czech/czech-republic-from-the-politics-of-history-to-memory-as-political-language>
3. Marples D. Decommunisation in Ukraine. Implementation, pros and cons. *New Eastern Europe*. [Site]. URL: <https://neweastern-europe.eu/2016/09/16/decommunisation-in-ukraine/>
4. Pýcha Ā., Sixta V. The bodies of the Velvet revolution. Remembering 1989 in the Czech Republic. *New Eastern Europe*. [Site]. URL: <https://neweastern-europe.eu/2019/05/02/the-bodies-of-the-velvet-revolution-remembering-1989-in-the-czech-republic/>
5. В'ятрович В. (Не)подоланий тоталітаризм. Український урок. *ZN,UA*. [Сайт]. 21 березня 2014. URL: <https://dt.ua/history/ne-podolaniy-totalitarizm-ukrayinskiy-urok-.html>
6. В'ятрович В. Декомунізація в питаннях і відповідях. *Українська правда*. 21 жовтня 2015. URL: <https://blogs.pravda.com.ua/authors/viatrovych/56275f75bb037/>
7. Декомунізація. *Український інститут національної пам'яті*. [Сайт]. URL: <https://uinp.gov.ua/dekomunizaciya-ta-reabilitaciya/dekomunizaciya>
8. Корсак Р. Посткомуністична трансформація правової системи Чеської Республіки. *Східноєвропейський історичний вісник*. 2016. Вип. 1. С. 75–78.
9. Огієнко В. Європейські практики пам'яті і правової оцінки діяльності комуністичних режимів. Східна і Центральна Європа. *Український інститут національної пам'яті*. [Сайт]. URL: <http://www.memory.gov.ua/news/evropeiski-praktiki-pam-yati-i-pravovoi-otsinki-diyalnosti-komunistichnikh-rezhimiv-skhidna-i-t>
10. Пагіря О. Дилеми європам'яті: визнанню злочинів комунізму перешкоджає різне трактування історії ХХ століття. *Тиждень UA* [Сайт]. URL: <https://tyzhden.ua/History/45576>
11. Федоренко В.Л., Білий О.В., Дрьомов С.В., Шутович В.В. Проблеми законодавчого забезпечення реабілітації вояків Української повстанської армії, які постраждали від політичних репресій радянської влади. *Стратегічні пріоритети*. 2008. № 3. С. 14–21.

Частина 2. Лінгвістичний дискурс у потестарному вимірі: контроль, примус, свобода

Методичні вказівки до практичного заняття №4

ДІАЛОГ У ФОРМАТІ ПАРЛАМЕНТСЬКОГО ДИСКУРСУ: ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ *(навчальна гра)*

■■■➔ План

1. Вступ
2. Правила дебатів
3. Сценарій дебатів:
 - 1) I етап «Дебатів»
 - 2) II етап «Дебатів».
4. Оголошення результатів. Нагородження переможців.

■ **Мета заняття:** формування культури спілкування студентів на політичні теми відповідно до європейських цінностей

1. Вступ

Парламентські дебати (далі – ПД) є однією з форм діяльності парламенту. Сутність ПД полягає у всебічному обговоренні конкретного питання, що виноситься на розгляд.

Парламентські дебати вимагають високої культури спілкуванні і, відповідно, їх правильне проведення можливо за умови подолання тоталітарних структур мислення та відповідних комунікативних практик.

Відповідно до Регламенту ВР ПД мають наступну структуру: доповідь (співповіді – в разі необхідності), запитання доповідачу і відповіді на них; виступи депутатів з обґрунтуванням певної думки; виступи представників від кожної

депутатської фракції (групи); виступи депутатів; оголошення головою на засіданні про припинення обговорення та голосування.

В ситуації гри ПД структура значно спрощується.

Наразі є дві депутатської фракції (групи), як відстоюють певну точку зору щодо напрямків Реформування вищої освіти в Україні в контексті Європейського вибору, аргументують свої пропозиції.

Важливою частиною ПД є запитання опонентів.

Результат ПД вирішується рішенням журі, яке враховує лаконічність виступів, чіткість, логічну послідовність, наявність яскравих прикладів, та риторичних прийомів, культуру спілкування тощо.

(звучить фонова музика)

Ведучий: Шановні команди, шановні гості, шановні члени журі!

Уперше в історії факультету ми розпочинаємо соціально-політичні дебати, присвячені темі «Реформування вищої освіти в Україні в контексті Європейського вибору». Дебати проводяться в межах здобутого викладачами університету, зокрема історичного та філологічного факультету, гранта Erasmus+, проект Жана Моне «Європейські антитоталітарні практики».

У дебатах беруть участь дві команди «політичних партій». Перша команда має назву «Нові обличчя». Її представляють студенти четвертого курсу, та друга команда «Інша освіта», яку представляють студенти п'ятого курсу. Вони у цій грі нібито представляють в українському парламенті різні політичні партії, відповідно, різні позиції. Кожна партія подає та аргументує свої погляди на проблему реформування вищої освіти в Україні в контексті Європейського цивілізаційного вибору, тобто в контексті процесів демократизації та інтернаціоналізації освіти.

Членами журі наразі є: Кеда Марина Костянтинівна, кандидат історичних наук, менеджер гранту «ЄАП»; Колесник Олена Сергіївна, доктор культурології, учасники проекту та голова журі – Столяр Марина Борисівна, доктор філософських наук, професор, зав кафедри філософії та культурології. Вона ж є науковим керівником гранту «ЄАП».

Модератором журі буду я – Борисов Олексій Олександрович, доктор філологічних наук, професор, зав. кафедри германської філології.

Перед тим як розпочати дебати потрібно ознайомитися з правилами.

(Музика припиняється)

Отже, дебати проводяться

- 1) протягом одного часу та двадцяти хвилин
- 2) у два етапи.

Кожний етап буде супроводжуватися уточненням правил, обговоренням, відпочинком команд та підрахунками балів (функції журі).

2. Правила дебатів

Перша команда, точніше один з її представників, презентує свою позицію щодо реформування вищої освіти у нашій країні у вигляді монологу протягом 5 хв. (Це було домашнім завданням команд).

Вимоги до монологу: мають бути виділені основні тези, які подаються в лаконічній формі. Бажано ці тези коротко аргументувати. Журі буде оцінювати, перш за все, демократичну спрямованість та практичну доцільність положень, що висуваються командою на захист, їхній конкретний соціально-культурний, педагогічний та історичний контекст.

Учасники іншої команди по закінченню задають свої запитання, чим більше тим краще. Якість запитань визначається тим, наскільки чітко опоненти побачили певні недоліки пропозицій, що прозвучали та наскільки лаконічно проблемні пункти було озвучено. На це у них 5 хв. Учасник протилежної команди відповідає на запитання (за вибором капітана команди). Завдання першої команди відповісти швидко, чітко та лаконічно на поставлені запитання, продемонструвати свою обізнаність у цій сфері, щоб отримати максимальну кількість балів. Чим більше часу команда витрачає на відповідь на одне з запитань, тим менше балів можливо на цьому заробити представнику команди і тим менше відповідей вони встигнуть зробити.

Журі оцінює, по-перше, як зміст монологу команди, так, по-друге, запитання й відповіді за низкою запропонованих критеріїв.

Максимально можливо отримати 5 балів за монолог та 3 бали за запитання й відповіді.

Якщо частина запитань у команди залишилася неозвученою, модератор виголошує запитання уголос для оцінювання журі.

Увага! За це команда може отримати ще від 1 до 2 балів.

Нагадую, що будь-які дії учасниками починаються та закінчуються за командою «Час»!

(Фонова музика)

Результатами дебатів будуть **індивідуальні та командні** досягнення.

Журі визначить **трьох найкращих гравців** за номінаціями «*Найкраще запитання*», «*Переконливість*» (раціональність та логічність обґрунтування позиції), «*Красномовність*» (емоційність та образність).

І зрозуміло, що, врешті-решт, журі, підсумовуючі усі бали, також виголосить назву кращої команди.

Але найголовніше, щоб ми, кожний присутній у цій залі, по закінченню дебатів зміг би як сформуванню власне бачення на проблему необхідності реформування вищої освіти в Україні, так і отримати естетично-інтелектуальне задоволення від власне аргументованої та коректної суперечки одних з найкращих представників соціально-психологічного та філологічного факультетів нашого університету.

Тож, розпочинаємо, **перший етап!**

3. Сценарій дебатів: I етап «Дебатів»

(інша музика)

Ведучий: Голова журі обирає за **жеребкуванням** першу команду, яка розпочинає дебати.

Будь, ласка, Марина Борисівно, перед вами три картки, і лише на двох з них написані назви команд!

Голова журі: [обирає одну з перегорнутих карток із назвою тієї команди, яка розпочне конкурс].

Ведучий: Тож, першою починає команда «». У вас є 5 хвилин.
Будь-ласка, час!
(Помічник запускає табло з часом).

Представник першої команди: монолог (5 хв.)

Ведучий: Запитання, будь-ласка, та відповіді на них. У вас на це 5 хвилин.

Представники другої команди ставлять запитання.

Представники першої команди надають відповіді (5 хв.)
(Помічник запускає табло з часом).
(По закінченню лунає **фонова музика**).

Ведучий: Дякую, даємо час усім перепочити, журі виставляє бали, попередньо обирає найкращих.
(Пауза 1-2 хвилини).

Ведучий: Дякую (**Музика припиняється**), отже, домашнє завдання другої команди. У вас 5 хвилин. Будь-ласка, час!
(Помічник запускає табло з часом).

Представник другої команди: монолог (5 хв.)

Ведучий: Дякую, Запитання, будь-ласка, та відповіді на них. У вас на це так само 5 хвилин.

Представники першої команди ставлять запитання.

Представники другої команди надають відповіді (5 хв.)

Ведучий: Дякую усім командам!
(**Фонова музика**)

Зараз працює вельмишановне журі: заповнює бланки, підраховує попередні результати, поки команди відпочивають та готуються до другого туру (3-5 хв.).

3. Сценарій дебатів: II етап «Дебатів»

Ведучий: Ми розпочинаємо **другий етап** дебатів. Його назва – «Вища освіта не для всіх»: *за та проти*».

Команди дивляться відеоматеріал, який містить різні погляди опитаних на вулиці звичайних людей на проблемну тему «Чи потрібна вища освіта всім?».

Потім команди починають грати роль двох політичних партій у парламенті, одна з яких, приміром урядова партія, захищає тезу «Вища освіта не для всіх: за», у той час як друга, опозиція, – «Вища освіта не для всіх»: проти».

Вибір відбувається згідно з результатами **жеребкування**.

Будь, ласка, голово журі, перед вами знову **картки**, на них написані ці тези «Вища освіта не для всіх: за» або «Вища освіта не для всіх: проти». Коли Ви виберете картку, то та команда, яка завершувала перший етап нашого політичного змагання, почне готувати свою позицію для другого етапу конкурсу з огляду саме на обрану Вами тезу.

Голова журі: [обирає одну з перегорнутих карток, на якій написано «Вища освіта не для всіх: за» або «Вища освіта не для всіх: проти»].

Ведучий: Тож, у команд є 5 хв., щоб виробити позицію *за чи проти*.

Після цього обраний **спікер уряду**, стоячи, має 5 хв. на викладання відповідної позиції.

По закінченню часу команді противника надається 3 хвилини щоб обміркувати почуте.

Потім **спікер від опозиції**, стоячи, має 5 хв., щоб відбити тези спікера уряду та/або представити власні аргументи.

Журі оцінює **аргументи та контраргументи команд**, звертаючи увагу на **індивідуальні** виступи учасників.

Після цього **інші спікери від уряду** мають 4 хв. на те, щоб або 1. відбити тези супротивника, або 2. представити додаткові тези, або 3. підсумувати вказане.

Через 4 хв. **спікери від опозиції** роблять аналогічне: або 1. відбивають тези супротивника, або 2. надають власні тези, або 3. тезисно підводять підсумки. На це їм відводиться так само 4 хв.

Ведучий звертається до **журі**: Журі оцінює команди, а якщо спікери *лише щось* підсумовують, то це оцінюються журі лише у контексті «красномовність» / «переконливість» для індивідуальних гравців.

Зрозуміло?

Ведучий: Отже, якщо всі готові то, будь-ласка, **дивимося відео**.

(Помічник виводить відео на екран).

Ведучий: Першою розпочинає команда, яка завершувала першу частину дебатів.

Будь-ласка, **Час!**

(Помічник запускає табло з часом).

Ведучий: Команди, час! Отже, спікер від уряду. У Вас 5 хв.

Спікер 1 (уряд): тези (5 хв.).

(Помічник запускає табло з часом).

Ведучий: Час! Зараз готується спікер від уряду. У Вас 3 хв.

(Помічник запускає табло з часом + фонова музика).

Ведучий: Час! *(Припиняється фонова музика)*. Будь-ласка, спікер від уряду. У Вас 5 хв на Ваші контраргументи, до спікера 1 (уряду).

Спікер 2 (опозиція) проти Спікер 1 (уряд): контраргументи.

(Помічник запускає табло з часом + фонова музика).

Ведучий: Час! *(Припиняється фонова музика)*.

Будь-ласка, будь-який представник уряду представляє заперечення до попереднього спікера від опозиції.

Спікер у Вас є 4 хв. на те, щоб або відбити тези супротивника, або представити додаткові тези, або якнайкраще підсумувати вказане.

(Помічник запускає табло з часом + фонова музика).

Спікер 3 (уряд) проти Спікер 2 (опозиція): Тези (4 хв.).

Ведучий: Час! Будь-ласка, у Вас є 4 хв. на те, щоб або відбити тези супротивника, або представити додаткові тези, або підсумувати вказане.

(Помічник запускає табло з часом + фонова музика).

Спікер 4 (опозиція) проти Спікер 3 (уряд): Тези (4 хв.).

Ведучий: Час вийшов!

Отже, ми завершуємо другий етап дебатів, дякую усім командам!

(інша музика).

4. Заключення. Нагородження переможців

Зараз наше журі бере скільки потрібно часу на обговорення, заповнення бланків, підрахунки кінцевих командних та індивідуальних результатів.

Журі заповнює бланки, підраховує кінцеві результати (5 хв.).

І незалежно від того, хто став переможцем мені особисто очевидними є дві речі: по-перше, ви наша найкраща інтелектуальна еліта університету і, безумовно, ми вами пишаємося, і, по-друге, після підведення підсумків конкурсу на нас всіх чекає фотографування на пам'ять.

Ведучий: Отже, бачимо, що журі закінчило свою роботу. Для оголошення результатів, визначення індивідуальних переможців та кращої команди слово надається голові журі – Столяр Марині Борисівні.

Марино Борисівно, будь ласка, загальне враження від імені журі: хто ж став індивідуальним та командним переможцем конкурсу?

Голова журі ділиться загальними враженнями, починає оголошувати переможців спочатку в індивідуальному, потім в командному змаганні. Інші члени журі беруть участь в нагородженні переможців.

(Переможцем гри «Дебати–2019» стала команда _____ курсу _____ факультету (факультетів) _____ (назва команди)).

Ведучий (по закінченню): Отже, ще раз дякуємо всім учасникам та гостям, які запрошуються зробити світлини для сайту «Європейські антитоталітарні практики» та для сторінки нашого гранту у Фейсбуці.

(Фотографування учасників дебатів)

Контрольні запитання

1. На які законодавчі акти орієнтуються представники Палати лордів та Палати громад парламенту Великої Британії?
2. Як розподілені функціональні обов'язки між членами обох палат парламенту?
3. Якими є процедури обговорення законопроекту та голосування за нього у Палаті громад?
4. У чому полягає роль спікера Палати лордів та Палати громад? Які відмінності його комунікативної поведінки порівняно з поведінкою головуєчого у Верховній Раді?
5. У чому полягає специфіка невербальної поведінки британських парламентарів? Наведіть приклади, використовуючи досвід вітчизняних дебатів у Верховній Раді.
6. Чому британські дебати вважають взірцем толерантної та демократичної політичної суперечки? Обґрунтуйте свою відповідь.

Література

1. Reuzel E. Interactional Patterns between Staff and Clients with Borderline to Mild Intellectual Disabilities. *Journal of Intellectual Disability Research*. 2013. Vol. 57. N. 1. P. 53–66.
2. Robinson S. Integrity and Dialogue. *Journal of Dialogue Studies*. 2014. Vol. 2. No. 2. P. 49–71.
3. Sacks H., Schegloff E., Jefferson G. Simplest Systematics for the Organization of Turn-Taking for Conversation. *Language : academic journal*. 1974. Vol. 50. No. 4. P. 696–735.
4. Saeedeh N. Language, Ideology and Power : a Critical Approach to Political Discourse. EBook Library : site. URL : http://research.iaun.ac.ir/pd/shafiee-nahrkhalajold/pdfs/PaperC_9003.pdf.
5. Svetanant Ch. Revealing Linguistic Power : Discourse Practice toward «Youth» in Japanese and Thai Newspapers. *Japan Review : academic journal*. 2009. Vol. 21.

Ресурси

1. Британський телеканал під час дебатів з питань клімату замінив Бориса Джонсона льодовою фігурою. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/news-boris-johnson-ice-figure/30298464.html>
2. Онищенко Дмитро. Британські дебати на юридичному факультеті КНУ. Освіта. URL : <https://studway.com.ua/debates-knu-law/>
3. Освіта майбутнього: якою вона буде? <https://inspired.com.ua/ideas/osvita-majbutnogo-yakoyu-vona-bude/>
4. Парламентські дебати. URL: https://leksika.com.ua/15021119/legal/parlamentski_debati
5. П'єцух О.І. Одяг і зовнішній вигляд як культурний код учасників британських парламентських дебатів. URL: <https://pa.journal.kspu.edu/index.php/pa/article/view/295>
6. П'єцух О.І. Тактика іронізування в політичному дискурсі парламентських дебатів у Сполученому Королівстві. URL: <http://rgnotes.onu.edu.ua/article/view/118615>
7. Сорока С. В. Парламентські слухання та дебати як інструменти інформаційно-корекційного контролю уряду в країнах ЄС та Україні. URL : https://www.researchgate.net/profile/Svitlana_Soroka/publication/330500544_Parlamentski_sluhanna_ta_debati_ak_instrumenti_informacijno-korekcijnogo_kontrolu_uradu_v_krainah_ES_ta_Ukraini/links/5c432415299bf12be3
8. Теорії влади в політичній філософії. Filofofa.net : сайт. URL: <http://www.filofofa.net/page-240.html>
9. Якою має бути освіта в Україні? URL : <https://nv.ua/ukr/opinion/jakoyu-maje-buti-osvita-v-ukrajini-2490907.html>
10. Якою має стати українська освіта за десять років? URL: <https://osvitoria.media/experience/yakoyu-maye-staty-ukrayinska-osvita-za-desyat-rokiv/>

Частина 3. Образ учителя у посттоталітарній та сучасній Європі: компаративний аналіз

Методичні вказівки
до практичного заняття № 5

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ САМОРЕГУЛЯЦІЇ ТА САМОРОЗВИТКУ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОБРАЗУ ВЧИТЕЛЯ ХХІ ст. (тренінг)

► План

1. Саморегуляція педагогічної діяльності як компонент теорії і практики професійно-педагогічної підготовки студентів вищих навчальних закладів.
2. Технології саморегуляції як важлива складова професійної підготовки вчителя.
3. Шляхи та умови формування саморегуляції у професійній діяльності вчителя.

■ **Мета заняття** полягає в тому, щоб розкрити сутність понять «саморегуляція», «технології саморегуляції», «стрес», «опанування», «стратегії опанування», визначити специфіку саморегуляція педагогічної діяльності, схарактеризувати шляхи та умови формування саморегуляції у професійній діяльності вчителя.

Професія вчителя за статистичними даними належить до категорії професій, носії яких найбільш схильні до стресу. Професійними якостями вчителя є розвинуте почуття обов'язку, обов'язковість, альтруїзм. Служачи людям, педагоги схильні ігнорувати накопичене напруження і утомленість, забуваючи важливе правило: «Відпочивати потрібно раніше, ніж втомився».

Вчителю потрібно уміти не тільки заповнювати свої ресурси, але і мудро їх розтратувати протягом навчального року. Для цього необхідно мати уявлення про природу стресу і способи саморегуляції педагогічної діяльності.

Розкриваючи **перше питання**, важливо зупинитись на аналізі понять «саморегуляція», «технології саморегуляції», «стрес», «опанування», «стратегії опанування», «адаптація», «адикція», «активність», «андрагогіка», «безперервна освіта», «безперервний професійний розвиток», «вербалізація», «взаємодія», «викладацька діяльність», «гіперкомунікативність», «девіантна адаптація», «емоції», «емоційні комплекси» тощо. Скласти глосарій понять, з'ясувати, погляди сучасних український та європейських науковців (педагогів, психологів, методистів) на проблему професійно-педагогічної підготовки студентів вищих навчальних закладів до професійної діяльності.

Відповідаючи на **друге питання**, потрібно зацентувати увагу на вивчення стратегій опанування та технології саморегуляції у педагогічній діяльності вчителя. Розкрити зміст технології, її концептуальні положення, мету та завдання. Доцільно схарактеризувати зміст стрес-факторів (відповідальність, необхідність бути об'єктом спостереження, постійна необхідність підтверджувати свою компетентність тощо) вчительської професії. У процесі підготовки до практичного заняття необхідно визначити та розкрити основні стратегії опанування (дистракція, релаксація, перевизначення, прийняття, емоційна реакція, пошук підтримки, пряма дія тощо). Варто простежити трансформацію використання технології саморегуляції вчителем у процесі набуття педагогічного досвіду (молодий вчитель, спеціаліст, досвідчений майстер).

Готуючись до відповіді на **третє питання**, слід проаналізувати шляхи та умови формування саморегуляції у професійній діяльності вчителя. Зокрема, слід проаналізувати запропоновану психолого-педагогічну літературу та визначити особливості управління вчителем власними пізнавальними процесами, поведінкою, емоціями і діями. Окремо, на основі проведеної роботи, скласти поради молодому вчителю щодо того, як зберегти психічне здоров'я поради для вчителя.

ТЕКСТИ ПЕРШОДЖЕРЕЛ

В.О. СУХОМЛИНСЬКИЙ. СТО ПОРАД ВЧИТЕЛЕВІ

Сухомлинський В. О. Вибрані твори: В 5 т. – К : Рад. шк., 1979. – Т. 2. – С. 426-432

2. Про здоров'я і повноту духовного життя вчителя. Кілька слів про радість праці

Серцеві й нервові розлади, ослаблення серця – якраз із цього боку непомітно підкрадається до вчителя недуга, яка не тільки обмежує, але часто-густо й зовсім припиняє його творчу працю, змушує передчасно йти «на спочинок». Учителеві треба берегти серце й нерви. Працювати нам треба так, щоб до 60-річного віку бути здоровим, життєрадісним. Важко уявити собі щось трагічніше для вчителя, ніж відчувати себе повним розумових сил, задумів і безсилим фізично.

Але як берегти серце й нерви? Не відвертатися ж від усього того, що вимагає особистого емоційного ставлення, не виховувати ж у собі байдужість. Тут насамперед треба враховувати специфічні професійні умови нашої праці.

Наша робота – це робота серця й нервів, це буквально щоденна й щогодинна витрата величезних душевних сил. Наша праця – це повсякчасна зміна ситуацій, що викликає то посилене збудження, то гальмування. Тому вміння володіти собою, тримати себе в руках – одне з найбільш необхідних умінь, від якого залежать і успіх діяльності педагога, і його здоров'я. Невміння правильно гальмувати щоденні й щогодинні збудження, не вміння володіти ситуаціями – ось що передусім висотує серце, виснажує нервову систему вчителя.

Але як же виховувати в собі це вміння? Насамперед треба знати своє здоров'я, знати особливості своєї нервової системи й серця. Нервова система людини за самою природою своєю дуже гнучка, і вчителю треба вміти довести цю гнучкість до ступеня мистецтва влади над емоціями. Я виховував у собі це вміння тим, що не допускав, щоб проросло насіння таких негативних моментів, як похмурість, перебільшення чужих пороків, гіперболізація «ненормальних» дитячих намірів і дій – це важко передати словами, але це великий недолік нашої культури,

технології педагогічної праці – погана звичка вимагати від дитини те, що можна вимагати тільки від дорослого, робити маленьку дитину чи то резонером, чи то байдужим вмістилищем істин і повчань. Я завжди прагну не викликати в собі збудження, не нагнітати його, а давати йому розрядку. Що для цього потрібне, як уникнути повсякчасного примушування стримувати самого себе? Найрадикальнішими засобами є, по-перше, переключення енергії всього колективу, включаючи й учителя, на справу, яка вимагає духовної єдності, колективної творчості, трудової зосередженості всіх і кожного, взаємного обміну інтелектуальними цінностями. Досвід переконав мене в тому, що саме така колективна діяльність наче розслаблює ті пружини, які вчитель часто змушений стискувати, щоб загальмувати збудження, не дати вирватися назовні роздратуванню. Якщо не послаблювати ці пружини, якщо стискувати, як кажуть, серце в кулак, воно висотується, роздратовується, стає надто неспокійним, невірноваженим стражем емоційних небезпек, які виникають у нашій праці щоразу, коли чи то дається повна воля почуттям, чи то, навпаки, почуття гасяться, пригнічуються.

Я пішов з дітьми до лісу. Є в нашому колективі маленький такий, пустотливий, жвавий, рухливий, як ртуть, кирпатий, веснянкуватий, синьоокий Юрко. У той час, коли діти, зібравшись на галявині, слухали моє напучення: куди ми підемо далі, як не загубитися й не заблудитися в лісі, Юрко побіг у лісову гущавину, заховався десь у яру і – чути вже всім нам – гукає... З першого погляду може здатися, що хлопчик усе це чинить з недобрим наміром: внести розлад у наш лісовий похід. Але – кажу я сам собі – не можна перебільшувати дитячих намірів. Адже Юрко – маленька дитина, другокласник, і не може бути в нього таких далекосяжних намірів. Ось я не буду нервувати, не буду сердитися й роздратовуватися, а влаштую з усього цього дуже цікаву гру. Давайте, діти, замовкнемо й заховаємося від Юрка. Не ми його, а він нас шукатиме. Тихенько, щоб і трава під ногами не шелестіла, ми пробираємося до відомої тільки мені лісової печери, ховаємося в ній. Діти із захопленням розглядають своє сховище. Юрко гукнув кілька разів і замовк. Ось він уже в іншому місці – наслідує пісню іволги, наближається до тієї галявини, де ми сиділи. Ось він гукнув, і в його голосі я вже почув тривогу. Ось він уже на галявині. Уже не гукає й не наслідує співу птахів, а стурбовано кличе нас: «Де ви? Відгукніться!».

Замість того щоб примушувати себе стримувати збудження, знайдіть діяльність, яка покаже зовсім в іншому світлі те, що викликає збудження, роздратування, примушує тримати пружину гальмування в стиснутому стані. Зробіть неприємне, дратуюче – смішним, і ви станете повновладним володарем думок і почуттів колективу.

Другий засіб знімати збудження й роздратування, послаблювати пружину гальмування – це гумор. Найбільш напружену ситуацію, яка може викликати інколи дуже тривале роздратування, можна розрядити, якщо ви володієте почуттям гумору. Веселого, бадьорого, нерозпачливого вчителя діти люблять і поважають уже тому, що й вони – народ веселий, який володіє почуттям гумору. Вони вміють у кожному вчинку, у кожному життєвому явищі бачити рисочку смішного. Уміння незлобливо, доброзичливо висміювати негативне, жартом підтримувати й заохочувати позитивне – важлива риса хорошого вчителя й хорошого учнівського колективу.

Відсутність в учителя почуття гумору зводить стіну взаємного нерозуміння: учитель не розуміє дітей, діти не розуміють учителя. Свідомість того, що діти тебе не розуміють, дратує вчителя, і це роздратування – той стан, з якого вчитель часто не знаходить виходу. Повірте, дорогий мій колего, що добра половина конфліктів, які роз'їдають живе тіло школи, отруюють життя учнівському колективі, виникає через взаємне нерозуміння. Особливістю праці педагога є чергування періодів великої напруженості розумових зусиль з періодами порівняно спокійними.

Багаторічна практика твердо переконує: серцю й нервам педагога необхідні тривалі періоди припинення віддачі, припинення витрати нервових і духовних сил. Ці сили необхідно поповнювати. Обов'язкова умова такого поповнення – розумне використання часу відпочинку. Правильний відпочинок, особливо влітку і взимку, розвиває й зміцнює компенсаторні здатності нервової системи, сприяє виробленню витримки, урівноваженості, умінню підпорядковувати емоційні пориви контролю розуму. Багато досвідчених учителів, які пропрацювали в школі 30, 40 і більше років, розповідають, що витримку, самовладання виховує в них, зокрема й особливо, тривале спілкування з природою, в якому фізичне напруження поєднується з думкою, спостереженнями. Разом з тим треба вміти обачно витратити нервові сили в процесі повсякденної праці – це теж дуже важлива запорука здорового серця й здорового духу.

В. О. СУХОМЛИНСЬКИЙ. СТО ПОРАД ВЧИТЕЛЕВІ

3. Як запобігти виснаженню нервових сил у процесі повсякденної нервової діяльності

...Створюйте світлі, життєрадісні мелодії в музиці дитинства, від якої залежить ваше здоров'я, сила вашого духу, стан вашого серця. Ваш рояль і ваш нотний зошит, де ви пишете музику дитинства, ваша диригентська паличка, яка керує мелодіями, – це дуже проста і в той же час дуже складна річ – оптимізм. Пам'ятаєте, що немає серед дітей, підлітків, хлопців і дівчат зловмисників, а якщо і з'являються іноді такі – один на тисячу, на десять тисяч чоловік – те творить їх зло, а виліковує добро, людяність і знову та ж чарівна скрипка і чарівна диригентська паличка – оптимізм.

Немає в дитині нічого такого, що вимагало б від педагога жорстокості. А якщо і виникають пороки в дитячій душі, то це зло вибивається перш за все добром. Це не проповідь непротивлення злу, а реальний погляд на світ дитинства. Мені ненависна скрипуча підозрілість по відношенню до дітей, ненависна формалістична регламентація вимог і заборон. Це не проповідь нехлюйства і «вільного виховання», а тверде переконання в тому, що добро, ласка, любов – по відношенню до дитини – не абстрактні добро, ласка і любов, а людяні, реальні, пройняті вірою в людину, – це могутня сила, здатна затвердити в людині все прекрасне, зробити його ідеальним. Я не вірю в те, що дитина, якої правильно виховують, може стати хуліганом, дармоїдствує, циніком, істотою брехливим і розбещеним.

Оптимізм, віра в людину – невичерпне джерело творчої енергії, нервових сил, здоров'я вихователя і вихованця. Не давайте прорости в своїй душі сім'я невіри в людину, підозрілості. Невіра в людину, яким би маленьким, незначним воно не було спочатку, розростається в те, що я – оскільки тут йдеться про здоров'я фізичному і душевному – назвав би страшною раковою пухлиною недоброзичливості. Недоброзичливість – небезпечна недуга душі, яка відбивається і на серці, і на нервах. Він, ця недуга, закриває очі педагога пеленою, за якою той не бачить в людині хорошого. Недоброзичливість – це фантастичні окуляри, стекла яких зменшують хороше до мікроскопічних розмірів і роблять невидимим, а погане

збільшують до потворних розмірів, до того, що воно закриває якнайтонші риси людського. Розлад здоров'я у педагога починається, мій юний друг, з того, що він дозволяє розростися недобррозичливості, підгодовувавши її намірами і вчинками, нічого спільного що не мають з оптимістичною вірою в людину. недобррозичливість – мати озлобленості, а озлобленість – це вже, образно кажучи, гостра шпилька, що постійно робить уколи в найвідчутніші куточки серця, виснажує душу, ослабляє нерви.

Більше вогню бійтеся щонайменшої злорадості. Вам – хай цього не буде ніколи – вдалося, допустимий, «пробрати» школяра, «зачепити» його за живе: ви записали в щоденник про його непристойний вчинок і десь в глибині вашої свідомості заворушилася радісна думка, ось прочитає батько мій запис, він вимогливий, батько твій, задасть він тобі... Мигцем поглянувши в сумні очі дитини, ви не стривожилися, а залишилися спокійними. Зрозумійте, дорогий друг, що з таких ось моментів починається ваша велика біда: в глибині вашого серця поселя-ється злорадість. Воно здається спочатку нешкідливим, слабеньким звіром, а насправді – подібно до отруйної змії. Злорадість у свою чергу народжує нетерпимість, злорадне серце стає глухим і німим, воно не уловлює тонких рухів дитячої душі; злорадна людина бачить зло і зловмисність там, де йдеться про звичайну дитячу витівку. Нетерпимість до дитячих проказ, витівкам робить вчителя холодним резонером, розсудливим наглядцем, ненависним дітям. І вони платять йому за дріб'язкові причіпки тим, що намагаються вивести його з себе, «насолити» йому. Якщо вже почалося це – серце педагога поступово згорає від того, що йому щогодини доводиться пригнічувати свою озлобленість. Бійтеся цього, як великого нещастя, мій друг. Якщо вам не вдасться избегнути цього, ви станете жовчною, дратівливою, похмурою істотою, праця перетвориться для вас на каторгу, у вас з'являться сто виразок і сто пороків.

Добррозичливість, розумна доброта – ось що повинне бути атмосферою життя дитячого колективу, головною якістю взаємин педагога і дітей. Яке це прекрасне слово і разом з тим, яке це глибоке, складне, багатогранне людське відношення – доброзичливість. Якщо вона взаємна, – людина відкривається назустріч людині всіма глибинами своєї душі.

Я тисячу разів говорив і твердитиму до смерті, що взаємна доброзичливість вчителя і дітей – це ті якнайтонші нитки, які

сполучають серця і завдяки яким, – відмітьте, це винятково важливо в нашому педагогічному труді – людина розуміє людину без слів, відчуває якнайтонші рухи душі іншої людини. Багатьох років роботи в школі твердо переконали мене, що якщо я доброзичливий до дітей і виховав у них доброзичливість, вони щадять моє серце і мої нерви, розуміють, коли у мене важко на душі, коли мені важко навіть говорити. Відчуваючи мій стан, відчувши, що у мене дуже важко на душі, діти навіть говорять тихо, уникають шуму, прагнуть дати мені якомога більше спокою і на уроках, і на перервах. У цьому взаємному відчутті серця, в умінні читати в душі людину – невичерпне джерело вашого здоров'я, мій дорогий колего. Але тут ми вступаємо в абсолютно особливу сферу шкільного життя, – в сферу, про яку дуже мало говорять, але про неї треба багато і розумно говорити. Йдеться про саму суть доброзичливості, як про один з найважливіших аспектів емоційного виховання.

ІРЖІ ТОМАН. ЯК УДОСКОНАЛЮВАТИ САМОГО СЕБЕ

Томан Іржі. Як удосконалювати самого себе: Пер. з чес. – К.: Політвидав України, 2014. – С. 71–74, 236–237

Самовладання наполовину

Уявіть собі, що хтось із вашого оточення – чи то на роботі, чи в родині, чи серед знайомих – учинив щось, від чого у вас «закипіла кров». Зрозуміло, це на вас діє негативно не тільки морально (на ваш настрій), а й фізично (на ваше здоров'я).

Існує три способи подолання такого стану.

Перший я назвав би «італійським способом» – не стримувати зовнішнього вияву почуттів, «віказувати свою злість». У деяких темпе-раментних народів це вважається цілком звичайним, але наші правила пристойності вимагають іншого. І ми маємо зважати на них.

Другий спосіб – прореагувати, але прийнятним для суспільства чином. Коли є нагода, рубайте дрова, мийте підлогу,

робіть руханку або пройдіться енергійним кроком – фізична діяльність послабить ваше внутрішнє напруження.

Третій спосіб, навчитися якого найважче, – взагалі не давати спалахувати злості. Це вже справжнє самовладання, не лише зовнішнє, а й внутрішнє. Як його досягти?

а) У момент спалаху негативної емоції зумійте переконати самого себе, що причина, яка її породжує, не тільки з погляду вічності, а навіть з погляду сьогоdnішнього дня чи тижня абсолютно не варта того, щоб через неї хвилюватись. Адже мине день чи тиждень – і ви взагалі про неї забудете. Так навіщо нервуватися?

б) Подумайте про те, що хвилювання – загроза вашому здоров'ю. І тому зла жаринка всередині вас не повинна спалахувати, ви не допусти- те цього. Звичайно, ви не споглядатимете з «олімпійським спокоєм» всі недоліки й помилки. Але збагніть, що роздратування, злість і крик – не найкращі порадики в будь-якій ситуації. Зберігаючи спокій, швидше можна розв'язати якісь питання, ніж давши волю своїй люті.

в) Людині властиво помилятися (ще в давніх римлян було прислів'я «Ergaе humanum est»). Ви також часом помиляєтеся, чому ж вас так дратують помилки інших?

г) Чи можна зарадити справі? Якщо ні, то ваше хвилювання взагалі марне.

д) Якщо ж діло можна виправити, то емоцій тамувати не слід, навпаки, хай вони перевтіляться в готовність одразу ж виправити ситуацію. А своїм ентузіазмом ви зможете запалити й тих, з чиєї вини сталася помилка.

е) Краще промовчати чи навіть на хвилину відійти, аби тільки не вступити у запальні дебати. Інакше вогню вже не погасити.

є) Найважливіше – вловити й зупинити початок розбрату, коли ж він розгориться, гасити його вже пізно.

Наші поради – це не рекомендації відмовитися від емоцій взагалі. У цьому не було б сенсу. Міркуйте самі: чи відчували б ви симпатію до людини, яка настільки оволоділа собою, що ніколи не сердиться, але ніколи й не радіє, не сміється?

Тому прагніть до самовладання, так би мовити, наполовину вгамуй-те свої негативні емоції, а позитивним – давайте вихід. Скажемо простіше: поставте у своєму мозкові «фільтр для негативних емоцій», який би пропускав усі позитивні почуття і затримував більшість негативних.

Як досягти душевної рівноваги

Цілеспрямовано й систематично вчіться позитивного мислення. Не допускайте, щоб вами оволодівали неприємні думки, а відтак і негатив-ні емоції. Підкріплюйте свої зусилля найрізноманітнішими засобами. Одним із них можуть бути музичні записи.

Якщо ви відчуваєте, що похмурі думки не залишають вас, спробуйте поліпшити свій настрій, розглядаючи красиві речі довкола себе, насо-лоджуючись ними, скажімо, куц квітів, гарно ілюстровану книжку, фо-тографії тощо.

...Ще раз наголосимо, що не самі люди і речі, а наші думки про них викликають наше щастя або горе. Коли ми не можемо змінити людей, речей і подій, то принаймні можемо змінити своє ставлення до них.

...Усвідомимо, що почуття задоволеності є духовною звичкою. Тільки від вас залежить, будете ви постійно роздратованим, озлобленим песиміс-том чи цікавитиметеся приємними речами і підтримуватимете свій оп-тимістичний настрій.

Люди майже щодня думають про неприємні речі, турботи, тривоги і рідко згадують про те, що їм вдалося, що хорошого приніс їм цей день. Де вже там думати про щастя. Поміркуйте про це. Мабуть, варто щодня хоча б кілька хвилин думати, що все добре, ви і ваша сім'я здорові, діти успішно вчаться, з дружиною ви живете у злагоді, що сьогодні вам вдалося зробити якісь справи і, можливо, ви одержали якусь насолоду. Психологи стверджують: якщо ви відчуваєте щось приємне або думаете про нього, то думки про неприємне відійдуть на другий план. Найнещасніший з усіх людей той, хто постійно думає про свої кривди, нещастя й удари долі.

Перевірте себе, чи не властива вам, бодай у найменшому, ця помилка. Чи не тягнете ви за собою сумне минуле замість того, щоб жити сьо-годнішнім днем і радіти навіть дрібницям?

Мудрість – уміти радіти дрібницям. Не треба очікувати лише на зустріч з великим щастям. Варто тішитися і з приємних дрібниць дов-кола – сонця, що знову виглянуло після дощу, відвідання кінотеатру, музею тощо.

...Пошуки задоволеності, щастя не можна вважати егоїзмом, бо щас-лива людина краще ставиться до свого оточення, ніж та, якій бракує щастя.

О. О. ДУБРОВСЬКИЙ. ПОРАДИ ВЧИТЕЛЕВІ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ РОЗДРАТОВАНОСТІ

Все для вчителя: Інформ.-практ. бюл. – 1997. – №13–14. – С. 53

Уміння відволікатися від турбот на певний час

Хоч якими великими були б ваші неприємності, намагайтеся час від часу позбутися гнітючих думок, відволікатися якимись суттєвими турботами щодо роботи чи дому. Намагайтеся діяти так, щоб у жодному разі не передавати свого настрою людям, котрі поруч з вами. Які б не сталися з вами неприємності, життя триває, і ніхто не має права нав'язувати іншим свої похмурі думки і погані настрої. Якщо оточення доброзичливе у ставленні до вас, воно знайде можливість виявити своє співчуття й надати допомогу.

Будьте розумні й тактовні. Дуже неприємне враження справляє та людина, яка будь-яку свою (навіть дрібну) неприємність перетворює на світову проблему.

Іноді потрібно й поступитися

Уперто наполягаючи на своєму, ми доволі часто буваємо схожими на вередливих дітей. Бійтеся бути примхливими. Прислухайтесь до думки опонента, поважайте її і з достатнім рівнем самокритичності ставтеся до своєї. Розумні вчинки не лише корисні для справи, а й викликають повагу оточення.

Не можна бути досконалим абсолютно у всьому

Деякі люди живуть у вічному жаху, бо вважають, що вони гірші за інших. Їхні зусилля задовольнити вищі вимоги часто спричинюють хворобливі переживання. Не можна забувати, що таланти й можли-вості кожного з нас обмежені, тому старайтеся передусім відмінно виконувати основну свою роботу і те, до чого ви справді маєте покликання. Для почуття задоволення достатньо мати успіх в одній чи двох галузях, а інше виконувати сумлінно й не нижче оптимального рівня.

Не ставте надмірних вимог

Той, хто багато чекає від оточення, постійно відчуває роздратування, що воно переважно не відповідає його надмірним вимогам. Ви робите велику помилку, якщо, постійно критикуючи, намагаєтеся перевиховати дружину, тещу, своїх товаришів. Дорослу людину перевиховати дуже важко, а ви, навіть не усвідомлюючи цього, намагаєтеся зробити тих, хто вас оточує, зручними для вас. Перспективи успіху тут мінімальні, та ще й такий стиль поведінки викликає в оточення негативне ставлення. Сприймайте людей такими, якими вони є (кожний з нас має право на індивідуальність), або взагалі не майте з ними справи. Прагніть бачити в тих, хто вас оточує, кращі риси і в спілкуванні спирайтеся саме на них.

Таким чином, ви, навіть не ставлячи собі цього за мету, одного чудо-вого дня зробите відкриття, що оточення «перевиховалося», воно цілком задовольняє вас.

Не впадайте у гнів

Привчайте себе до паузи перед можливим спалахом гніву. А під час цієї паузи намагайтесь осмислити ситуацію. Тоді ви встигнете дійти висновку, що гнів не дасть полегшення, а лише спричинить нові неприємності. Найкраще, якщо вам вдасться розрядитися не гнівними словами, а фізичною роботою чи вправами. Здорова фізична втома поглине ваш гнів.

Не залишайтеся на самоті зі своїми неприємностями

Розповісти доброзичливій і розсудливій людині про те, що вас турбує, – означає зробити собі величезне полегшення. Поради вашого співрозмовника можуть навіть не мати великого практичного значення, важливе його співчуття, участь, зацікавленість. Такою людиною може стати дружина, мати, батько, близька чи зовсім незнайома людина, ви-падковий попутник. У свою чергу будьте готові самі виступити в ролі доброзичливого слухача чужої сповіді.

СЛОВНИК ЕМОЦІЙ

Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник / автор І. М. Матійків – К.: Педагогічна думка, 2012. – С. 109

Гнів	Роздратування	Ворожість	Обурення
Озлобленість	Злість	Лють	Ненависть
Страх	Побоювання	Обережність	Переляк
Тривожність	Стурбованість	Паніка	Жах
Горе	Туга	Смуток	Розпач
Пригніченість	Розчарування	Приголомшення	Сум
Апатія	Безсилля	Байдужість	Втома
Задоволеність	Виснаження	Нудьга	Нетерпіння
Відраза	Огида	Презирство	Зневага
Скептицизм	Цинічність	Зарозумілість	Зухвалість
Втіха	Безпорадність	Співчуття	Оптимізм
Блаженство	Вдячність	Безтурботність	Розслабленість
Обожнювання	Упевненість	Рішучість	Захищеність
Довіра	Розгубленість	Заклопотаність	Турботливість
Сумніви	Скутість	Сором'язливість	Самотність
Спустошеність	Відчуженість	Покинутість	Жвавість
Серйозність	Похмурість	Забавність	Запальність
Сором	Жалість	Вина	Образа
Заздрість	Ревнощі	Мстивість	Схвильованість
Азарт	Комфорт	Хвилювання	Тріумф
Інтерес	Захопленість	Здивування	Заінтригованість
Покірливість	Приниженість	Лукавість	Стриманість
Готовність	Пристрасність	Прихильність	Мрійливість
Бадьорість	Миролобність	Чуйність	Ніжність
Натхнення	Радість	Веселість	Ейфорія
Спокій	Полегшення	Удачливість	Каяття
Щастя	Віра	Надія	Любов

ТЕХНІКИ РЕГУЛЯЦІЇ ЕМОЦІЙНОЇ НАПРУГИ

Матійків І. М. Тренінг емоційної компетентності: навч.-метод. посібник / автор І. М. Матійків – К.: Педагогічна думка, 2012. – С. 109.

1. Техніка підкреслення спільності (схожості цілей, інтересів, думок, особистісних характеристик тощо) з учнями (батьками учнів, колегами, керівництвом закладу освіти) стосується ділової, професійної або особистісної сфер. Виявлені спільні риси мають бути приємні співрозмовнику, сприйматися як достоїнства (наприклад, спостережливість, винахідливість, артистизм); бути доречними до ситуації (ділової чи особистісної). *Наприклад: «Ми обидва хочемо залагодити цю ситуацію».*

2. Техніка підкреслення значущості учня (батьків учнів, колеги, керівництва) полягає у визнанні його заслуг, досягнень, цінності внеску в спільну справу. Необхідні умови вербалізації значущості співрозмовника – конкретність, використання фактів, переконливість і щирість. Підкреслення значущості – це не комплімент, а варіант позитивної констатації факту з деяким емоційним доповненням: *«Мені здається цінним те, що ви робите», «Ваша блискавична реакція приголомшує!».*

3. Техніки вербалізації власних почуттів і співрозмовника включають: безпосередню вербалізацію власних емоційних станів і партнера; непряму вербалізацію емоцій і почуттів партнера; метафоричну вербалізацію емоційних станів партнера.

Безпосередня вербалізація – пряме інформування співрозмовника про власний емоційний стан (*«Я непокоюсь...», «Мене тішить...», «У мене викликає деякий протест...»* тощо). Значно важче вербалізувати почуття співрозмовника (учня, колеги, батьків учнів, адміністрації). Формулювання на кшталт *«ви обурені»* або *«ви схвильовані»* можуть спровокувати у партнера посилення негативної реакції.

Непряма вербалізація є більш ефективною у вербалізації почуттів співрозмовника, наприклад: *«Мені здається, що ви чимось засмучені», «Так, це, звичайно, прикро».*

Метафорична вербалізація передбачає використання прийомів аналогії, порівнянь, схожості. Використовуйте запропоновані техніки вербалізації залежно від ситуації.

<i>Знижують напругу</i>	<i>Підвищують напругу</i>
Підкреслення спільності з партнером	Підкреслення відмінностей між собою і партнером
Підкреслення значущості партнера, важливості його думки	Прийиження партнера, негативна оцінка його особистості, знецінення його внеску в загальну справу і перебільшення свого
Вербалізація емоційного стану (свого або партнера)	Ігнорування емоційного стану (свого або партнера)
Вияв інтересу до проблем партнера	Демонстрація незацікавленості в проблемі партнера
Надання партнеру можливості виговоритися	Переривання партнера
Визнання власних помилок	Зволікання з визнанням власних помилок або їх заперечення
Пропозиція конкретного виходу зі ситуації, що склалася	Пошук винних і звинувачення партнера
Звернення до фактів	Перехід на «особистості»
Спокійний упевнений темп мовлення	Різке прискорення темпу мови, підвищення голосу
Підтримка оптимальної дистанції і нахилу тіла до співрозмовника	Уникнення контакту очей та збільшення дистанції

АНКЕТА САМООЦІНКИ ЕМОЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Оцініть, будь ласка, сформованість у себе зазначених якостей за п'ятибальною шкалою і поставте відповідну позначку навпроти кожного пункту. Шкала оцінок: 5 балів – володію повною мірою; 4 – володію; 3 – середній рівень володіння; 2 – слабо володію; 1 – не володію

Якості особистості	Емоційні компетенції як критерії	Шкала оцінок				
		1	2	3	4	5
Емоційне самосвідомлення	Спостерігати за перебігом емоцій, тілесних відчуттів, думок					
	Ідентифікувати емоції (фіксувати факт наявності переживання, розпізнавати), які переживаються в конкретний момент за тілесними реакціями, думками тощо					
	Аналізувати власні емоції, почуття; розуміти причини їх виникнення					
Управління емоціями	Бути відповідальними за власні емоційні реакції					
	Управляти інтенсивністю емоцій					
	Викликати бажані емоції					
	Відновлювати емоційну рівновагу					
	Чинити опір негайним бажанням вихлюпнути емоції					
	Вербалізувати власні емоції, почуття (толерантно висловлювати невдоволення, претензії, без оцінки, звинувачення людей або ситуацій)					
	Сприймати та розуміти невербальну мову тіла і рухів, використовувати її для кращої комунікації					
	Обирати аутентичні й адекватні ситуації способи емоційного самовираження (експресії)					
Психофізіологічна саморегуляція	Володіти прийомами психофізіологічної саморегуляції (дихання, м'язове розслаблення, медитація тощо)					
Життєва позиція	Усвідомлювати життєві пріоритети, цінності					
	Зосереджуватися на головному					
Позитивне мислення, мотивація досягнення	Оптимістично мислити – бачити позитивний бік життя і зберігати добрий настрій, почуття гумору, зокрема у несприятливих ситуаціях					
	Конструктивно ставитися до власних помилок, здобувати досвід					

Контрольні питання

1. Дайте визначення поняттю «саморегуляція» у вчительській професії.
2. Схарактеризуйте поняття «стрес» та визначте, які стрес-фактори наявні у вчительській професії.
3. Дайте визначення поняттю «стратегія опанування».
4. Розкрийте зміст кожної стратегії (дистракція, релаксація, перевизначення, прийняття, емоційна реакція, пошук підтримки, пряма дія).
5. Схарактеризуйте особливості управління вчителем власними пізнавальними процесами.
6. Розкрийте специфіку управління вчителем своїми емоціями та діями.

Література

Базова

1. Короткий курс лекцій з дисципліни «Педагогіка та психологія» // [електронний ресурс]. Режим доступу : https://studme.com.ua/158407205402/psihologiya/psihologiya_i_pedagogika.htm
2. Олійник В.В. Розвиток професійної педагогічної компетентності викладачів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації: наук.-метод. посіб. / В.В. Олійник, О.С. Снісаренко, Н.Л. Клясен, М.П. Хоменко, В.В. Олійник, С.А. Жуковська; за заг. ред. В.В. Олійника. – Київ: Аграрна освіта, 2014. – 665 с.

Першоджерела

1. Водейко Р.Й., Мазо Г.Є. Як управляти собою / Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2006. – С. 62–65.
2. Дубровський О.О. Поради вчителю щодо запобігання роздратованості / Педагогічна майстерність: Хрестоматія: Навч. посіб. / Упоряд.: І.А. Зязюн, Н.Г. Базилевич, Т.Г. Дмитренко та ін.; За ред. І.А. Зязюна. – К.: Вища шк., 2006. – С. 67–69.

Додаткова

1. Підготовка майбутнього вчителя до професійної саморегуляції в процесі вивчення педагогічних дисциплін [Текст] : автореферат дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Н. Л. Сеньовська ; Терноп. нац. пед. ун-т ім. В. Гнатюка. – Тернопіль : [б. и.], 2008. – 22 с.
2. Формування професійної культури вчителя в контексті інтеграції України в Європейський освітній простір // Матеріали регіонального науково-практичного семінару за ред. проф. Терещука Г. В. – Тернопіль : Вид-во ТНПУ імені В. Гнатюка, 2017. – 177 с.
3. Buchberger F. Teacher Education in Europe – diversity verses uniformity / M. Galton, B. Moon (eds.) // Handbook of Teacher Training in Europe. – L., 2014. – P.14-50
4. Vaniscotte F. Teachers and Mobility / M. Galton, B. Moon. (eds.) // Handbook of Teacher Training in Europe. Issues and Trends. – L., 2014. – PP.165–177
5. Council of Europe. European Commission [Text]. – Communication from the European Commission to the European Parliament: Improving the Quality of Teacher Education. – Brussels, 2017.

Ресурси

1. Концепція нової української школи [електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>
2. Міністерство освіти і науки України. <https://mon.gov.ua/ua>
3. Інститут проблем виховання НАПН України. <http://ipv.org.ua/>
4. Український науково-методичний центр практичної психології та соціальної роботи. <http://psyua.com.ua/>

Модуль II. АНТИТОТАЛІТАРНІ КУЛЬТУРНІ ПРАКТИКИ ЯК ФАКТОР ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Частина 1. Феномен ідентичності: (пост) тоталітарні виклики та європейський досвід

Методичні вказівки до практичного заняття № 6

ТОТАЛІТАРИЗМ В КУЛЬТУРНИХ ВИМІРАХ: природа та межі втрати ідентичності (круглий стіл з елементами гри)

■ Метою проведення круглого столу є спроба дослідити природу втрати або деформації людиною власної ідентичності в умовах тоталітарного (неототалітарного) суспільства. При цьому важливо зрозуміти механізми, що спричиняють цей феномен і ті конкретні загрози, що роблять проблему втрати або деформації людиною власної ідентичності актуальною в сучасному інформаційному суспільстві.

Зміст заняття

I етап. Студентам даються різноякісні (архівні документи, мемуари, фрагменти текстів, художнє та документальне кіно) джерела для попереднього ознайомлення. На обговорення виносяться наступні проблеми:

– Чи формується індивідуальна ідентичність під тиском колективної

– Здатність окремої людини чинити опір системі (якими засобами, які якості повинна мати така людина)

- Чому в суспільстві завжди є ті, хто наглядають і ті, кого карають
- Чому людина не здатна чинити опір суспільній думці та протистояти авторитету
- Як конформізм (бажання бути як всі) впливає на «втрату власної ідентичності»
- Чому елементи тоталітарних форм правління існували/ють завжди
- Як суспільство повинно оцінювати такі сторінки власної історії як, наприклад, геноцид і структуру концентраційних таборів II Світової війни.
- Які загрози формування (пост)тоталітарної ідентичності в сучасному інформаційному світі

II етап. Студентам пропонується розділитися на групи (2-4) і розіграти одну з вибраних ситуацій:

- Діти ворога народу та учитель / директор школи
- Жінка з немовлям і лікар-концтабору
- Наглядач концтабору і вагітна жінка
- Діти – члени партії та батько – ворог народу

Основне завдання змоделювати можливі ситуації вибору, що стоять перед цими групами в умовах тоталітарного суспільства, проговоривши декілька варіантів реалізації ситуації.

Джерела до I-го етапу

1. «Читець» – драма режисера Стівена Долдрі за однойменним романом письменника Бернхарда Шпинка, 2008 рік
2. Документальне кіно «Експеримент Стенлі Мілгрема на підпорядкування авторитету – <https://www.youtube.com/watch?v=S4At1kckn8w>
3. Експериментатор – фільм-драма режисера Майкла Алмерейда, 2015 рік
4. Холодне літо п'ятдесят третього – кримінальна драма режисера Олександра Прошкіна, 1987 рік
5. Список Шиндлера – історичний фільм-драма режисера Стівена Спілберга за мотивами роману Томаса Кенналі «Ковчек Шиндлера»

Фрагменти першоджерел з праці ГАННИ АРЕНДТ «ВИТОКИ ТОТАЛІТАРИЗМУ»

Ганна Арендт – одна з найважливіших мислительок ХХ століття, видатна американська вчена-політологиня, роботи якої про тоталітаризм і епістемологію значно вплинули на сучасний гуманітарний дискурс.

<...> Масової атомізації у радянському суспільстві досягали завдяки використанню періодичних чисток, які завжди передують масштабним ліквідаціям. Це відбувається з метою зруйнувати будь-які соціальні зв'язки, навіть сімейні. Чистки відбуваються таким чином, що не тільки обвинувачений отримує погрози на свій рахунок, але й усі ті люди, які знаходяться поряд із ним. Метою цього хитрого прийому є те, що коли людину в чомусь звинувачують, то її друзі, родичі, знайомі перевтілюються у ворогів, аби вберегти себе від біди, намагаються донести неправдиву інформацію, щоб якомога швидше покінчити з цією проблемою. Їм здається, що це єдиний шлях довести власну слухняність та порядність. Вони будуть намагатися довести, що знайомство та дружба із звинуваченим – це лише частина шпигунського плану, аби довести, що ця людина вчинила саботаж, є троцькістом, іноземним шпигуном або фашистом. Якщо заслуги перед суспільством «вимірюються кількістю викритими вами людьми», то певна річ, що варто не допускати близьких стосунків з іншими людьми заради власної безпеки і це не тільки через те, що боїтесь викриття власних секретів, а через те, що ризикуєте стати жертвою вимушеного наклепу, коли хтось таким чином буде рятувати власну душу. Загалом, саме завдяки тому, що цей прийом досяг найфантастичніших проявів, більшовицька влада встигла створити атомізоване суспільство, яке ми ніколи раніше не бачили, події та катастрофи якого без цього прийому б не трапилися.

Змішування довіри та цинізму відрізняло манеру мислення натовпу ще до того, як це перетворилося на сталу характеристику суспільної маси. У суспільстві, яке постійно змінюється, уже досягли такого стану, коли люди могли б в один і той же час вірити всьому і в той же час не вірити нічому, вірити в те, що все можливо, і в той же час, що нема істини. Це змішування знищило ілюзію, показало, що довірливість – слабкість примітивних душ,

а цинізм – вища рафінована мудрість. Масова пропаганда виявила, що її аудиторія завжди була готова вірити в щось гірше, і неважливо, наскільки абсурдне, адже не заперечувала проти того, аби бути обманутою та й будь-яке положення сприймала як неправдиве. Підґрунтям пропаганди тоталітарної влади були психологічні передумови, через які можливо змусити людей вірити у фантастичні тези кожен день і бути впевненим, що якщо на наступний день вони отримують докази цієї брехні, то знайдуть прихисток у цинізмі. Замість того, аби піти проти влади, яка обдурила їх, вони будуть запевняти, що увесь цей час знали, що та теза – брехня й будуть продовжувати поклонятися вождю за його тактичну мудрість. Певна річ, що реакція суспільства стала важливим ієрархічним принципом масової організації. Поєднання довірливості та цинізму призвело до того, що чим більше воно розповсюджено у тоталітарній владі, тим більше цинізм переважає над довірою. <...>

Переклад за: Арендт, Ханна. и др. Истоки тоталитаризма: Монография. М.: ЦентрКом, 1996. 672 с.

Фрагменти першоджерел з праці ЕРІХА ФРОМА «АНОТОМІЯ ЛЮДСЬКОЇ ДЕСТРУКТИВНОСТІ»

Еріх Фром – відомий німецький філософ, психоаналітик, соціальний психолог, представник Франкфуртської школи, являється одним з найвидатніших мислителів ХХ століття, робота якого суттєво вплинули на розвиток сучасної етики та політичної філософії.

<...> Війна – це хвилююча і драматична подія, незважаючи на пов'язаний з нею смертельний ризик, а також фізичні й моральні страждання. Життя середньостатистичної людини нудне, одномаїтне і позбавлене яких-небудь пригод, тому стає зрозуміліша його готовність іти на війну; її можна розцінити як бажання покінчити з рутинною повсякденного існування і пошукати пригод. Війна несе з собою серйозну переоцінку всіх цінностей. Вона розбухує такі глибинні аспекти людської особистості, як альтруїзм, почуття солідарності та інші почуття, які в мирний час поступаються місцем егоїзму та суперництву сучасної людини.

Класові відмінності майже повністю і негайно зникають. На війні людина знову стає людиною, у неї є шанс відзначитися, та соціальний статус громадянина не надає привілеїв.

Війна – це певний варіант непрямого протесту проти несправедливості, нерівності та нудьги, якими пронизане громадське життя у мирні дні. Не можна недооцінювати той факт, що солдатів, який в битві з ворогом захищає своє життя, зовсім немає потреби змагатися з членами своєї групи – за житло, одяг, медичне обслуговування. Усе це має забезпечуватися всією системою соціалізації. А той факт, що ці сторони життя виявляються «висвітленими» війною, – тільки сумний коментар до нашої цивілізації.

Якщо б у буржуазній дійсності знайшлося місце до таких явищ, як любов до пригод, прагнення до солідарності, рівності та іншим ідеальним цілям (а все це трапляється на війні), то змусити кого-небудь воювати було би майже неможливо.

У період війни кожний уряд використовує «підводні» течії і приховане невдоволення народу у своїх цілях. Влада свідомо направляє всі бунтарські настрої в русло досягнення своїх військових цілей; при цьому вони автоматично позбавляються від небезпеки внутрішнього вибуху, оскільки в умовах війни створюється атмосфера строгої дисципліни і беззаперечного підпорядкування лідерам, яких пропаганда звеличує як самовідданих державних мужів, які рятують свій народ від знищення.

На закінчення необхідно зазначити, що світові війни нашого часу, так само як всі малі й великі війни минулих епох, були обумовлені не накопиченою енергією біологічної агресивності, а інструментальною агресією політичних і військових елітарних груп. Це підтверджується даними про частоту воєн від первісних до високорозвинених культур. Чим нижче рівень цивілізації, тим рідше війни. Про ту саму тенденцію каже і той факт, що з розвитком технічної цивілізації число та інтенсивність значно зросли: найнижча їх кількість у примітивних племен без постійного лідера, а найвища – у потужних держав з сильною урядовою владою <...>

Переклад за: Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: Монография. URL:https://revbel.org/files/teor/Fromm_anatomia_chelovecheskoi_destructivnosti_pdf.pdf

Фрагменти першоджерел з праці МІШЕЛЯ ФУКО «НАГЛЯДАТИ Й КАРАТИ»

Мішель Фуко – відомий французький філософ та історик ХХ століття, критично досліджував соціальні інституції, психіатрію, медицину, науки про людину, системи тюрем, історію сексуальності.

<...>А ось що писав жандарм Бутон: «Сірку підпалили, але вогонь був такий слабенький, що шкіра на тильному боці долоні лише трохи попеклася. Тоді кат, закасавши рукави вище ліктя, узяв зумисне наготовані залізні щипці завдовжки півтора фута і виривав йому шматки м'яса спершу з правої литки, потім із стегна й правої руки нижче плеча спереду і ззаду, згоду із грудей. Кат, дарма що кремезний і дужий, докладав чималих зусиль аби вирвати шматки плоті й мусив хапати їх щипцями двічі або тричі з одного боку та скручувати, тож, коли нарешті виривав, на кожному місці утворювалась рана завбільшки з шестиліврову монету.

Після катувань щипцями Дам'єн, що дуже кричав, але не лаявсь, підвів голову і оглянув себе; той самий кат залізною ложкою зачерпнув з казана киплячу суміш і щедро поливав кожен рану. Згодом тонким мотуззям прив'язали до коней линви, а потім отак запряжених коней прив'язали до кожної кінцівки – до рук і до ніг... Коні шарпнули, кожен кінь тягнув за одну випростану кінцівку, кожного поганяв кат. Минуло чверть години, жодного успіху. Зрештою, після багатьох невдалих спроб, коней, прив'язаних до стегон, стали розвертати то до однієї, то до другої руки, і через те руки зламались у суглобах. Коні раз у раз шарпали і тягли, але марно. Засуджений підводив голову й оглядав себе. Кати були змушені припрягти ще двох коней.

Нарешті кат Самсон сказав панові Лабретонові, що нема ані способу, ані надії дійти таким чином кінця, і попросив його поспитати в панів з муніципалітету, чи вони дозволять розрубати засудженого... Кати стали радитися, а Дам'єн попросив їх не лаятися і виконувати свою роботу, він не має до них претензій, просив їх молити за нього Господа й порадив панотцеві з церкви св. Павла помолитися за нього на першій відправі (с. 8-9).

Наглядати й карати: Народження в'язниці: Монографія. – К.: Основи, 1998. 391 с.

Фрагменти першоджерела з праці СИБЕ ШААПА «ЛЮДИНА ЯК МІРА. ВЧЕННЯ НІЦШЕ ПРО РЕСЕНТИМЕНТ»

<...> Загалом Ніцше називає чотири відмінних ознаки останньої людини. По-перше, остання людина виникає в сутінках людської історії як результат процесу суспільного розвитку і як антипод першої людини. По-друге, її проявлення безпосередньо пов'язано з гибеллю божества, з апогеєм розпаду морально-етичних норм, що підтримувалися за допомогою культурних і суспільних інститутів, у тому числі й релігією. Сенсом життя для неї стає задоволення чуттєвих потреб. Дослідження регуляторного впливу суспільних інститутів тягне за собою ерозію моральних норм.

Третьою ознакою останньої людини Ніцше рахує хворобливість її емоцій, одержимість відразою та ре сентиментом. У результаті розриваються соціальні зв'язки людини, що впливає на її відносини з іншими людьми. Та останньою відмінною рисою останньої людини стає її приналежність до маси. Одинак не тільки щезає у натовпі, але він і радий стати часткою натовпу. Ніцше говорить саме про рабську стадну істоту.

Остання людина являється результатом процесу, який, в деякому сенсі, можна охарактеризувати як історичний. Мова йде про еволюцію людського начала, про розвиток від начального до останнього заключного етапу. Намічене в першій людині розвивається в останній у небезпечному напрямку і проявляється у всій повноті. Говорячи про проблеми сучасного суспільства, Ніцше часто використовує поняття останньої людини. В образі останньої людини знаходить відображення регресивне пристосування до спокус і тиску суспільства з його тенденцією до масифікації та зникненню глибинних відмінностей – як у соціальному середовищі, так і у внутрішньому світі людини.

Переклад за: Сибє Шаап Человек как представление. Учение Ницше про рессентимент: Монографія. К., 2008. С. 38–39.

**Методичні рекомендації
до практичного заняття № 7**

**НАЦІОНАЛЬНА ТА ЕТНІЧНА ІДЕНТИЧНІСТЬ:
функціональні особливості в (пост)тоталітарних
суспільствах**

**Інтерактивне заняття на тему:
«СТАРИЙ СВІТ - ПРИРЕЧЕНИЙ.
НОВИЙ СВІТ - НЕМИНУЧИЙ»**

(за матеріалами ювілейного доповіді
Римського клубу, 2018 / Ernst Ulrich von Weizsäcker,
Anders Wijkman Come On! Capitalism, Short-termism,
Population and the Destruction of the Planet 1st ed.
2018, XIV, 220 p. 46 illus., 42 illus. in color.)

■ **Мета заняття** – в ігровій формі ознайомитися з останніми науковими оцінками стратегій розвитку суспільства, зокрема членів Римського клубу (міжнародна неурядова організація, аналітичний центр, що об'єднує в своїх рядах вчених, громадських діячів, лідерів думок і ділових людей більш, ніж з 30 країн світу, стурбованих перспективами розвитку людства).

Студентам пропонується заздалегідь ознайомитися з доповіддю Римського клубу 2018 року «Старий Світ – приречений. Новий Світ – неминучий». На занятті студенти обирають важливі для них розділи доповіді і висловлюють власну думку (висувають аргумент) щодо окреслених проблем і перспектив розвитку соціуму. Модератор у ході бесіди вибудовує роботу у вигляді суперечки з аргументами ЗА / ПРОТИ, студенти можуть підтримати одну з точок зору, але висунувши три аргументи. Наприкінці роботи студентам пропонується об'єднатися в групи і вивести власний план-стратегію позитивного розвитку суспільства (можна використовувати візуальний ряд у вигляді презентації або стіннівок).

<...>The human footprint is increasing fast and will – if not reversed – eventually lead to a collapse of the global economy. So say the authors of the new book *Come On!* which proposes an overhaul in the way that governments, businesses, financial systems, innovators and families interact with our planet.

Now, in cooperation with more than 30 members from the Club of Rome, authors Ernst Ulrich von Weizsäcker and Anders Wijkman, the sitting co-presidents of the Club, suggest possible solutions to the global ecological and social crises. At the core is the suggestion to develop a new Enlightenment for a „Full World»: we can no longer depend on a societal model that was developed for a world of less than one billion people.

Humans and farm animals constitute 97 percent of the bodyweight of all living land vertebrates on earth so it's not surprising that the remaining 3 percent of wildlife struggles to compete for land and for survival. Alongside an environmental crisis are social, political and moral crises. Billions of people no longer put trust in their governments, poverty has deepened in many countries, in the US the middle-class is rapidly shrinking.

Ernst Ulrich von Weizsäcker argues: «Our shared wellbeing on a healthy planet demands a rethinking of reigning philosophies and a new Enlightenment that could seek inspiration from old traditions».

Measuring our success on GDP growth has proven inadequate to the task and it also masks a growth in inequality between rich and poor. New indicators such as a Genuine Progress Indicator could more accurately measure economic welfare.

The present model of development is seriously flawed. Profit maximization – under the principle of shareholder value first – and saving the planet are inherently in conflict. The new Enlightenment must be characterized by a vastly improved balance between humans and nature, between markets and the law, between private consumption and public goods, between short-term and long term thinking, between social justice and incentives for excellence.

Advances in technology will be crucial. We need technology disruption in many sectors, not least to curb greenhouse gas emissions. But disruption must be balanced by efforts to support the losers, both among companies and employees.

This book comprises many practical examples, success stories and opportunities for the «Full World». A move towards a circular

economy can help overcome mineral scarcity, significantly lower carbon emissions and increase the number of jobs. Regenerative agriculture will help stop soil erosion, enhance yields and build carbon in the soil. Efforts have to be made to rein in the financial sector by increasing capital reserves and control of money creation. Some insights can come from the Hopi tradition in North America, which developed sustainable agriculture and maintained a stable population size while avoiding wars.

«This book is hard stuff. Politically, it is very uncomfortable. But the fresh and original thought within it should be seen as an invitation to ‘come on’ and join on a fascinating journey of testing new ways to make the full world a sustainable and prospering one,» says co-author Anders Wijkman.

Civil society, the communities of investors, and the research and education communities should become strong players in the necessary transformation.

Ernst Ulrich von Weizsäcker and Anders Wijkman are co-presidents of the Club of Rome. <...>

Джерела інтерактивного заняття

1. New report to the club of Rome: Come On! *by the Co-Presidents Ernst von Weizsäcker and Anders Wijkman*. [Сайт]. URL: <https://www.clubofrome.org/2017/10/25/new-report-to-the-club-of-rome-come-on/>
2. Матвейчев О. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: «Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!». [Сайт]. URL: <https://politcom.org.ua/rimskij-klub-jubilejnyj-doklad-verdik/>

**Методичні поради до проведення
ДИСКУСІЙНОЇ ПАНЕЛІ:
«Чи сумніваєтесь ви у питанні – Хто ви насправді є?»
(Твій код ідентичності)**

Питання національної та етнічної ідентичності залишаються гостро актуальними протягом всього існування людства. Сучасне інформаційне суспільство не виробило аксіоматичних правил толерантного співіснування різних етносів на спільних територіях, більш того сьогодні політична карта ілюструє строкатість етичних конфліктів, більшість з яких носять затяжний, довготривалий характер. Мета дискусійної панелі – осмислення питань національної ідентичності в світлі толерантного співіснування в сучасному світі.

■► Хід заняття

1. Анонімне анкетування «Які етнічні групи присутні у вашому родинному дереві?». Студентам пропонується записати у дві колонки: етноси, які були / є в їхньому родоводі та етноси, які б могли бути з огляду на відомі історичні факти.
2. Обговорення можливих етнічних впливів на формування ідентичності на території Чернігово-Сіверщини
3. Виокремлення основних соціокультурних проблем пов'язаних з деякими етносами на території України та дослідження проблеми етнічне / національне в межах української культури
4. Основні культурні стереотипи щодо питань національної ідентичності.
5. Питання толерантності в освіті в контексті національної ідентичності

Методичні вказівки до практичного заняття № 8

ВПЛИВ МЕДІА НА РОЗВИТОК ОСОБИСТОСТІ (демократичної чи неототалітарної)

Майстер-клас:

«Мова ворожнечі»: хто, як і навіщо маніпулює тобою

■► Хід заняття

1. Студентам пропонується визначитися з дефініцією «мова ворожнечі» та визначити дефінітивні відмінності відповідно до галузі: філологія, юриспруденція, культурологія

Фрагменти першоджерела з праці АННИ ВЕБЕР «НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК З ПРОБЛЕМАТИКИ МОВИ НЕНАВИСТІ»

Один із перших підручників із проблем мови ненависті, написаний фахівчиною з прав людини Анною Вебер за сприяння Ради Європи у 2009 році. Авторка ґрунтовно зупиняється на сучасній дефініції «мови ненависті» та її юридичній реалізації в європейському соціокультурному просторі.

Незважаючи на часте використання терміна «мова ненависті», у нього немає єдиного загальноприйнятого визначення. Хоча більшість держав ухвалила закони про заборону висловлювань, які можна вважати «мовою ненависті», визначення цього явища у різних державах дещо різняться. В Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи № 97(20) про «мову ненависті» це словосполучення визначається так: «Під терміном «мова ненависті» слід розуміти всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, підтримують або виправдовують расову ненависть, ксенофобію, антисемітизм та інші форми ненависті, викликані нетерпимістю, в тому числі нетерпимістю, що виявляється у формі агресивного націоналізму та етноцентризму, дискримінації меншин і ворожого ставлення до них, а також іммігрантів та осіб, що за своїм походженням належать до іммігрантів».

У цьому сенсі поняття «мова ненависті» поширюється на всі висловлювання, які спрямовані проти якоїсь однієї особи або якоїсь визначеної групи осіб. Це означення можна знайти і в прецедентному праві Європейського суду, хоч Суд ніколи і не наводив чіткої дефініції. У деяких рішеннях Суду містяться посилення на «всі види висловлювань, котрі поширюють, розпалюють, сприяють або виправдовують ненависть, викликану нетерпимістю (в тому числі релігійною нетерпимістю)». Слід зазначити, що вищенаведене визначення є «автономним», оскільки Суд не вважає себе зобов'язаним керуватися класифікацією, що її дали національні судові інстанції. Відтак, у своїх рішеннях Суд іноді заперечує класифікацію, зроблену національними судами, або, навпаки, визнає певні висловлювання як «мову ненависті», навіть якщо національні суди не згодні з цією класифікацією. Поняття «мова ненависті» охоплює велику кількість ситуацій: передовсім це розпалювання расової ненависті або, іншими словами, ненависті, направленої проти осіб або груп осіб з мотивів їхньої расової належності; це розпалювання ненависті з релігійних міркувань; до нього може бути прирівняне розпалювання ворожечі на підставі відмінностей між віруючими та невіруючими; і, нарешті, відповідно до Рекомендації Комітету міністрів Ради Європи про «мову ненависті», це розпалювання інших видів ненависті, викликаних нетерпимістю, «які виявляються у формі агресивного націоналізму та етноцентризму».

Вебер Анн. Навчальний посібник з проблематики «мови ненависті»: Монографія. К.: Тютюкін, 2010. 96 с.

2. Студенти заповнюють таблицю прикладами, які зустрічають в регіональній пресі, інтернет-просторі, рекламі

проти політиків	
проти людей з іншими поглядами	
проти представників інших національностей та нацменшин	
проти представників інших регіонів України	
проти представників інших рас та релігій	

3. Студентам пропонується пронумерувати по висхідній «причини використання «мови ненависті» сучасними медіа та створити пам'ятку читача «Як розпізнати мову ненависті у журналістських текстах»

<p>для залучення більшої аудиторії для привернення уваги до непопулярних тем для посилення емоційного впливу для розпалювання ненависті під час цитування через стереотипне мислення через відсутність або незнання ідеологем-замінників</p>	
---	--

4. Студентам пропонується в якості роботи в групах під час майстер-класу запропонувати матеріал маніпулятивного характеру, апелюючи до певної вікової аудиторії та використовуючи загальні характеристики функціонування ідентичності в сучасному соціумі (презентація, стіннівка, стем, мініатюра тощо).

Контрольні питання

1. Як відбувається формування ідентичності в тоталітарних країнах: роль держави і конформізму?
2. Що таке «нова ідентичність» в контексті сучасної мас-медійної культури?
3. На які аспекти при дослідженні меж втрати ідентичності вказують Г. Арендт, Е. Фром, М. Фуко?
4. Чому можлива втрата ідентичності в посттоталітарному суспільстві?
5. Перерахуйте основні загрози втрати ідентичності в сучасному інформаційному суспільстві.
6. Перерахуйте умови, коли конформізм стає основною формою суспільної поведінки.
7. Страх і бажання коритися – це біологічні чи соціальні прояви людської природи?
8. Назвіть декілька доказів перетворення сучасного суспільства в соціум з елементами тоталітаризму.

9. Які уроки повинні винести сучасні країни, досліджуючи втрату ідентичності в тоталітарних країнах ХХ століття?
10. Яким чином проблема вибору завжди пов'язана з проблемою творення власної ідентичності?
11. Перерахуйте культурні уроки, на які нашо́вхує фільм «Читець»
12. Наведіть приклади прояву ресентименту в сучасному інформаційному суспільстві.
13. У чому відмінність між етнічною та національною ідентичністю?
14. Чому людство так і не навчилось толерантно співіснувати в розмаїтому етнічно світі?
15. Наведіть причини широкого використання мови ненависті в сучасному медійному контенті.

Література

1. Вебер Анн. Навчальний посібник з проблематики «мови ненависті»: Монографія. К.: Тютюкін, 2010. 96 с.
2. Матвейчев О. Римский клуб, юбилейный доклад. Вердикт: «Старый Мир обречен. Новый Мир неизбежен!». [Сайт]. URL: <https://politcom.org.ua/rimskij-klub-jubilejnyj-doklad-verdik/>
3. Сибе Шаап Человек как представление. Учение Ницше про ressentiment: Монографія. К., 2008.
4. Наглядати й карати: Народження в'язниці: Монографія. – К.: Основи, 1998. 391с.
5. Арендт, Ханна. и др. Истоки тоталитаризма: Монография. М.: ЦентрКом, 1996. 672 с.
6. Фромм Э. Анатомия человеческой деструктивности: Монография. [Сайт]. URL: https://revbel.org/files/teor/Fromm_anatomia_chelovecheskoi_destruktivnosti_pdf.pdf
7. Наглядати й карати: Народження в'язниці: Монографія. – К.: Основи, 1998. 391 с.
8. New report to the club of Rome: Come On! by the Co-Presidents Ernst von Weizsäcker and Anders Wijkman. [Сайт]. URL: <https://www.clubofrome.org/2017/10/25/new-report-to-the-club-of-rome-come-on/>

Частина 2. Європейські антифобіальні практики в філософії та мистецтві

Методичні вказівки до практичного заняття № 9

СТРАХ СПІЛКУВАННЯ ТА АНТИФОБІАЛЬНІ ПРАКТИКИ (*семінар-гра*)

Вступ

Як вважають дослідники, тема фобій та антифобіальних практик є в цілому «культовою» для європейської культури. Ця тема проходить стрижнем через усі форми культури: релігію, філософію, мистецтво; спонукає до певної діяльності європейських науковців та політиків.

Антифобіальними практиками ми називаємо певні інтелектуальні, моральні, емоційні, духовні та інші зусилля до подолання страхів, обґрунтовані мотивації вчинків (у тому числі й ризикованих), що випливають із конкретної онтології та її аксіологічного ядра, набувають форм гносеологічного, соціологічного, побутового, психологічного, релігійного та іншого культурного змісту.

Антифобіальні практики цього заняття-гри поділено на три групи:

- 1) філософсько-рефлексивні;
- 2) культурно-комунікативні (сміховий дискурс, мистецтво);
- 3) психологічні.

Відтак, в кожному з питань нашого практичного заняття будуть ігри, конкурси та комунікативні тренінги *на вибір*, що відповідають антифобіальним практикам відповідних груп.

■► План

1. Філософсько-рефлексивні антифобіальні практики в комунікативних іграх
2. Культурно-комунікативний ігровий дискурс
3. Психологічні антифобіальні практики.

■ Мета заняття

- Сформувати поняття антифобіальних дискурсів у контексті їх практичного застосування
- Систематизувати європейські філософські антифобіальні практики (на прикладі античної філософії)
- Експлікувати антифобіальні практики дитячої літератури та сміхової культури
- Продемонструвати можливості застосування відповідних дискурсів в педагогічному процесі та аутотренінговій діяльності окремої особистості.
- Набути навички спілкування в різних культурних контекстах
- Навчитися задавати питання, вести інтелектуальну дискусію з опонентом на запропоновану тему, аргументувати свою думку та виявляти хиби певної позиції.

Пояснення до питання 1

1. Філософські антифобіальні практики в комунікативних іграх ґрунтуються на антифобіальному матеріалі античної філософії (оскільки за одне заняття неможливо охопити усі філософські аспекти антифобіального дискурсу). Наразі важливо просо показати, чим філософський антифобіальний дискурс відрізняється від інших культурних форм.

Згадаємо матеріал лекції, який допоможе нам виокремити основні антифобіальні практики античної філософії: антична філософія формує класичну парадигму фобієзнавства. Рисами цієї парадигми є:

- 1) переважно негативне витлумачення феномену фобій;
- 2) інтенсивний пошук антифобіальних практик на ґрунті філософського раціоналізму.

Мудрець Хілон вважав: якщо людина хоче позбавитися страхів, має, перш за все, звільнитися від пристрастей, (особливо від гніву), виконувати закони та не намагатися досягти те, що лежить за межами її можливостей [Диоген Лаэртский, с. 76].

Досократики стверджували, що істинне знання, яке спирається на розуміння першооснови буття, піднімає людину над пристрастями, в тому числі і над страхами. Певною мірою можна сказати, що пошуки цього знання ведуться заради душевного спокою. Про це опосередковано свідчать вислови *Демокріта*. Для нього істинне пояснення природи всього (атоми та пустота) є лише засобом отримання стану внутрішньої гармонії (атараксії), протилежного страху, гніву та іншим пристрастям.

Аналогічне – раціоналістичне за змістом – подолання страху є характерним для всього класичного періоду античної філософії. *Сократ* вважає джерелом істинного знання Бога. А посередником між Богом і людиною (собою) він називає загадкового даймона. В розумінні філософа страх має дві основні форми – сакральну та профанну.

Сакральний страх має позитивне значення. Він впливає з істинного пізнання. У цьому випадку страх створює ситуацію неможливості зробити вчинок, що суперечить дійсному знанню, джерелом якого є Бог. Що ж до профанічного страху – страху того, чого не знаєш – то він, за Сократом, є безглуздим. І на такий страх не слід зважати. Прикладом профанічного страху Сократ називає страх смерті. Подолання цього страху Сократ присвячує останні бесіди із друзями (наприклад, про це йдеться в діалозі Платона «Федон»).

Платон достатньо докладно говорить про таку чесноту, як мужність. В його ідеальній державі є спеціальний «клас» людей, які професійно займаються антифобіальними практиками. Це воїни. В діалозі «Держава» розповідається про те, як виховувати людей таким чином, щоб вони не знали страху. В діалозі «Лафет» Платон визначає страх як пристрасть, яку витісняє чеснота мужності. Остання є результатом правильного мислення про ті речі, які викликають в людини страх. Також подолання страху Платон пов'язує із розумінням безсмертя душі (діалоги «Федон», «Аксіох»).

Учень Платона – *Аристотель* вважає, що страх – це негативне почуття, яке виникає з уяви про можливе зло, що може завдати певної шкоди або навіть знищити людину [Див.: Нікомахова етика: 1115 а – 1117 а]. Аристотель, формулюючи поняття та, одноразово, принцип «золотої середини» стверджує, що дійсно мужня людина – це не та, яка не знає страхів, а та, яка вміє впоратися із своїми фобіями.

В контексті епікурейської традиції хрестоматійною є рефлексія щодо антифобіальної функції філософії як провідної. Тобто за *Епікуром* справжня філософія має довести свої духовно-практичні можливості: перш за все, позбавити людину страху. Методологія антифобіального дискурсу Епікура дуже близька до софістичного «доведення» із використанням методу підміни поняття, забороненого логікою Аристотеля: мова йде про відоме твердження про неможливість зустрічі людини і смерті.

Для *скептиків* не існує певної картини світу, яка б виконувала антифобіальну функцію. Також вони не шукають ідеальний суспільний устрій, який би зменшив ризики людського життя. Ідеал духовного спокою представники скептицизму виводять не з визначеної картини світу чи певних соціальних ідеалів, а з принципової невизначеності буття. Тобто в філософії аргументом проти страху може бути не тільки певне пояснення буття, але й заперечення можливості розуміння того, що «насправді» є в світі. В першому випадку людина міркує так: «Я знаю те, що відбувається, – відтак мені не страшно». В другому випадку – навпаки: «Я не можу знати, що діється. Чого ж тоді мені боятися?» Адже страх – це почуття, яке викликають цілком конкретні загрози. Те, чого ми не знаємо і не можемо знати, для нас просто не існує. Адекватним відношенням до невідомого є байдужість, а байдужість має перейти у атараксію (спокій душі, відсутність будь-яких тривог).

В межах *стоїцизму* йдеться про філософське ставлення до можливих страждань, яке є не сумісним із страхом: мудра людина «звикає» до майбутніх нещасть за допомогою філософських роздумів. Звичка послаблює, притуплює та поступово зводить страх нанівець. Її основою є розуміння необхідності страждань та неможливості уникнути їх. Людина, яка пам'ятає про страждання як «мито на життя» [Сенека. Листи... с. 402] і не сподівається на звільнення від цього «мита», напрацьовує захисний щит звички.

Крім розуму та звички стоїки висувають ще третій фактор, який протистоїть страху. З точки зору Сенеки, – це моральність, яка допомагає подолати всі страхи. Адже *страх, за Сенекою, – це одна з форм справедливого покарання людини за зло, яке вона скоїла* [Там само, с. 406].

Філософ намагається подолати страх за допомогою доказу на користь безсмертя. Адже душа не прив'язана до певного місця, не знає кордонів та меж ані у просторі, ані у часі. Саме це, як здається філософу, свідчить на користь божественної природи душі. А те, що за природою є божественним, до богів і повертається, тобто отримує безсмертя [Див.: там само, с. 430].

Ще одна заслуга стоїків у розробці антифобіальних практик полягає в тому, що вони пропонуються **застосовувати рефлексію** щодо різноманітних почуттів та їх відтінків у сприйнятті страхів, розтинаючи філософським аналізом феномен страху на різноманітні явища гетерогенної природи та піднімаючись над страхом як предметом дослідження на рівні усвідомлення його сутності та характеристик. Зокрема, вони здійснюють дещо на кшталт *класифікації страхів*. Наприклад, просто страхом вони називають очікування зла; жахом – особливу фобію, в межах якої людина позбавляється можливості діяти: жах паралізує волю людини. Сором – це страх безчестя. Переляк – це такий сильний страх, від якого віднімається язик тощо.

Що ж до *неоплатонізму*, то в центральних поняттях цієї філософської школи (поняттях Єдиного та екстазу) розум найбільш послідовно мислив єдину основу всього існуючого, виявляв максимальну можливість людини безпосередньо доторкнутися до джерела буття, стати єдиною з Абсолютом. У цьому випадку не тільки філософська раціональність виступає проти людських страхів, але й відповідні містичні практики.

Таким чином, філософи доби еллінізму були єдині у своїх думках щодо суспільства як світу, сповненого непереможного зла, позбавленого свободи. Захистися від відповідних фобій пропонується «новою колонізацією» просторів душевного спокою, інтелектуальної насолоди та релігійного екстазу.

Правила гри 1

Матеріал гри: карточки за іменами філософів та назвами філософських шкіл, що було перераховано вище.

1 етап гри. Студентам пропонується обрати те пояснення страху та вибрати відповідні антифобіальні філософські практики, які вони вважають найбільш переконливими та ефективними для себе.

Кожне з пояснень пишеться на окремій карточці (яка представлена в необхідній кількості екземплярів), і студенти обирають собі певну карточку або декілька з них.

Наступний **2 етап гри:** студенти об'єднують в групи за своїми антифобіальними уподобаннями і намагаються пояснити, чому відповідна точка зору має антифобіальні функцію.

У цій грі оцінюються навички аргументувати свою позицію та виступати в якості опонента. Бали студенти отримують персональні, які складаються в командні. Команда також виконує функцію комунікації між людьми, які мають близькі погляди.

Наприкінці гри викладач пропонує студентам визначити, на якій стадії соціальної динаміки вони знаходяться відповідно до певного періоду античної культури, антифобіальні практики якої виявилися більш прийнятними.

Це 3 (жартівливий) етап гри, і він передбачає *несерйозне тестування*, хто ви в контексті антифобіального дискурсу: ДИТИНА, ДОРΟΣЛА ЛЮДИНА чи МУДРИЙ СТАРЕЦЬ?

Оскільки на прикладі античної філософії можна говорити про подібність виявлення страху в філогенезі та в онтогенезі – в індивідуальному розвитку людини та в певних культурних циклах, такий кут зору допомагає нам пояснити, чому певні антифобіальні практики є більш прийнятними.

Мала дитина, наприклад, боїться темряви, грому, і її можна заспокоїти будь-яким поясненням цих явищ як безпечних. Ці пояснення повинні мати онтологічний зміст, тобто якщо і не пропонувати певну картину буття, то передбачати її наявність. Аналогічно для ранньої грецької філософії джерелом страху є незнання, виходом з якого є досократичний субстанціоналізм. В

християнській релігії, яка вважає ідеалом людської релігійності віру як в дитини, також провідним є онтологічний дискурс.

Доросла людина основним джерелом страхів має *репресивний бік соціуму*. Відповідно вона шукає соціальних гарантій проти страху – певного державного устрою, конкретного типу влади, законів, соціальних зв'язків, грошей та інших варіантів максимально гарантованого від різноманітних небезпек життя. Так само і філософія класичного періоду основне коло своїх проблем зосереджує навколо людини як соціальної істоти, громадянина певної держави. Платон і Аристотель пропонують найбільш раціональні форми соціальності, які, з їхньої точки зору, дозволяють уникнути різних проявів соціального зла.

I, нарешті, *зріла людина* старшого віку починає найбільш ефективні «ліки» проти страху шукати у певній зосередженості на власному внутрішньому світі; оскільки виправити світ неможливо, а можливо лише змінити *відношення* до цього світу. Відтак філософія еллінізму крім раціональних засобів протистояння страху пропонує різноманітні форми контролю за станом душі – містично-філософські та психологічні практики. Наразі відбувається часткове повернення до онтології (як релігійної чи філософської основи антифобіальних практик).

Пояснення до питання 2

Культурно-комунікативний ігровий дискурс

Наразі культурно-комунікативні практики в ігрових формах використовують антифобіальний потенціал мистецтва, зокрема дитячої літератури та сміхової культури.

Антифобіальні практики дитячої, юнацької літератури. Оскільки в наш час дитина дуже рано дорослішає, а дорослі подекуди тяжіють до інфантилізму, дитяча, юнацька література стає універсальною літературою, і філософська методологія, яка лежить в основі тих чи інших антифобіальних практик, втрачає свій поетапний, віковий характер, стає синтетичною.

Дискурс дитячої, юнацької літератури включає в себе найважливіший антифобіальний досвід людства в адаптованих формах. Це досвід, який формується та зберігається в межах філософії та релігії. Цей досвід формує в дитини оптимістичний

світогляд, орієнтує її на активні, раціональні дії, що спираються на фундаментальні цінності істини, добра і краси.

До цих практик ми відносимо наступні:

Хронотоп дитячого твору. Важливим елементом оптимістичної онтології виступає літературний хронотоп. Наприклад, така сутнісна риса хронотопу, як присутність виміру вічності у тих чи інших формах має безумовно антифобіальний сенс.

Цей вимір може набувати у літературній казці чи фентезі наступні види: 1) нелінійний (наприклад, циклічний) час літературного твору; де часове коло формує зміна пор року, де відсутні теми дорослішання, старіння, смерті: всі герої постійно перебувають в одному і тому ж віці тощо; 2) присутність виміру вічного буття як перспективи найбільш мужніх героїв, які нагороджуються за свої вчинки переходом у блаженну країну вічного життя; 3) вічне буття як привілей окремих казкових (фантастичних) істот, які в принципі не старіють та не помирають (наприклад, ельфи).

Важливою формою антифобіальних художніх практик являються *біблійні алюзії, присутність в тексті ієрофаній* (М. Еліаде) та фрагментів сакральних наративів, як це ми побачимо на прикладі казок та фантастичних повістей Т. Янссон, Дж.Р.Р. Толкіна, Клайва С. Льюїса, Я. Ларрі, Дж. К. Ролінг та ін. Саме такі практики створюють казкову або фантастичну онтологію на межі іманентного досвіду та трансцендентних реалій буття, що врешті решт виводить життя героїв за межі найстрашніших небезпек, особливо за межі смерті.

Правила конкурсу 2

Наразі пропонується **конкурс на кращу казку:**

•створити літературну казку *антифобіального змісту* на основі фольклорної казки про Колобка, використовуючи антифобіальні засоби, названі вище.

Пропонується чотири антифобіальні стратегії, з яких бажано використати хоча б дві.

1. Змінити лінійний хронотоп твору на циклічний.
2. Задіяти у змісті певні ієрофанії.
3. Включити елементи гумору.
4. Змінити негативний фінал на щасливий.

Практики сміхової культури демонструють антифобіальні функції сміху у таких формах відповідної культури як карнавал, розіграш, політична сатира, гумор тощо.

1. Проводиться антифобіальна гра-самоаналіз:

- 1) Опиши те, чого боїшся.
- 2) Проаналізуй причини свого страху.
- 3) Покажи предмет страху смішним (гумор або сатира).

2. Оголошується гра-конкурс на антифобіальний *розіграш*. Сенс якого полягає в тому, щоб трохи налякати героя, а потім дати можливість через сміх позбутися страху.

Журі конкурсу складається з викладача та двох студентів, які мають певний досвід подолання фобій. Глядачі додають ще один бал «глядацьких симпатій» (рахується кожний голос).

Пояснення до питання 3

Психологічні антифобіальні практики

Психологічні антифобіальні практики допомагають позбутися страхів спілкування через тренінг буденних та екстраординарних комунікативних ситуацій.

I. Ігри, що пропонуються нижче, мають на меті протистояти страху спілкування у *різних буденних ситуаціях*.

Страх спілкування в транспорті. Досить поширена форма серед сучасної молоді.

Одна з ознак: ви не питаєте свого сусіда, чи буде він виходити на наступній зупинці, а просто своїми діями даєте зрозуміти, що збираєтесь «на вихід».

Друга з ознак: ви зовсім не звертаєте увагу на людей, які заходять в транспорт або стоять поруч з вами. Та ви це робите не тому, що не хочете поступатися своїм місцем, а тому, що інші люди вас дратують чи лякають.

Для того, щоб подолати ці страхи ви можете зробити наступне:

1. Запитати в кондуктора через скільки зупинок буде ваша вулиця (хоча ви це добре знаєте).

2. Запитати в сусіда по маршрутці, де знаходиться певний об'єкт (школа, садочок, магазин тощо).

3. Запропонуйте людині, яка стоїть поряд з важкою сумкою, потримати її на руках, якщо ви сидите (для людини з фобією спілкування легше просто встати та поступитися місцем мовчки або відсторонитися від ситуації, дивлячись у вікно, у свій гаджет чи слухаючи музику в навушники).

Страх спілкування з однолітками

Для того, щоб подолати цей страх треба зрозуміти, що є його причиною (ви були чи стали предметом буллінгу; у вас є проблеми з висловленням своєї думки; вам не подобається ваша зовнішність тощо).

Людина, яка визнає відповідну проблему, сідає в центрі аудиторії, а усі присутні по черзі виходять і кажуть їй щось приємне про неї, але уникають лестощів та сильного перебільшення. Ті студенти, чиї виступи будуть найбільш мотивуючими та позитивними, отримають більше балів.

Дається ряд облич щасливих людей.

Усі вони зовсім не красені!

Мета наступного тренінгу показати, що щастя і зовнішність не пов'язані між собою.

А що тоді робить людину щасливою?

Починається дискусія. Кожний бажаючий пропонує свою очку зору.

Викладач робить висновок: внутрішня позитивна налаштованість робить нас бажаними друзями та коханими людьми.

Які існують способи формування цієї внутрішньої позитивної налаштованості? Найбільш ефективними є практики доброї думки. Це означає не тільки те, що ми намагаємося думати про інших тільки добре, але й те, що ми не даємо поганим думкам оселитися в нашій голові. Якщо ми наразі мислимо ефективно, то ознакою цього є анігіляція позитивною думкою її негативного «опонента».

Страх спілкування з вчителями, начальниками, викладачами тощо

Наразі використовується та ж сама практика. До неї додається невеличкий аутотренінг, що додає нам впевненості та врівноваженості.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Першоджерела

1. Аристотель. Никомахова етика. Соч.: В 4-х т. Т. 4. М.: Мысль, 1983.
2. Бахтин М.М. Творчество. Франсуа Рабле и народная культура средневековья и Ренессанса. М.: Худож. лит., 1990.
3. Володимир Мономах. Повчання [за Лаврентіївським списком] Ізборник.
4. Диоген Лаэртский. О жизни, учениях и изречениях знаменитых философов. М.: Мысль, 1986.
5. Мид М. Культура детства. Избранные произведения М.: Главная редакция восточной литературы, 1988.
6. Платон. Апологія Сократа. Діалоги. Київ:Фоліо, 2017.
7. Платон. Держава. Переклад з давньогрецької та коментарі Дзвінки Коваль. Київ, 2000.
8. Рима́н Ф. Основные формы страха. Исследование в области глубиной психологии. Пер. с нем. Э.Л. Глушанского. М.: Алетейа, 1988.
9. Сенека Л.А. Моральні листи до Луцілія. Переклад А. Содомори. Київ: Основи, 1999.
10. Хейзинга Йохан. Homo ludens (Человек играющий). пер. Дм. Сильвестрова. М.: Азбука-классика, 2007.
11. Эмануэль Р. Страх. М.: ООО «Издательский Проспект», 2001.

Навчальна література

1. Богун К.М. Категорія страху та жаху в контексті антифобіальних філософських практик (античність та середньовіччя). *Вісник ХНПУ ім. Г.С. Сковороди «Філософія»*. Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Харків : ХНПУ, 2015. Вип. 45 (II). С. 70–80.
2. Богун К.М. Онтологія жахливого та антифобіальні практики в літературних казках К. Чуковського. *Мультиверсум. Філософський альманах*: Випуск 7–8 (145–146). Інститут філософії імені Г.С. Сковороди НАН України. Київ, 2015. С. 149–159.
3. Богун К.М. Онтології літературних казок першої половини ХХ ст. в контексті антифобіального дискурсу. *Вісник ХНПУ*

- ім. Г.С. Сковороди «Філософія»*. Харк. нац. пед. ун-т імені Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2016. Вип. 46 (I). С. 107–116.
4. Богун К.М. Розвиток філософського фобієзнавства в романах Дж.К. Роулінг про Гаррі Поттера. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. Київ: ВІП УАЕ, 2017. Випуск 119 (№ 4). С. 143–146.
 5. Туренко О.С. Страх: спроба філософського усвідомлення феномена: Монографія. К.: Парапан, 2006.

Додаткова література

1. Богун К.М. До проблеми культурних інтродукцій фобій в історії європейської культури. *Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць*. К.: ВІП УАЕ, 2017. Вип. 123 (№ 8). С. 210 – 213.
2. Bogun K. The discourses of fear and horror in the philosophy of late XX – early XXI. *Evropský filozofický a historický diskurz: Svazek 2, 1. vydání*. Praha, 2016. P. 91–96.
3. Богун К.М. Антифобіальна тематика в комунікативному просторі філософії доби еллінізму. *Полілог культур: освітній і культурологічний аспекти*. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців (25 березня 2014 р., м. Чернігів). С. 77–78.
4. Богун К.М. Модель громадянського суспільства в казках Т. Янссон про мумі-тролів. Проблеми громадянського поступу українського суспільства: філософсько-правові та соціально-психологічні аспекти. Міжнародна науково-практична конференція (21 січня 2015 р., м. Чернігів). С. 184–188.
5. Богун К.М. Антифобіальні дискурси в межах класичної та літературної казок. *Полілог культур: освітній і культурологічний виміри*. Всеукраїнська науково-практична конференція молодих науковців (24 березня 2015 р., м. Чернігів). С. 3–4.
6. Богун К.М. Амбівалентність феномену страху в межах інтернету. *Культурологічний альманах: Випуск 1. Ціннісні зміни молоді і сучасні форми культури творчості*. Вінниця: ТОВ Нілан-ЛТД, 2015. С. 54–56.

Електронний ресурс

1. Березин В. Детский ужас. URL: http://www.ng.ru/kids/2001-10-18/5_horror.html
2. Захаров А.И. Использование игры для преодоления страха. URL: <https://www.psychologos.ru/articles/view/ispolzovanie-igry-dlya-preodoleniya-straha>
3. Крякина Л.А. Роль детской литературы в борьбе со страхами. URL: <https://www.b17.ru/article/strachi/>
4. Кураев А. «Гарри Поттер»: попытка не испугаться. Фома. № 2 (14). 2002. URL: <http://foma.ru/diakon-andrej-kuraev-garri-potter-popyitka-ne-ispugatsya.html>
5. Лысенко Е.М. Лысенко Ю.А. Страшная детская литература как способ сублимации детских страхов. Морфология страха. Международная научная конференция (Тарту, 2013). URL:: <http://www.ruthenia.ru/document/535979.html>
6. Список фобий. Материал из Абсурдопедии http://absurdopedia.net/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D1%84%D0%BE%D0%B1%D0%B8%D0%B9
7. Страхы і фобії українців. URL: <https://www.unian.ua/health/country/131104-ctrahi-i-fobiji-ukrajintsiv.html>
8. Топ-10 фобий современного человека. URL: <https://ru.armeniasputnik.am/armenia/20160226/2104370.html>
9. 7 фобий, рожденных гаджетами и соцсетями. URL: <http://russian7.ru/2014/04/7-fobij-rozhdennyx-gadzhetami-i-internetom/>
10. 7 порад, як побороти страх спілкування. URL: https://gazeta.ua/articles/edu-and-science/_7-porad-yak-poboroti-strah-spilkuvannya/757415
11. 3 Поради, Як Позбутися Страху Спілкування З Людьми. URL: <https://business.in.ua/3-porady-yak-pozbutysya-strahu-spilkuvannya-z-lyudmy/>

Частина 3. Євроінтеграційний контекст інтерпретаційного дискурсу в сучасному мистецтві

Методичні вказівки до практичного заняття № 10

МАЙСТЕРНЯ – АНАЛІЗ ІДЕОЛОГІЧНОГО ЗМІСТУ СУЧАСНИХ ТВОРІВ МИСТЕЦТВА

► План

1. Основні сучасні ідеології та їхній вплив на мистецтво. Проблема «замовлення».
2. Релігійні підтексти творів мистецтва: релігійна традиційність та нетрадиційність.
3. Філософська основа художнього твору: проблеми розшифровки.

■ **Мета заняття:** відпрацювання у студентів навичок аналізу імпліцитної ідейної основи твору: вивчення історичного та біографічного контексту, знаходження генетичних та гомологічних зв'язків з ідейними, філософськими, релігійними течіями, відомими в часи створення тексту та встановлення впливу твору на подальше суспільне життя.

Методичні рекомендації

Група розбивається на декілька команд. Кожна заздалегідь обирає твір сучасного мистецтва та виробляє власну концепцію його ідеологічного змісту. На занятті команди «обмінюються» творами, і порівнюють версії аналізу.

Контрольні запитання

1. Які фактори впливають на задум митця та його втілення?
2. Чи завжди митець є носієм певної ідеології?
3. Чи завжди він усвідомлює ідеологічне навантаження власного твору?

4. Яким чином політика може впливати на мистецтво?
5. Наскільки виправдано існування канону в релігійному мистецтві?
6. Чи припустимі художні твори, які ображають релігійні почуття певної групи? Як визначити межу дозволеного?
7. Як можна реконструювати філософські погляди автора художнього твору?

Джерела

Колесник О.С. The Historiosophy of Guy Ritchie's Sherlock Holmes Duology (Історіософія в ділогії Гая Річі про Шерлока Холмса) // Вісник НАКККіМ: науковий журнал. – К. : Мілленіум. 2018. – № 2. – С. 21-24. (*скорочено*)

Sherlock Holmes is one of the «eternal characters», which have acquired a kind of independence from their authors and transcended the limits of time and space. Still, his personality is quite definite, and the totality of Arthur Conan Doyle's detective stories has been defined as «the Canon». That is why all the numerous artistic interpretations of the character and the story (screen adaptations, literary sequels etc.) can be roughly divided into two types:

1. The interpreter aims at achieving the maximal «correctness», trying to make every detail historically accurate and true to the literary source;
2. The interpreter sees Conan Doyle's stories only as the starting-point for their own imagination.

It is clear, that interpretations of the second type can be quite distant from the original. However, choosing the first strategy also does not guarantee the congeniality of the new work of art and the classical stories. The main cause of the discrepancy is the absence of the surprise element for the recipient. For their first readers, Conan Doyle's stories were vibrantly relevant in their problematics, thrilling in their suspense and unpredictability. Now this thrill is considerably dulled, because it is hard to find an adult person, who does not know the final of most stories. Therefore, the screenwriters try to go away from the original stories with their predictable finals and explore the unknown.

Guy Ritchie's two films are somewhere in between the two abovementioned types. The stories were completely rewritten. Nevertheless, the depiction of Sherlock Holmes's world, the general atmosphere, the stylistics and the rhythm are remarkably true to the original. The author made the instauration of the character and plot, clearing away the accumulation of the stereotypes but retaining the «hard core» of the Canon.

The screenwriter's task was to write a new story, greatly upscaling the events but maximally using all the original Conan Doyle's material. Just one example. Since the times of Chekhov, we know that a rifle hanging on the wall, must fire eventually. For Conan Doyle, the Detective's smoking-pipe could be just an accessory. In the contemporary art, every object must work, and the pipe works hard, turning into a tool for bomb defusing, an instrument of fire diversion in the auction hall etc. In that way the writer and the director take what is already present in the original stories and «blow it up».

It is interesting – even symptomatic – that at the same time a different team used much the same principles when creating *Sherlock* series. In both films, we see explication of subtexts, heightening the emotional score, visualization of the individual process of thinking and different mind games etc. Very noticeable are the protagonist's incomprehensible actions that demand the *leap of faith* from other characters as well as from the recipient. The contemporary setting of *Sherlock* not only heightened the spectators' emotional engagement, but also created the effect of the «stereoscopic vision» of history. Sometimes we can see how much the world changed. And on the contrary, some problems remain: almost 150 years later Watson again returns from Afghanistan.

Still, the implicit philosophical basis of Ritchie's films is even richer.

It is evident, that the contemporary filmgoer is used to the maximal scale of the conflict and its impact. Such an attitude is quite different from the paradigm of the classical crime story, where the focal point is the complicated riddle that must be ingeniously solved. It does not mean that the detective is indifferent to the ethical and social problems. G. K. Chesterton was one of the first to state that one of the main functions of the classical detective was to demonstrate the triumph of justice, and thus – triumph of Cosmos of the destructive forces of Chaos [5]. Much later, K. Summerscale concluded, that detective story takes reader into the mystery of death and rebirth [7].

Taking into consideration the experience of the XX ct., D. Kluger showed the transformations of the detective genre, sometimes leading to the triumph of Chaos [2]. However, G. Ritchie chose to retain the traditional, much more optimistic, approach.

Strictly speaking, the structure of both Ritchie's *Sherlock Holmes* films is much closer to thriller, than to the classical detective. Detective as a genre developed and reached its maturity in the XIX ct. Its main point is in solving the already committed crime, in other words, in uncovering the secret of the past. Thriller in the modern sense of the term has appeared in the early XX ct., though its elements can be seen in earlier works, significantly, in Conan Doyle's *The Hound of the Baskervilles*. While detective deals with the question «how it was done?», thriller – with «what will happen?». Often the protagonist is more or less innocent bystander, caught in the stream of events and bound to fight for his life. Besides the duel with the forces of evil, the protagonist is often on the wrong side of the law, which complicates the game. Such a situation where a gentlemen's reputation was smirched, even temporarily, was not typical for the Victorian literature. However, since J. Buchan's *The Thirty-nine Steps* the plot where the hero evades both criminals and the police has become a staple.

In the second half of the XX ct., appeared a new sub-genre of thriller, where a brilliant and devious criminal makes a defender of the law to accept a kind of chess game. Mostly, such a game is initiated by a maniac. Ritchie's plot is more interesting, because both players are quite sane, though highly unusual personalities. In *The Game of Shadows* Ritchie turns this theme of *agon* into the leitmotif of the whole story. In both films, we see the intellectual duel of almost equal participants, which creates powerful suspense.

It is clear, that in both stories Sherlock Holmes is defending the Cosmos and the principle of order and justice (though not necessarily the law). It seems only natural that his enemy must represent Chaos. But it is true only in the second film *Sherlock Holmes: A Game of Shadows*, where appears the notorious Professor Moriarty. The villain of the first film is quite different. He also «plays for» Cosmos, only his version of the world order is a wrong one.

It is difficult to say whether the author planned his two films as the development of the same historiosophic theme. But we see clear and complete depiction of two different «crime paradigms»: «classical» and «non-classical», or the totalitarian and the anarchic.

In the first film, *Sherlock Holmes*, the hero's archenemy is the Lord Blackwood, rich and privileged, though – significantly – illegitimate. He combines his wealth, social standing and intellectual resource to seize the power in the country.

Here we can find many features, typical for the second half of the XIX ct., which combined the ancient tradition with the search for the new ways of thinking and acting. The antagonist is a representative of the ancient elite, who believes in his hereditary right to rule. At the same time, he wants to twist the already existing ancient institutions – from with the Masonic-like lodge to the Parliament – to suit his purposes. It is typical, that he searches to «marry» the occult lore with the latest scientific achievements. Such things were attempted in these times, and much later. One of the notable examples is Hitler's Ahnenerbe, a mysterious institution that collected and studied all the kinds of ancient lore for possible practical use. Some studies that try to establish the correlation between myth and science take place in our own time [6].

Guy Ritchie does not show these arcane experiments to be effective. Mostly, they serve to create the atmosphere of awe. Fear becomes a force in itself, helping to demoralize the opponents and oppress their minds. In such an atmosphere *coup d'états* becomes a possibility. Blackwood does not mean to destroy the state – he wants to seize it and change it according to his plans. No doubt, he would have turned it into an extremely right-wing hierarchical totalitarian world-state embracing both Britain and Northern America.

Blackwood's Dracula-like image, his quasi-religious terminology, his usage of some very antique occult tradition have an archaic feel. In a way, he is a throwback. But that is not all. Both his scientific achievements and his ability to manipulate the public opinion are shown to be effective.

A plot to seize the power in a state is not typical for the XIX ct. fiction. The existing order seemed too strong to think of that. Only the XX ct. with its experience of revolutions, world wars, coups and dictatorships, brought into the focus of attention stories about the charismatic leaders turning tyrants. John Buchan was one of the first to notice this tendency of «domination of spirit upon spirit» [4, 678], whether openly leading the masses, or covertly manipulating them. In that way, when we recollect Lenin and Hitler's unpredictable rise to incredible power, the plot of the film goes far beyond the XIX ct.

The second film, *Sherlock Holmes: A Game of Shadows*, presents quite a different paradigm, even a different age. If Blackwood only experimented with the new technologies, there we see the coming of the mass production. Unfortunately, it is the mass production of the instruments of the mass murder. Moreover, there is a hint that this mass-production can be used to standardize human beings. Plastic surgery, «making» twins is just one example.

Professor Moriarty is not the embodiment of Chaos – after all, he is a mathematician and music-lover, which refers us to the Pythagorean notion of the cosmic harmony. Still, he does the work of Chaos, because his course is pure destruction without a hint of any new order.

Everybody knows that Professor Moriarty is the arch-villain of *Sherlock Holmes* stories. But he never appears in the spotlight. In the book, Watson does not see him at all, and knows only Holmes' brief description of his enemy's character and activity. Paradoxally, we do not even know Moriarty's name. It is supposed to be James, but actually, it is the name of Professor's brother. In a story, such a veil of mystery is good, but in the screen adaptation, «the Napoleon of Crime» must have a real and impressive presence and convincing psychological motifs.

Guy Ritchie brilliantly explained his character's peculiar combination of order and disorder. It is all in the title of Moriarty's monograph about the deviations of asteroids. This theme wakes in mind the discussion of Classical Greek and Roman philosophers, dealing with the trajectories of atoms, whether strictly deterministic (Democritus) or having a degree of freedom (Lucretius). But for Moriarty this deceptive «freedom» becomes the source of catastrophes that from time to time burst the order of Cosmos. It is a convenient creed for him, for it combines the belief in the mathematically precise mechanism of the Universe, and the inevitability of periodical cataclysms in the work of this mechanism. If these cataclysms are natural and inevitable, it seems no great crime to produce one. Moreover, in such cosmic incidents, the collateral damage is inevitable and of no importance. This peculiar combination of fatalism and freedom of will is sufficient to justify any crime.

It is remarkable, that the story begins with the anarchist bombers, which is strictly in keeping with the historical truth. The turn of the centuries was the time of many ideologies, some of which become violent. However, later we see that these terrorist attacks were

orchestrated by a person with no ideology at all. He is the *tertius gaudens*, who provokes the revolutionaries and the states to receive maximum gain. He cares about no one, and he does not belong to a certain country. That is why all the states can ruin themselves as long as he has a neutral enclave to enjoy his gains. It is quite close to the alleged position to the contemporary «international elite», whose worldwide mobility means that they are free to exploit and leave any country, having no loyalty to any people or any state. This new elite is not the aristocracy of old. They have no «origin», no lineage, and no motherland – just personal abilities that allow making money.

Such actions provoke different kinds of conflicts, which can turn into a full-scale war. We all have grown with the knowledge that the world wars are quite real. However, in the XIX ct. such a thing appeared quite unthinkable. That is why Holmes, who has no illusions about Moriarty's intentions, is ahead of his time. It is clearly seen in his usage of the formula «the fate of the Western civilization». The civilizational approach in his time was marginal; it was much later that Spengler's *Der Untergang des Abendlandes* popularized the conception. The term «Western civilization» is younger still. Thus, Guy Ritchie hints to the spectator that Holmes uses the contemporary historiosophic categories. He can see the future.

In the first film, the action is confined to London. In the second, significantly using not only train and steamer, but also the latest invention – automobile – the heroes go abroad and see different countries in their interaction. Every state is characterized by its most prominent features. For example for France, it is revolutionaries, good wine, international summits, the unfinished Eiffel tower and the Opera. For Germany, it is a military factory.

Britain, France, Germany would become active participants in the forthcoming two world wars; Switzerland in both cases would manage to stay neutral. All this is foreshadowed in the plot, and the spectator has a kind of sad knowledge of the inevitable future events. For example, for the XIX ct. Britons Switzerland was beautiful and exotic but rather unimportant. In the XX ct., it became a symbol of neutrality, with all its positive and negative connotations. Combining these senses, Guy Ritchie gives the fatal Reichenbach Falls the completely new semantics.

Another theme seen in *A Game of Shadows* is the borders between the states, and the way to transcend these borders – both geographical and mental. In this way, mobile gypsies are of more help

to the «concerned citizens» trying to prevent the collapse of the civilization, than their own bigoted governments. On the other hand, the crime lords are also no longer confined to one state. War and terrorism also become global. Unfortunately, this is all too true now.

Conclusion. Guy Ritchie shows two seemingly diametrically opposing but equally unacceptable ways of behavior. When openly practiced, they are qualified as criminal, but in their more covert form, they have a place on the margin of political forces.

The first of them is right-wing, based on the strict hierarchy and rigid order, that establishes the dictatorial world-state, based on deception and fear.

The second one is anarchic, or, at least, using the revolutionary rhetoric for its own aims. The provocations, that may lead to the world war, are used to enrich a certain person who stays in a neutral country.

The difference between their principles can be summarized as follows:

<i>Sherlock Holmes</i>	<i>Sherlock Holmes: A Game of Shadows</i>
Cosmos in a twisted form	Chaos
Traditions of state	Destruction of all traditional order
Open power, hierarchy	Hidden control
Giving orders	Making provocations
Totalitarianism	Anarchy

Unfortunately, both these tendencies – extreme fundamentalism and self-centered anarchism – in ideology and politics are still with us. Guy Ritchie’s films visualize the twin dangers that must be avoided, heightening the recipients’ awareness of the world problems. The correlations between these two extremes and the search for the optimal course between them is open to further study.

Література до джерела

1. Гамбург Л. О, этот лондонский туман... Приглашение в мир английского классического детектива / Л. Гамбург. – К. : Радуга, 2016. – 264 с.
2. Клугер Д. Баскервильская мистерия: История классического детектива / Д. Клугер. – М. : Текст, 2005. – 189 с.
3. Крапівник Г. О. Філософсько-антропологічні імплікації детективних практик : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня

доктора філософських наук : спец. 09.00.04 «філософська антропологія, філософія культури» / Г.О. Крапівник. – Харків : ХНПУ, 2015. – 28 с.

4. Buchan J. The Three Hostages // John Buchan. The Complete Richard Hannay Stories. – Wordsworth Classics, 2010. – 990 p.
5. Chesterton G. K. A Defence of Detective Stories // <https://www.chesterton.org/a-defence-of-detective-stories/>
6. Peat F. David. Blackfoot Physics. A Journey into the Native American Universe / David F. Peat. – L.: Fourth Estate, 1996. – 322 p.
7. Summerscale K. The Suspicions of Mr. Whicher, or The Murder at Road Hill House / K. Summerscale. – L.: Bloomsbury, 2008. – 360 p.

Основна література

Першоджерела

1. Андрійчук Т.В. Література як спосіб філософування в контексті традицій української духовності / Т.В. Андрійчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 26. – Чернігів : ЧДПУ, 2004. – С. 102–108.
2. Бранский В.П. Искусство и философия: Роль философии в формировании и восприятии художественного произведения на примере истории живописи / В. П. Бранский. – Калининград : Янтарный сказ, 2000. – 704 с.
3. Вебер М. Протестанська етика і дух капіталізму: Пер. з нім. О. Погорелова / Макс Вебер. – К.: Основи, 1994. – 261 с.
4. Даренський В. Ю. Специфіка художнього освоєння історії : автореф. дис.. ... канд.. філос. наук : 09.00.08 / В. Ю. Даренський; Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 15 с.
5. Довжик О. К. Обрі Бердслей і «Смерть Артура» : підрив вікторіанського природного ладу / О. К. Довжик // Культура і Сучасність : альманах. – К. : Міленіум, 2013. – № 1. – С. 177 – 183.
6. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Факт, 2009. – 148 с.

7. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / О. Забужко. – К. : Факт, 2007. – 640 с.
8. Іванова К. А. Зміни в культурі як глобальна проблема / К. А. Іванова. – Х.: Золоті сторінки, 2010. – 223 с.
9. Колесник О. С. Тоталітаризм та його альтернативи в діалогії Гая Річі про Шерлока Холмса // Роль мистецтва в духовних, соціальних та педагогічних комунікаціях: історичний та сучасний виміри: матеріали Міжпредм. всеукр. наук.-практ. конф. (м. Чернігів, 8-9 грудня 2017 р.). – Чернігів: НУЧК, 2018. – С. 59-61.
10. Ливергант А. Парадоксы пародии / А. Ливергант // The Way It Was Not. English and American Writers in Parody. – М. : Raduga Publishers, 1983. – С. 9–32.
11. Павленко Ю. Історія світової цивілізації. – К., 1996.
12. Шарифова С. Ш. Интерпретация и фальсификация в художественно-исторической романистике [Электронный ресурс] / С Ш. Шарифова // История и современность. – 2011. – № 1 (13). – Режим доступа к ресурсу: <http://www.socionauki.ru/journal/articles/132906>. – Заголовок с экрана.
13. Элиаде М. Священное и мирское / М. Элиаде ; пер. с фр., предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.
14. Эпштейн М. Искусство авангарда и религиозное сознание / М. Эпштейн // Новый мир. – 1989. – № 12. – С. 222–235.

Навчальна література

15. Колесник О. С. Вступ до культурологічної інтерпретології. Курс лекцій: навчально-методичний посібник. – Чернігів, Десна Поліграф, 2017. – 268 с.

Методичні вказівки до практичного заняття № 11

СУЧАСНЕ МИСТЕЦТВО: ЗАСІБ МАНІПУЛЯЦІЇ СВІДОМІСТЮ ЧИ ПРОСТІР СВОБОДИ? (Дискусія)

► План

1. Суперечка про сутність мистецтва: самовираження автора чи засіб виховання реципієнта?
2. Чи можливе необмежене самовираження митця в сучасному суспільстві?
3. Як мистецтво впливає на свідомість особистості та суспільства?

■ **Мета заняття:** тренування визначення власної позиції, підбору прикладів та аргументації, культури ведення дискусії щодо суспільної ролі мистецтва.

Методичні рекомендації

Кожен студент вдома підбирає два репрезентативних зразка сучасного мистецтва. На занятті на підготовлених прикладах обговорюється проблема ступеня свободи митця, замовника та реципієнта сучасного мистецтва.

Контрольні запитання

1. Яким чином політика впливає на мистецтво свого часу?
2. Яким є вплив економічних сил на мистецтво?
3. Які ще існують суспільні фактори, які впливають на форму та зміст художніх творів?
4. Чи можна отримати «шедевр на замовлення»?
5. Чи можливо для митця бути повністю незалежним від суспільства?

6. Розкрийте суспільний сенс понять субкультура та контркультура?
7. Як мистецтво впливає на суспільство?

Колесник О. С. **An Alternative Model of Totalitarian Society** (Through the Example of Leigh Brackett's «Book of Skaith») (Альтернативна модель тоталітарного суспільства (на прикладі «Книги Скейту» Лі Бреккет) // Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв: наук. Журнал. Київ: ІДЕЯ-ПРИНТ, 2019. № 1. С. 60-63. (Скорочено)

The genre of literary utopia has such a long history, that it is difficult to find its beginning. Myths represent three main location of a blessed land: one spatial and two temporal. If the ideal is placed in time, it could be: 1) the first times of creation, when everything was still unsullied; 2) the final state of grace. In advanced religions, such as Christianity, we find both Eden at the beginning and New Jerusalem at the end. If the ideal is placed in space, we usually find some kind of Islands of the Blessed, that are difficult – but still possible – to reach.

The literary utopia often looks like a kind of reversion, reaching for more ancient – partly historical, partly mythical – way of life. Namely, Plato's «ideal state» is modeled not on the Egyptian social system (as it is often misinterpreted), but on the archaic Indo-European three-level stratification, still used in India in much more complicated variant. At the same time, Plato introduces the innovative conception that the ideal state can be *made*. Its social order is not dictated by gods or even by custom – on the contrary, the mythology should be consciously invented to bless the rationally invented new order. In this first theoretically grounded utopia, we already find contradictions. The first of them concerns opinions: what is ideal for one person is not ideal for another. The second concerns aims and means: is it possible to force person (or society) to be happy? Both contradictions are present in the majority of later utopias.

Re-thinking and re-evaluation can lead to the statement that Plato's «ideal state» is one of the first theoretical foundation of totalitarianism. The same applies to T. More and T. Campanella: it is now difficult even to evaluate their works dispassionately, as we live on the ruins of their dreams.

XX century saw mass disenchantment in the wisdom of leaders and in the goodness of science and technology. The genre of utopia was almost completely displaced by anti-utopia. While the logics of this change is understandable, the absence of belief in the future and of positive aim, is not an achievement to be proud of. Perhaps, a new utopia is bound to emerge.

It is often said that anti-utopias warn about the possible dangers and thus help to prevent them. It is not always the case. Mostly, they just exaggerate, and thus make more clearly seen, the already existing ills of a society. Nowadays anti-utopia is notably turning from philosophical essay into young adult fiction. The best examples combine entertainment with food for thought.

The descriptions of dystopic state differ, as every author strives for originality (for example, P. Reeve describes moving cities). Still, there are typical features: 1) the state is closed, without going in or out; 2) the ruling elite is a hermetic caste; 3) the society is rigidly stratified. A person is made to fit a certain place, without considering his or her desires or inclinations; 4) the state controls all the particularities, including private life and, sometimes, even thoughts (by means of information manipulation or direct intrusion); 5) there is no notion of human rights, the use of repressions is often arbitrary. To this basic «just injustice» any author can add some more specific unpleasantness – for example, shocking double standards, or even an outright atrocities, such as the Hunger games.

Such scheme is – unfortunately – quite life-like. Still, sometimes it seems that contemporary anti-utopias reflect not so much the problems of our own world, as the canons of the genre. Some tropes seem more or less mechanically copied from the classics – works of Orwell, Zamyatin etc. – and from the political reality of totalitarian states of the early to mid XX ct. The life changes quicker than the staples of the genre. Even when authors describe futuristic technologies, their image of social relations is rooted in the past. That is why it is difficult to see them as warnings, able to prevent future problems.

Leigh Brackett is of the same generation as many great American science fiction writers. She was the wife of Edmond Hamilton, and a some-time co-worker of Ray Bradbury. Brackett was a co-writer of «Empire Strikes Back» script, which became her last work. Shortly before, she published «The Book of Skaith» trilogy (1976). It is a pity that excitant Russian translation does not justice to

her exceptionally fine language, and Ukrainian translation is still nonexistent.

The book can be classed as the planetary romance. It is pure science fiction, although the type of the protagonist and the plot structure strongly tend to fantasy. Stark, the main hero, has single aim to find his foster-father, a representative of the Galactic Union, who was either killed or kidnapped on a hostile planet. He has no interest in changing the alien world. But the rebels of this planet choose him as his champion and he reluctantly joins forces with them.

As the Galactic Union itself is not described, we have no articulated example of utopia. It is enough to know that this organization is able to help residents of the dying planet to find a new world. Some of the residents had made this plea. But the local ruling elite has banned even the thought of a possible emigration. Hence the vanishing of an inconvenient alien.

The situation on the planet Skaith is defined by the fact that its sun is dying. For millennia the climate is getting colder, the resources are dwindling. Once on Skaith was a developed civilization, but it collapsed during the previous deterioration of climate. The following centuries saw the great Wandering – aimless and destructive roaming of peoples in search of habitable land. Human society has survived this terrible time because of the emergence of the Wandsmen, sworn to help the weak and succor the hungry. Since that time their heirs use principles akin to J. Bentham's utilitarianism: «Succor the weak, feed the hungry, shelter the homeless – striving always toward the greatest good of the greatest number» [6, 157]. However, the best principles, honestly practiced by noble men, can become more destructive than any corrupt power.

As the climate constantly deteriorates, the Wandsmen do everything to prevent the second Wandering and its atrocities. They can't help the final catastrophe, they just want to ensure that the people of Skaith would die with minimal suffering. So long so good. But when a chance of survival appears, they won't allow anybody to take it. For them, leaving the homeland is a blasphemy, and abandoning the socially dependent is a treachery that should be repressed.

So, as in most anti-utopias, we see a classical closed society. But it is not a homogeneous society of a typical anti-utopia. It is complex, multicultural and multiform. The ruling elite is a superstructure that oversees and controls the whole with minimal intervention. There are

no such typical traits of anti-utopia as rigid stratification and total control of public and private life. Every person and every social organism is free to do anything – as long as it does not change the status-quo. After all, who would be able – and who would want – to test abilities or oversee opinions of every person on the globe? Compared to Brackett's scale, most anti-utopias look like laboratory experiments.

It is easy for any writer to depict the ruling elite as self-serving, corrupt and lying. But Skaith is governed by ascetic, hard-working men, honestly devoted to their principles. Perhaps, the mode of government has not been bad in itself, but it was not able to cope with the changes. As the climate becomes colder, the harvests become ever poorer. Besides, waiting for Apocalypse changes the culture. People with no hope lose motivation to work and to care for the future. In such a situation there are several possible strategies: 1) to continue stoically toiling even without hope; 2) to believe in a miraculous salvation, 3) to lose awareness of the impending catastrophe by any means (drugs, totalitarian cults, complete loss of human reason).

The societies, controlled by the Wandsmen, can be roughly classified into some main groups.

The workers. These highly economically and politically developed nations live in the fertile zone. In spite of dwindling resources, they continue to provide food and other commodities for themselves and for all the population of the planet, as a considerable part of their production is taken away to be redistributed. Having no hope, they obey the system. But with the appearance of a chance of emigration, the people start rebellions.

The peripheral societies. Various barbaric nations and tribes, living in less favorable conditions beyond the fertile belt. They partially provide for themselves (productive work, trade, mercenary services), partially demand tribute from others, and partially receive dotation from the Wandsmen. Most of these groups are interconnected and interdependent, while some others are purely parasitic. As they cannot imagine any other way of life, they mostly stay apolitical, but can be swayed to help one of the main forces.

The Doom worshippers. There are three main types of the religion-centered societies: 1) those trying to ward off the end, prolonging the life of the Sun with blood sacrifices (a clear parallel with the Mesoamerican cults); 2) those praying for the miraculous salvation; 3) those who accept the end as inevitable and even

desirable. All these cults and customs vary from unpleasant to shocking. Still, the author is far from condemning even most barbaric traditions. The only demarcation line is the ability of a group to choose life. «Anti-systems» (L. Gumilyov's term for the death-oriented societies) are condemned.

The Farers. When the social system of Skaith has crystalized, the Wandsmen provided for the weak and dispossessed. However, in the course of centuries, appeared a number of people who were able to provide for themselves, but chose not to work. Their natural increase created generations who never worked in their life. In addition, there was constant influx, as many more people were seduced to leave their job, land and family, and live on a subsidy. The imminent end of the world brought to life many cults and customs, some of them ascetic, others – hedonistic, but all of them seeking oblivion.

In many aspects, the Farers are Hippie-like. They are «natural» in the sense of «just doing what you want». Here one can find free love, free drugs, exotic religions and unlimited self-expression (dance, music, body art etc.). As they never do anything productive, they are fed at the workers' expense. As they are completely dependent on the state charity, they are ready to do anything the Wandsmen want. The Farers are always ready to vandalize and spoil, and sometimes to kill. They are cheap and expendable, and in most cases can be used for repressive actions as well as any army. The depiction of Farers can be seen as a warning, very relevant in our days, when the idea of the consumer society is coming to a dead end.

The mutants. When Skaith had advanced technologies, the scientists experimented with controlled mutations, trying to make creatures better suited to the changing environment, and thus able to survive longer. This resulted in creation of half-beasts, well adapted to survival but with no trace of intellect or moral. Some of these races became man-eaters, and one of the greatest «natural» dangers of the planet. It is remarkable, that Brackett wrote this in 1974-1976, before the age of genetic engineering, M. Crichton' techno-thrillers and the development of the concept of transhumanism. Clearly, this is one more warning.

Among the mutant races there are two notable exceptions, who retained human mind and culture. The first of them is the people of the caves, well protected from the dangers of the world in «the womb of Skaith mother». They are historians, lovers of the past, unable to accept the actual reality. When they feel that changes in their world

are inevitable, they decide to seal themselves in their dwelling, preferring slow death – but on their own terms. The second race is the winged people, unable to fly freely because of the faulty genetic engineering. They decide to welcome new possibilities and fight for their right to choose.

Just one hole in the iron curtain is enough to break this seemingly stable social super-system. The workers decide to emigrate. Trying to retain control, the Wandsmen ruthlessly repress all such attempts. Their reaction is irrational, as everybody knows that the planet is doomed. Unfortunately, this is quite realistic, as in human history there were plenty of irrational decisions made «for the good of the people». But the rebellion spreads and the whole system starts to collapse. The feared new Wandering begins, and there is no turning back for anybody.

In the Soviet science fiction there was a trope of the «export of revolution». The exploited masses on some faraway planet suffer in silence, and only ideologically competent Earthman can raise a social revolution. In Brackett's world, the locals are active, and they almost force the offworlder to become their leader. And – as opposite to contemporary anti-utopias four young adults – the revolutionaries are not a handful of young passionaries. The whole societies are ripe for rebellion.

Conclusion. In Leigh Brackett's «The Book of Skaith» we see not a typical for anti-utopia «island» society, but a whole planet. This implies a whole new level of complexity. The author shows how the changes in environment influence different interconnected societies. This modelling of civilization under pressure can be seen as an implicitly-culturological study of political, social and cultural dynamics. An important ethical topic concerns the degradation of the best ideological principles if they are not adapted to the changing reality. The image of society where social programs breed a considerable strata of people who never worked is disturbingly relevant. In almost all depicted social groups develops such a protective reaction on the crisis, as the search for oblivion. Brackett shows different variants of escaping from the unbearable knowledge of the impending catastrophe: hedonistic attempts of «living in a moment», totalitarian religions etc. Even such an intellectual activity as studying history can become an obsessive immersion in the past turns into a way of escaping the present. That is why «The Book of Skaith» can be viewed as a warning about the consequences of some

tendencies of the contemporary (late XX – early XXI ct.) civilization. In this, it differs from many anti-utopias, whose futuristic entourage masks the habit of depicting the already well-known social ills, and in the forms more typical for the first half of the XX ct., than for our own days.

The final of «the Book of Skaith» is hopeful. However, the hope is in the possibility to emigrate from the doomed planet. We do not have a new world in reserve. Therefore, humankind must come to some consensus and save our own planet. For this, it is necessary to notice real dangers, not just entertain ourselves with fictional problems and fictional salvations.

The legacy of Brackett – and the whole problematics of philosophy in the popular culture – is open to further study.

Література до джерела

1. Войтина Н. М. До проблеми визначення жанру утопії та антиутопії / Н.М. Войтина // Волинь філологічна: текст і контекст. : Зб. наук. пр. Вип. 6: У 2-х ч. Ч. II. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волин. нац. ун-ту ім. Лесі Українки, 2008. – С. 33–39.
2. Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст: франківський період. – К. : Факт, 2009. – 156 с.
3. Мартынов Д. К рассмотрению семантической эволюции понятия «утопия» / Д. Мартынов // Вопросы философии. – 2009. – № 5. – С. 162-171.
4. Приходько А. М. Жанр «фэнтези» в литературе Великобритании проблема утопического мышления : дис. ... канд. филол. наук : 10.01 03 / Алексей Михайлович Приходько. – М., 2001. – 199 с.
5. Шадурский М.И. Литературная утопия от Мора до Хаксли: Проблемы жанровой поэтики и семиосферы. Обретение острова / М.И.Шадурский. – М.: Изд-во ЛКИ, 2007. – 160 с.
6. Brackett L. The Book of Skaith / Leigh Brackett. – New York: Nelson Doubleday, 1976. – 468 p.

Основна література

Першоджерела

1. Барт Р. Критика и истина. Введение в структурный анализ повествовательных текстов / Р. Барт ; состав., ред. и пер. с франц. Г. К. Косикова // Зарубежная эстетика и теория литературы XIX – XX веков. – М. : Изд-во МГУ, 1987. – С. 349–422.
2. Еко У. Надінтерпретація тексту / У. Еко // Маятник Фуко. – Львів : Літопис, 1996. – С. 650–664.
3. Еко У. Поетика відкритого твору / У. Еко ; ред. М. Зубрицька // Антологія світової літературно-критичної думки XX століття. – Львів : Літопис, 2001. – С. 406–419.
4. Ингарден Р. Конфлікт інтерпретацій / Р. Ингарден ; ред. М. Зубрицька // Антологія світової літературно-критичної думки XX століття. – Львів : Літопис, 2001. – С. 288–305.
5. Рикер П. Конфликт интерпретаций: очерки о герменевтике / П. Рикер ; пер. с фр. И. С. Вдовина. – М. : Канон-Пресс, 2002. – С. 622.
6. Адлер М. Как читать книги : руководство по чтению великих произведений / М. Адлер ; пер. с англ. Л. Плостак. – М. : Манн, Иванов и Фербер, 2011. – С. 340.
7. Алексеенко М. А. Интерпретация и объяснение в процессе понимания / М. А. Алексеенко // Молодой ученый. – № 6. – 2012. – С. 471–473.
8. Анализ и интерпретация произведения искусства: художественное сотворчество / ред. К. А. Яковлева. – М. : Высшая школа, 2005. – С. 551.
9. Барановская О. Н. Методология интерпретации в пределах и за пределами структуры текста / О. Н. Барановская // Докса : збірник наукових праць з філософії та філології. Вип. 10. Стратегії інтерпретації текстів: методи та межі їх застосування. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2006. – С. 46–59.
10. Бензюк О. О. «Відкрита інтерпретація» : до постановки проблеми / О. О. Бензюк // Вісник Національної Академії керівних кадрів культури і мистецтв. – К. : Міленіум, 2014. – № 4. – С. 46–49.

11. Більченко Є. Плагіат в контексті міждисциплінарного підходу: діалог юридичної та культурологічної парадигм / Є. В. Більченко, Г. Чурпіта // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 4. – С. 28–31.
12. Бондар С. В. Інтерпретація як реконструкція смислового змісту тексту (філософсько-естетичний аналіз) : Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.08 / С. В. Бондар ; Київ. нац. університет ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 15с.
13. Герасимчук В. А. Поліметодологія – шлях до адекватності сприйняття літературного тексту // Totallogy – XXI: Постнекласичні дослідження. – К. : Центр гуманітарної освіти НАНУ, 2007. – Вип. 17/18. – С. 384–400.
14. Квіт С. М. Основи герменевтики : навч. посібник для студ. вузів / С. М. Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2003. – 192 с.
15. Кулик А. Пастиш как понятие спекулятивных теорий второй половины XX века / А. Кулик // Докса : збірник наукових праць з філософії та філології. – Вип. 5. Логос і Праксис сміху. – Одеса : ОНУ ім. І. І. Мечникова, 2004. – С. 190–195.
16. Лебедев В. О. Анатомія масової культури: монографія / В.О. Лебедев. – Х. : Форт, 2010. – 164 с.
17. Лімборський І. «Наш Шекспір», або Доля шедеврів світового письменства за доби глобалізації / І. Лімборський // Всесвіт. – 2010. – № 9–10. – С. 247–251.
18. Нестерова Н. М. Текст перевода: вторичность и/или интертекстуальность? / Н. М. Нестерова // Университетское переводоведение: Вып. 3. – СПб., 2002. – С. 359–362.

Навчальна література

19. Колесник О. С. Вступ до культурологічної інтерпретології. Курс лекцій: навчально-методичний посібник. – Чернігів, Десна Поліграф, 2017. – 268 с.

Методичні вказівки до практичного заняття № 12

ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО МИСТЕЦТВА В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ КОНТЕКСТІ (Круглий стіл)

► План

1. Популяризація спадщини українського мистецтва (всередині країни та за кордоном).
2. Рецепція інокультурних форм: безмежне сприйняття чи «фільтрація».
3. Комерційно перспективні тренди української культури та ризик вульгаризації.

■ **Мета заняття:** тренування ведення активного обговорення з використанням заздалегідь підготовленого матеріалу з теми; вміння обґрунтовувати свою позицію та коригувати її в ході дискусії. Оскільки магістранти-філологи відносяться до однієї з пріоритетних груп, задіяних у формуванні української культури майбутнього, визначення власної позиції може мати конкретне практичне значення в їхній подальшій професійній та громадській діяльності.

Методичні рекомендації

Вдома кожний студент формулює та обґрунтовує три тенденції сучасного українського мистецтва. В процесі обговорення група складає список позитивних, негативних та амбівалентних тенденцій та коригуючу програму розвитку української культури.

Контрольні запитання

1. Чим відрізняються і що мають спільного різні види інтерпретації?
2. В чому виражається індивідуальність інтерпретатора?
3. В чому полягає творчість реципієнта?

4. Що є критерієм адекватного розуміння мистецького твору?
5. Що таке культурна парадигма?
6. Що є критерієм адекватності тлумачення мистецького твору, який належить до іншої культурної парадигми?
7. Чи може суспільство бути повністю «закритим»?
8. Що таке ревізіонізм та ресентимент?
9. Що є причиною розвитку жанрів альтернативної історії та криптоісторії?
10. В чому відмінність трансісторичного та трансцивілізаційного жанрів?
11. Як політика та ідеологія можуть впливати на мистецтво та його розуміння?
12. Що таке імпліцитна філософська основа твору?
13. Які значення може мати слово «міф»?
14. Що таке міфологізація, деміфологізація, реміфологізація?
15. В чому виявляється міфологізація в сучасній українській культурі?
16. Якими є прикмети парадигмального твору?
17. Які твори української літератури можна вважати парадигмальними?
18. Що впливає на виконавську інтерпретацію в різних видах мистецтва?
19. В чому полягає мета перекладача художнього твору?
20. Наскільки точним має бути художній переклад?
21. З якими об'єктивними та суб'єктивними проблемами може зіткнутися перекладач?
22. Що визначає адекватність перекладу?
23. Що спільного та відмінного у міжмовного та міжвидового перекладів?
24. Які значення може мати слово «інтертекстуальність»?
25. Наскільки морально виправданим є дописування чи переписування чужого твору?

ДЖЕРЕЛА

Колесник О. С. Характерництво в українському історичному романі / О. С. Колесник // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. – Вип. 75. Серія: філософські науки. – Чернігів: ЧДПУ, 2010. – С. 92–96. (Скорочено).

Виникнення українського історичного роману можна пов'язувати не тільки з запозиченням нових тем та прийомів з Західної Європи, але й з існуванням стійкої традиції національних історичних художніх творів – дум. Можна послатися також на Тараса Шевченка, який створив український міф: образ минулого, яке визначає теперішнє та майбутнє народу. Його «Кобзар» визначив хронотоп України. А, як доводить Е.Сміт, уявлення про золотий вік та сакральний простір конче необхідні для існування нації [3, с. 78, 127-128]. Однак, вірші, і навіть поеми («Гайдамаки») не пристосовані для докладного та всебічного опису способу життя та долі етносу.

Першим визначним автохтонним зразком жанру історичного роману була «Чорна рада» Пантелеймона Куліша. Цей твір написаний, в цілому, за запропонованим Вальтером Скоттом зразком: поєднання значних історичних подій та особистої (любовної) історії. Основних варіантів цього типу два. Перший передбачає перемогу кохання як запоруку продовження життя і виживання народу навіть на тлі найтрагічніших подій, як це й бачимо у Куліша. Другий, улюблений радянськими письменниками, показує трагічну особисту долю героя на тлі історичного оптимізму.

Для «Чорної ради» характерна надзвичайна емоційність письма, зацікавленість автора в своїй темі. Це, звісно, пояснюється його палким патріотизмом та тодішньою ситуацією України. Минуле, яке привело до *такого* сучасного просто не могло сприйматися спокійно. Однак, незважаючи на значну тенденційність, Куліш намагається бути добросовісним. Фактаж та колорит епохи – події, реалії, мова героїв – пророблені бездоганно.

Іншим визначним українським письменником, який звертався до минулого заради осмислення сучасного, був Іван Франко. Так, в «Захарі Беркуті» він описує ідилічне життя гірської громади, яка змогла, завдяки своїй єдності, відбитися від нападу монголо-татар. Ця община явно може бути прикладом справжнього – читай, соціалістичного – суспільства.

До ще глибшого історичного шару звертається М. Грушевський в оповіданні «Предок», де він зображує первісну людину. В його інтерпретації це істота доволі груба, але наділена значним потенціалом для розвитку. Це цілком відвідає панівній парадигмі його часів, адже в ХІХ – першій половині ХХ ст. ідея прогресу вимагала зображувати давніх людей в усіх відношеннях примітивнішими, ніж сучасні. З кінця ХХ ст. тенденція змінилася – більша повага до різних цивілізаційних моделей сучасного людства привела до переоцінки способу життя давніх людей. Образ волохатого дикуна в не вичинених шкурах змінився образом охайної людини в функціональному шкіряному костюмі, яка живе в теплій землянці, готує десятки смачних страв, лікується сотнями цілющих рослин, і творить чудове мистецтво. Відповідно до загального посилення цікавості до побуту та ментальності, в ХХ ст. на зміну оповідам про екзотичні пригоди серед дикої природи приходять твори, присвячені докладному відтворенню матеріальної та духовної культури людей кам'яного віку. Чи не найвідомішим з них став цикл «Діти Землі» («Earth's Children») Джін М. Аул, дія якого частково відбувається на території України (Мезінська стоянка, Межиріч тощо).

Отже, вже в працях Куліша, Франка та Грушевського ми бачимо звернення до трьох основних історичних періодів, які й далі привертати увагу письменників. Первісний період в основному був територією дитячих письменників-просвітників, таких як А.Давидов та В.Уткін, які писали талановито та зі знанням справи, проте дещо спрощено. Зате Київська Русь та часи які їй безпосередньо передували, користувалися значною популярністю серед «дорослих» авторів, хоча й сильно ідеологізувалася. Те ж можна сказати і про третій період – козаччину. Звісно, що названі три епохи не вичерпують всього розмаїття тематики історичних романів, а лише є своєрідними точками тяжіння.

Взагалі, в радянські часи історичний роман, якщо судити за кількістю творів, процвітав. Однак багато з цих романів мали

значні слабкі місця, пов'язані з ідеологічним замовленням. По-перше, в будь-який сюжет треба було вписати класову та антиклерикальну боротьбу. По-друге, відбувалася спекуляція на дійсно важливій для України темі оборони рідної землі; при цьому «свої» однозначно ідеалізувалися, а будь-які супротивники демонізувалися. Звісно, до історичної правди тут досить далеко, і невідомий автор «Слова о полку Ігоревім», з його амбівалентною характеристикою героя, випереджує своїх літературних спадкоємців. Подекуди настанова на те, що «ми мирні люди» приводила до суттєвих перекручень історії.

На жаль, практично відсутніми були цивілізаційні романи. Оскільки термін «цивілізаційний роман» є авторським, слід пояснити, що мається на увазі.

Знаковим явищем в зміні перспективи, з якої осмислюється історія, стала поява Школи Анналів, яка звернула увагу не тільки на політичні події та біографії видатних людей, а й на спосіб життя пересічної людини. Згодом естафету прийняли представники мікроісторичного підходу, протилежного «Анналам» своєю увагою до одиничного, але близького до них вивченням повсякденного життя та ментальності «звичайної» людини.

Такі процеси призвели до формування нового типу роману, який можна позначити як «цивілізаційний». Від класичного історичного роману він відрізняється особливою масштабністю та менш чітко вираженою фабулою. Основним змістом книги є ціле життя людини, чи навіть декількох поколінь, через які автор відтворює увесь спосіб існування однієї або декількох цивілізацій. Написання подібного роману вимагає не тільки таланту, а й величезної дослідницької роботи. Тому цей жанр поки що є досить рідкісним, хоча останнім часом кількість подібних творів збільшується. Цьому сприяє більша доступність історичної та етнографічної інформації та полегшення вільних подорожей автора до описуваних місць. Проте, в будь-якому випадку, написання подібних творів є величезною роботою, для якої потрібна значна мотивація. Нерідко в якості останньої виступає бажання автора пізнати самого себе і своє коріння та презентувати результати представникам власної національності для навіювання відчуття гордості та солідарності, а також представникам іншої (панівної) нації для того, щоб заявити про свою відмінність та свій статус. Сьогодні в цьому напрямку чи не найактивніше працюють афро-американські письменники,

завданням яких є осмислення африканської спадщини, а також досвіду рабства. Знаковим твором цього типу є нагороджений Пуліцеровською премією і дуже популярний роман Алекса Хейлі «Корені» («Roots», 1976), сама назва якого запровадила в обіг нове поняття.

Пошуки коренів не обов'язково пов'язані з антиколоніальними змаганнями. Зокрема, вони поширені і серед білих американців, а також у Великій Британії яка саме зараз переживає кризу самоідентифікації [див. 1]. В таких випадках важливим для автора стає розкриття прихованих шарів існування народу. Відтворення потаємних аспектів історичної атмосфери (пережитки язичництва, життя декласованих елементів тощо) довго залишалися прихованими від офіційної історії, і навіть від романтиків кшталту Вальтера Скотта. Увага до них з'являється на початку ХХ ст. В цьому плані знаковою є назва роману відомого британського письменника Джона Бакена «Покров темряви» («The Blanket of the Dark»): «темні» прості люди живуть в темряві безправ'я та злиднів, зате можуть розчинитися в темряві, щоб уникнути ворогів, а всі відомості про них сховані від сучасників та нащадків тією-таки темрявою. Герой роману виникає з безвісності, пролітає метеором по нічному небу – і знов розчиняється в імлі. Дія «Відьомського лісу» («Witch Wood») розгортається в рідній місцевості предків автора, краях, де знаходилося одне з найбільш знакових місць Британії – оповитий легендами Каледонський Ліс, з яким пов'язувалися історії Мерліна та Артура. Як пише Бакен в передньому слові, дивлячись на сучасний впорядкований пейзаж, йому було важко уявити містичний, водночас священний та чаклунський ліс, який ріс тут ще століття тому. Проте одного разу надвечір, дивлячись з пагорбу, він побачив цю долину як шлях між Шотландією та Англією, як перехрестя півночі та півдня, як землю давньої столиці піктів. Отримавши такий ключ, письменник зміг відімкнути двері до минулого [2]. В результаті ретельного дослідження джерел та вдалого «вчування» в дух місцевості виникнув роман, що сполучає оповідь про драматичні політичні події, реконструкцію життя шотландця XVII ст. та філософський трактат про людську природу, в якій завжди залишається дещо ірраціональне – таке, як цей відьомський ліс. Серед інших британських письменників, які відтворюють «своє як чуже» можна відмітити Розмері Саткліфф і, особливо, Алана Гарнера,

чий праці розкривають приховану, містичну історію рідних місць автора.

За рахунок такої зміни перспективи своє власне, начебто вивчене і відоме, минуле розкривається як дещо нове і незнайоме. Перед читачем постає втрачена цивілізація, сучасні спадкоємці якої не повністю розуміють, *що саме* вони отримали від пращурів.

Подібні романи, які презентують «своє як чуже» можуть розмивати межу реалістичної оповіді та фентезі, або викладати історичні події з використанням прийомів магічного реалізму. Такі елементи фантастики дозволяють розкрити життєвий світ наших предків, для яких надприродне було таким само реальним, як фізичне.

В типових українських історичних романах історичне нерідко зводилося до політичних та соціальних подій. Культурне життя в основному зводилося до етнографічного тла. Релігія в радянські часи майже завжди подавалася суто негативно. Реальний «життєвий світ» українського села використовувався в обмежених дозах для створення колориту. Однак, час від часу наші автори зверталися і до «потаємних» тем. В цьому плані особливо цікавими виглядають твори В.Шевчука, зокрема, «Око прірви», яке можна порівняти з інтелектуальними історичними детективами Умберто Еко та Орхана Памука, і водночас – з іншою слов'янською бароковою стилізацією, «Христос приземлився в Гродно» білоруса В.Короткевича.

Однією з більш відомих ірраціональних тем є характерництво. Тут надзвичайно важко відділити істину від домислів. Цілком історичні гетьмани, полковники і кошові отамани: Дмитро (Байда) Вишневецький, Іван Підкова, Самійло Кішка, Северин Наливайко, Петро Сагайдачний, Максим Кривоніс, Дмитро Нечай і особливо Іван Сірко – вважалися характерниками. Віддзеркалення феномену характерництва можна прослідкувати протягом всього існування української історичної прози. Ми знов повертаємося до П.Куліша з його «Чорною Радою», написаною в 1857 р., про події 1663 р. Другий роман, написаний майже точно через сто років, в 1958 – «Козацькому роду нема переводу, або ж Мамай і Чужа Молодиця» Олександра Ільченка, теж присвячений 1660-тим. Третій, а точніше, треті – «Джури козака Швайки» та «Джури-характерники» Володимира Рутківського 2007 та 2009 рр. видання, присвячені подіям 1487-

1492 рр. Кожний письменник при цьому обирає свою міру фантастики.

Пантелеймон Куліш наводить народні повір'я щодо характерників, не спростовуючи, але й не підтверджуючи їх. В сюжеті роману чудес нема, а віра (або симуляція віри) Кирила Тура у власні надзвичайні здібності виглядає проявом ексцентричності. Проте, без цієї характерницької ексцентричності весь текст роману, і зображення українського характеру вийшли б набагато більш однолінійними та прісними. Введення образу характерника – хай тільки гаданого – дозволяє письменнику надати тексту додаткового виміру.

Химерний роман Олександра Ільченка «Козацькому роду...» був написаний за часів радянської влади, але його ніяк не можна віднести до соцреалізму. У цього твору складна доля, що не дивно – дивує скоріше те, що він взагалі був надрукований. В ньому є і дещо від класового підходу, і заклики до єдності з Росією, проте стосунки цих країн показані досить складними, а Україна аж ніяк не виглядає «молодшим братом», що потребує постійної опіки. Подив у читачів викликали і позитивні образи священників, і введення в текст постаті Господа, хоча і в бурлескному осмисленні. Дивує також безмежна неймовірність подій – і це в часи, коли визнавалася тільки наукова фантастика, а поняття фентезі та магічний реалізм не використовувалися. Саме магічний реалізм, добре досліджений на прикладі латиноамериканської літератури, але присутній практично в усіх культурах світу, може пояснити специфіку «Козацькому роду...». З іншого боку, роман є глибоко народним за духом, його трагікомічність нагадує і «Енеїду» Котляревського, і героїку народних дум, безперечні також його зв'язки з традиціями вертепу та народного театру, який у зниженому вигляді підіймає найголовніші проблеми людського буття. Недарма сюжет роману – діалектика життя та смерті – має паралелі у включеній в нього виставі лицедіїв.

В певному плані, аналогом «Козацькому роду...» є «Легенда про Уленшпігеля» Шарля де Костера, та «Повість про Ходжу Насреддіна» Леоніда Соловійова, оскільки всі три романи є літературними обробками фольклорних оповідей про трікстера/героя, який є втіленням національного духу. Визнаючи високі якості всіх трьох творів, та безперечну первинність «Уленшпігеля»,

слід зазначити, що певною перевагою українського роману є мовно-культурна єдність автора з центральним персонажем.

В наш час тема характерництва цікаво розроблена в творах Володимира Рутківського. В 2007 р. вийшла його книга «Джури козака Швайки», в 2009 р. – «Джури-характерники», зараз автор працює над заключним томом трилогії. Ця якісна, світового класу, проза присвячена досить мало висвітленому періоду – кінцю XV ст., коли формування козацтва лише починалося. Фантастики в тексті мало. Характерництво героїв Рутківського виявляється у здатності героїв спілкуватися та координувати дії з вовками, використовувати гіпноз та передбачення. Нарешті, найголовнішою силою Швайки та його друзів є їхня єдність з природою, яка дозволяє їм буквально розчинятися у пейзажі – що вже нагадує «покров темряви» Дж. Бакена. Ця властивість чудово передана ілюстраціями Максима Паленка, якого сміливо можна назвати співавтором книжок. На його малюнках, які надають книзі ще більшої міфічної та архетипної глибини, реальні речі стають химерними, портрет та пейзаж переливаються один в інший. В другому томі ця властивість виявляється ще виразніше, зокрема, портрет – цілком в дусі Арчімбольдо – може складатися з предметів, які характеризують персонажа чи ситуацію. Одним з візуальних лейтмотивів «Джур-характерників» є вписані в малюнок мапи України. Таким чином, ми повертаємося до проблем сакрального хронотопу, закладених ще Тарасом Шевченком.

Отже, знаходження власних коренів та осмислення минулого заради розуміння сьогодення є надзвичайно актуальною проблемою для сучасної України. Проте, на жаль, незважаючи на надзвичайно талановиті твори, які, в цілому, знаходяться в контексті європейських тенденцій розвитку жанру, наші літератори поки що не створили художньої історіософії, яка б охопила українське народне буття як єдине ціле. В незалежній Україні, коли здавалося б, усвідомлення власної історії повинно було отримати новий стимул, історичних романів з'явилося небагато. І навіть коли непересічні твори все ж таки з'являються, вони можуть залишитися непоміченими із-за відсутності реклами та пояснення. З іншого боку, в Україні недостатньо відомі твори іноземних авторів, дія яких відбувається на нашій землі. Всі ці проблеми потребують не тільки теоретичного осмислення, але й практичного вирішення, необхідного для збереження та відтворення національної культурної спадщини.

Література до джерела

1. Яковенко Н. Значення понять «Britishness» і «Englishness» в реалізації зовнішньої політики Великої Британії // Полікультуротворча діяльність 2010: матеріали Міжнародної наук.-практ. конф. / редкол. Тюрменко І.І. та ін. – К.: Вид-во Нац. авіац. ун-ту «НАУ-друк», 2010. – С. 139-142.
2. Buchan, John. Witch Wood. – London, 1929 – 380 p.
3. Smith, Anthony D. National Identity. – London: Penguin, 1991. – 227 p.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Першоджерела

1. Андрес А. Дистанция времени и перевод / А. Андрес // Мастерство перевода. – М. : Советский писатель, 1965. – С. 118–131.
2. Андрійчук Т. В. Література як спосіб філософування в контексті традицій української духовності / Т. В. Андрійчук // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Випуск 26. – Чернігів : ЧДПУ, 2004. – С. 102–108.
3. Берегова О. М. Культура та комунікація: дискурси культуротворення в Україні в ХХІ ст. К.: Інститут культурології АМУ. 2009. – 154 с.
4. Берестовская Д. С. Синтез искусств в художественной культуре : монография / Д. С. Берестовская, В. Г. Шевчук. – Симферополь : ИТ «АРИАЛ», 2011. – 230 с.
5. Більченко Є. Плагіат в контексті міждисциплінарного підходу: діалог юридичної та культурологічної парадигм / Є. В. Більченко, Г. Чурпіта // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 4. – С. 28–31.
6. Бондар С. В. Інтерпретація як реконструкція смислового змісту тексту (філософсько-естетичний аналіз) : Автореф. дис... канд. філософ. наук: 09.00.08 / С. В. Бондар ; Київ. нац. університет ім. Т. Шевченка. – К., 2003. – 15 с.
7. Герасимчук В. А. Поліметодологія – шлях до адекватності сприйняття літературного тексту // Totallogy – ХХІ: Постнекласичні дослідження. – К.: Центр гуманітарної освіти НАНУ, 2007. – Вип. 17/18. – С. 384–400.

8. Даренський В. Ю. Специфіка художнього освоєння історії : автореф. дис. ... канд. філос. наук : 09.00.08 / В. Ю. Даренський; Київський університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2001. – 15 с.
9. Забужко О. Шевченків міф України. Спроба філософського аналізу / О. Забужко. – К. : Факт, 2009. – 148 с.
10. Забужко О. Notre Dame d'Ukraine: Українка в конфлікті міфологій / О. Забужко. – К. : Факт, 2007. – 640 с.
11. Квіт С. М. Основи герменевтики : навч. посібник для студ. вузів / С. М. Квіт. – К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2003. – 192 с.
12. Кузьманенко А. В. Традиции и новаторство в образе «вечного» героя. Дон Жуан в творчестве Э. Т. А. Гофмана, Д. Г. Байрона, А. С. Пушкина, Леси Украинки / А. В. Кузьманенко // Мова та культура. Матеріали 6-ї Міжнародної науково-практичної конференції. – К., 1999. – С. 244–252.
13. Культурно-цивілізаційний простір Європи і України: особливості становлення та сучасні тенденції розвитку : [кол. моногр.] / кер. авт. кол. і наук. ред. А. І. Лімборський І. «Наш Шекспір», або Доля шедеврів світового письменства за доби глобалізації / І. Лімборський // Всесвіт. – 2010. – № 9–10. – С. 247–251.
14. Модерністська модель світу в українській і західній інтерпретаціях. – т. VIII.
15. Попович М. В. Культура: ілюстр. енцикл. України / М. В. Попович. – К. : Балтія-Друк, 2009. – 182 с.
16. Черепанін В. М. Еволюція і трансформація іконографічного канону в українському авангарді / В. М. Черепанін // Гуманітарні науки. – 2002. – № 1. – С. 37–42.
17. Шпенглер О. Закат Европы. Очерки морфологии мировой истории: гештальт и действительность / О. Шпенглер ; пер. с нем. К. А. Свасьян. – М. : Эксмо, 2007. – 800 с.
18. Эко У. Сказать почти то же самое. Опыт о переводе / У. Эко ; пер. с ит. А. Н. Коваль. – СПб. : Симпозиум, 2006. – 574 с.
19. Элиаде М. Священное и мирское / М. Элиаде ; пер. с фр., предисл. и коммент. Н. К. Гарбовского. – М. : Изд-во МГУ, 1994. – 144 с.

Навчальна література

20. Колесник О. С. Вступ до культурологічної інтерпретології. Курс лекцій: навчально-методичний посібник. – Чернігів, Десна Поліграф, 2017. – 268 с.

Частина 4. Антитоталітарний кінематограф та театр як європейський культурний феномен

Методичні вказівки до практичного заняття № 13

ПРИВАТНІ ДРАМИ РЕЖИСЕРІВ ТОТАЛІТАРНОЇ ДОБИ

■► План

1. Чарлі Чаплін як вигнанець Америки.
2. Сергій Ейзенштейн: трагедія протистояння генія та тирана.
3. Олександр Довженко: переплетіння комуністичної та національної складової у творчості.
4. Режисери, драматурги та актори в добу ідеологічних репресій: Лесь Курбас, Всеволод Мейєрхольд, Аджей Вайда, Іван Миколайчук.

Заняття має теоретичну і практичну частини. У теоретичній частині розбираються вищеназвані питання. Практична частина заняття передбачає створення власного сценарію драматичної мініатюри.

■ **Мета заняття:** конкретизувати поняття антитоталітарних дискурсів на прикладі європейських театру та кінематограф. Продемонструвати можливості застосування відповідних дискурсів в педагогічному процесі
Набути навички створення власного сценарію драматичної мініатюри антитоталітарного змісту.

Пам'ятка 1

для створення власного сценарію драматичної мініатюри

1. Обрати персоналію митця із переліку тих, кого вивчали на лекціях та практичних (див.: Додаток 1).
2. Вивчити біографію та місце антитоталітарних практик у його житті і творчості.
3. Написати *синопсис* – короткий виклад фабули майбутньої драматичної мініатюри, враховуючи, що має бути чітко відслідковуватися обрана тема, опукло втілена ідея, розгорнуто конфлікт та доведено дійство до логічної розв'язки.
4. Розвинути текст синопсису до 4 – 6 сторінок (формату А4 комп'ютерного набору через 1,5 інтервали (поля 20 мм з усіх боків, розмір шрифту 14 гарнітури Times New Roman), зберігаючи основні закони драматичного мовлення (на початку вказати назву твору, жанр, перелік дійових осіб, праворуч писати ім'я, потім пряму мову персонажа, у дужках – ремарки щодо пропонованих дій персонажів).
5. Провести читку у особах на практичному занятті. Тривалість читки однієї п'єси від 7 до 15 хвилин.

Пам'ятка 2

для створення сценарію документального відеоролика

1. Обрати персоналію митця із переліку тих, кого вивчали на лекціях та практичних.
2. Вивчити біографію та місце антитоталітарних практик у його житті і творчості.
3. Написати синопсис – короткий виклад фабули майбутнього відеоролика, враховуючи, що має бути чітко відслідковуватися обрана тема, опукло втілена ідея, розгорнуто конфлікт та доведено дійство до логічної розв'язки.
4. Розгорнути текст синопсису до 6-8 сторінок сторінок (формату А4 комп'ютерного набору через 1,5 інтервали (поля 20 мм з усіх боків, розмір шрифту 14 гарнітури Times New Roman), зберігаючи основні закони драматичного та кінематографічного мовлення (на початку вказати назву, жанр, перелік дійових осіб, праворуч описати відеоряд та конкретні дії акторів чи ведучого, синхронно ліворуч – ім'я, пряму мову персонажа, що зараз у кадрі. Якщо кадр загального плану – описати закадровий тест).

5. Перевірити чіткою тесту хронометраж, вказати у правій частині скільки секунд який фрагмент відеоряду триватиме.
6. Факультативно здійснити спробу відео зйомки та монтажу. Продемонструвати відеоролик тривалістю від 1,5 до 5 хвилин на практичному занятті або зачитати у особах кіносценарій.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Першоджерела

1. Гротовский Е. От Бедного театра к Искусству-проводнику / Перев. с польск., составл. вступит. ст. и примеч. Н. З. Башинджагян. М.: Артист. Режиссер. Театр, 2003. – 351 с.
2. Зануссі Кшиштоф: «Ділюся з глядачем сумнівами» // Кінотеатр, 2009, №4.
3. Сеїтаблаєв Ахтем: «Саїде, яка двічі врятувала єврейських дітей...» // Кінотеатр, 2016, № 4. Електронний архів.

Навчальна література

1. Аронсон Олег. Театр и аффект. Биомеханика Мейерхольда vs психотехника Станиславского / Гюнтер Ханс; Хенсген Сабина. Советская власть и медиа. – СПб.: Академический проект, 2006. – С. 296-306.
2. Венцлова Томас, Донкіс Леонідас. Передчуття і пророцтва Східної Європи. Серія «Бібліотека спротиву. Бібліотека надії». – Київ: Діх і літера, 2016. – 120 с.
3. Волков Соломон. Большой театр. Культура и политика. – М.: Издательство: АСТ, 2018. – 560 с.
4. Кандинська Віра. Весна чеського кінематографа // Світова кінокласика. Зб ст.. Упорядник Л. Брюховецька. – К.: Вид. дім «КМА». – 2004. – С.62 – 68.
5. Лурселль, Ж. Авторская энциклопедия фильмов. Dictionnaire du cinema: Les films. – М.: Rosebud Publishing, 2009. – 456 с.
6. Мусієнко О.С. Кіно і міфологеми тоталітарної доби / Мусієнко О.С. Українське кіно: тексти і контекст.– К.: Глобус – Прес, 2009. – 432 с. (С. 131-185).
7. Сегер Линда. Скрытый смысл. Создание подтекста в кино / Пер. с англ. Мария Десятова. – М.: Альпина нон-фикшн, 2018. – 204 с.

8. Фрейлих С. И. Пространство комедии или Чаплиниада / Фрейлих С.И. Теория кино: от Эйзенштейна до Тарковского. М.: Академический проект, Фонд «Мир», 2009. – 512 с. (С. 155-165.)
9. Фурсеева Мария. В стороне от «мейнстрима». Заметки о неглавном европейском кинематографе. – М.: Канон+РООИ «Реабилитация», 2016. – 384 с.

Додаткова література

1. Антуан де Бек. Новая волна. Портрет молодости. Пер с фр. – М: Rosebud Publishing, 2016. – 128 с.
2. Бородин Алексей. На берегах утопий. Разговоры о театре. – М.: Издательство: АСТ, Corpus, 2016. – 432 с.
3. Воглер Кристофер. Путешествие писателя. Мифологические структуры в литературе и кино. Пер. с англ. 2-е изд. – М.: Альпина нон-фикшн, 2017. – 476 с.
4. Гладильщикова Ю. Справочник грёз. Путеводитель по новому кино. – М.:Колибри, 2008. – 528 с.
5. Краузе Кшиштоф, Кос-Краузе Йоанна: Хто вони сьогодні, цигани Європи? // Кінотеатр, 2015, №1.
6. Мусский, И. А. 100 великих зарубежных фильмов. – М.: Вече, 2008. – 480 с.
7. Український погляд на кіно Польщі. Круглий стіл // Кінотеатр, 2015, №5.
8. Пашенко Анастасія. «Танго зі смертю»: образи каральної системи в українському кіно // Кінотеатр, 2015, №3.
9. Юлій Швець. Геометрія толерантності в «Квадраті» Рубена Естлунда // Кінотеатр, 2018, №1.
10. Іванишина Лариса. Минуле в кіно Центральної і Східної Європи // Кінотеатр, 2009, №5.
11. Чеське кіно «золотої доби» // Кінотеатр, 2009, №4.
12. Брюховецька Лариса. Відданий рідній Польщі. Спогад про Анджея Вайду // Кінотеатр, 2017, № 1.
13. Свято Роксоляна Гавел між політикою та мистецтвом або операція «Санация» // Кінотеатр, 2016, №6.
14. Наумова Лариса. Кіноосвіта. Filmoteka Szkolna в Польщі // Кінотеатр, 2016, № 5.
15. Брюховецька Лариса. Твір, небезпечний для режиму // Кінотеатр, 2016, № 4.

16. Собуцький Михайло. Етика й політика в норвезькому серіалі «Окуповані» Кінотеатр, 2016, № 3.
17. Наумова Лариса. У жанрі антиутопії // Кінотеатр, 2016, № 6.
18. Свято Роксоляна. Людський Рязанов // Кінотеатр, 2016, № 2.
19. Новикова Олена. Похмурі барви життя у фільмах Східної Європи («Берлінале») // Кінотеатр, 2016, № 3.
20. Людмила Серебренікова. У фокусі – кіно Латвії // Кінотеатр, 2018, №4.
21. Анастасія Пашенко. «Кіборги» Ахтема Сеїтаблаєва: зброя і музика // Кінотеатр, 2018, № 2.

Електронний ресурс

1. Гротовский Е. От Бедного театра к Искусству-проводнику / Перев. с польск., составл. вступит. ст. и примеч. Н. З. Башинджагян. М.: Артист. Режиссер. Театр, 2003. – 351 с. / Электронный ресурс. Режим доступа http://teatr-lib.ru/Library/Grotowski/poor_th/
2. Бондарчук Дмитро. Анджей Вайда і кіно морального неспокою // Ел. ресурс. Режим доступа https://www.bbc.com/ukrainian/blogs/2016/10/161010_wajda_ukraine_she
3. Крисальна Анна. Тоталітарна комедія, або Сто сім хвилин із життя влади (аналіз фільму в жанрі «чорна комедія» режисера Армандо Януччі «Смерть Сталіна») // Кінотеатр, 2018. №3 / Электронный ресурс. Режим доступа http://www.ktm.ukma.edu.ua/show_content.php?id=2164
4. Сивачук С. Осмислення тоталітарного минулого (30-ті роки ХХ століття) в українському ігровому кінематографі 1990-2000-х років // Электронный ресурс. Режим доступа http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/syvachuk_v._s._comprehension_of_totalitarian_history30-years%D0%A5%D0%A5%D1%81entury__in_ukrainian_cinema_1990-2000_years.pdf
5. Слободзянек Тадеуш. Однокласники. Історія в XIV уроках. П'єса. // Электронный ресурс. Режим доступа <https://www.e-reading.club/book.php?book=1031038>
6. Тихомиров Владимир. «Самовары» Сталина. Как советские города чистили от героев-инвалидов // Электронный ресурс . Режим доступа https://life.ru/t/%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B8/1113810/samovary_stalina_kak_sovietskiie_ghoroda_chistili_ot_ghieroiiev-invalidov

**Методичні вказівки
до практичного заняття № 14**

**СУЧАСНІ УКРАЇНСЬКІ МИТЦІ
ЯК ТВОРЦІ АНТИТОТАЛІТАРНОЇ
ХУДОЖНЬОЇ КОНТЕКСТУАЛЬНОСТІ**

► План

1. Художнє українське кіно 90-х – 2000 років та антиколоніальний дискурс (фільми Олеся Янчука та Леся Саніна).
2. Внесок документального кінематографу у антитоталітарну тему (творчість Марини Вроди, Сергія Лозниці, Аскольда Курова).
3. Сучасний український театр у пошуках антитоталітарних механізмів (Н. Неждана, О. Фоменко, Р. Віктюк, А. Бакіров, Г. Касьянов).

■ Мета заняття: конкретизувати поняття антитоталітарних дискурсів на прикладі творчості українських митців. Навчитися вести прес-конференцію та брати у ній участь; вести інтелектуальну дискусію на запропоновану тему, аргументувати свою точку зору та виявляти хиби певної позиції.

Заняття має теоретичну і практичну частини. У теоретичній частині розбираються вищеназвані питання. Практична частина заняття передбачає організацію та проведення гри «Інтерв'ю із видатним драматургом чи режисером».

**Методичні вказівки
для підготовки до навчальної гри
«ІНТЕРВ'Ю ІЗ ВИДАТНИМ ДРАМАТУРГОМ
ЧИ РЕЖИСЕРОМ»**

1. Колегіально групою обрати персоналію видатного драматурга чи режисера із додатку 1.
2. Розподілити ролі для навчальної гри: режисер, актори, що зіграли у його прем'єрній виставі чи кінофільмі, музичний режисер, оператор, художник, майстер костюмів, члени родини та друзі режисера чи драматурга, представники ЗМІ, блогів, громадськості.
3. Підготуватися до прес-конференції (розподілити, які ЗМІ хто представляє, продумати питання, обрати модератора прес-конференції, який оголосить інформпривід зустрічі, актуальність теми твору, увімкне відео-промоцію фільму чи зверне увагу на афішу вистави та буде оголошувати порядок еспозиційних виступів членів творчого колективу та слідкувати за часом і змістом питань від преси).
4. Провести гру враховуючи часовий регламент – до 5 хвилин експозиція культурного діяча, потім по 1 хвилині питання та по 2 хвилини відповіді.
5. Бути готовими до проведення культурологічної рефлексії після гри з викладачем частини 4 модуля 2.
6. Тривалість гри та рефлексії мають бути співмірними.
7. Оцінювання роботи учасників включає повноту інформації та художньо-риторичну і артистичну подачу її у діловій грі.

ОСНОВНА ЛІТЕРАТУРА

Першоджерела

1. Гротовский Е. От Бедного театра к Искусству-проводнику / Перев. с польск., составл. вступит. ст. и примеч. Н. З. Башинджагян. М.: Артист. Режиссер. Театр, 2003. – 351 с.
2. Неждана Неда: «Переклади п'єс – це «драматургічна» асоціація України з Європою» // Кінотеатр, 2017, № 3. Електронний архів.

3. Санін Олесь: «Мені подобається шукати і розкривати нові території...» // Кінотеатр, 2018, №4. Електронний архів.
4. Страйк ілюзій: Антологія сучасної української драматургії. – К.: Основи, 2004. – 370 с.

Навчальна література

5. Вергеліс Олег. Українська драма. Епізоди. – К.: Изд-во: Журнал «Радуга» Серія книг: Зрительный зал, 2016. – 476 с.
6. Гайдабура Валерій. Театр, розвіяний по світу. Феномен сцени повоєнної української діаспори. Німеччина, Австрія, Франція, США, Канада, Австралія . Київ: Києво Могилянська академія, 2013. – 404 с.
7. Зубавина І. Б. Кінематограф незалежної України: тенденції, фільми, постаті / Інститут проблем сучасного мистецтва Академії мистецтв України. – К.: ФЕНІКС, 2007. – 296 с.
8. Корнієнко Н. М. Самосвідомість: гра в театр на межі тисячоліть: соціологічний портрет сучасника. – К., 2003.

Додаткова література

9. Грабовський С. Україна today: під прапором сталінізму. Соціальна міфологія. – К.: Видавництво Лисенко П.П., 2013. – 230 с.
10. Скуратівський Вадим. Репертуарні сигнали національної катастрофи // Кінотеатр, 2015, №2.
11. Український погляд на кіно Польщі. Круглий стіл // Кінотеатр, 2015, №5.
12. Пащенко Анастасія. «Танго зі смертю»: образи каральної системи в українському кіно // Кінотеатр, 2015, №3.
13. Скуратівський Вадим. Олександр Довженко та Андре Мальро: про одну не-зустріч // Кінотеатр, 2009, №2.
14. Брюховецька Лариса. «Во избежание непредусмотренной камерности...», або Як виправляли і забороняли фільми Леоніда Бикова // Кінотеатр, 2009, №5.
15. Іванишина Лариса. Українські повстанці в ГУЛАГу і тиск глобалізації («Червоний») // Кінотеатр, 2017, № 6.
16. Корнієнко Н. М. Український театр у переддень III тисячоліття: Пошук картини світу. Ціннісні орієнтації. Мова. Прогноз. – К., 2000.

17. Костюк Юлія. Правда першоджерел чи тотальний контроль? // Кінотеатр, 2017, № 4.
18. Скуратівський Вадим. Дослідження української кінематографічної трагедії // Кінотеатр, 2017, № 5.
19. Брюховецька Лариса. Твір, небезпечний для режиму // Кінотеатр, 2016, № 4.

Електронний ресурс

1. Кувшинова Марія. Александр Миндадзе. От советского к постсоветскому. – М., Издательство: Ивана Лимбаха, 2017. – 248 с. / Електронний ресурс. Режим доступу до глави «Похищители жизни или фильм «Плюмбум» <https://www.colta.ru/articles/cinema/16567>
2. Сивачук С. Осмислення тоталітарного минулого (30-ті роки ХХ століття) в українському ігровому кінематографі 1990-2000-х років // Електронний ресурс. Режим доступу http://seanewdim.com/uploads/3/4/5/1/34511564/syvachuk_v._s._comprehension_of_totalitarian_history__30-years%D0%A5%D0%A5_%D1%81entury__in_ukrainian_cinema_1990-2000_years.pdf
3. Слободзянєк Тадеуш. Однокласники. Історія в XIV уроках. П'єса. // Електронний ресурс. Режим доступу <https://www.e-reading.club/book.php?book=1031038>
4. Тетерюк Марія. «Поводир»: вигадані пригоди на тлі реальних смертей // Кінотеатр, 2015, №5.
5. Тихомиров Владимир. «Самовары» Сталина. Как советские города чистили от героев-инвалидов // Електронний ресурс . Режим доступу https://life.ru/t/%D0%B3%D0%B5%D1%80%D0%BE%D0%B8/1113810/samovary_stalina_kak_sovietskiie_ghoroda_chistili_ot_ghieroiiev-invalidov
6. Тримбач С. В. Кіно народжене Україною. Альбом антології українського кіно. – К.: Самміт – книга, 2016. – 384 с.
7. Тримбач С. Молитва за Україну Івана Миколайчука. // Газета «День», 14.06.2001 // Електронний ресурс. Режм доступу <https://day.kyiv.ua/uk/article/kultura/molitva-za-ukrayinu-ivana-mikolaychuka>

**Список діячів кіно та театру – авторів артефактів
антитоталітарного спрямування**

Абдрашитов Вадим,	Беніньї Роберто,	Бергман Інгмар
Вайда Аджей,	Вілквіст Інгмар,	Врода Марина,
Довженко Олександр,	Кара Юрій,	Курбас Лесь,
Куров Аскольд,	Кустурица Еміль,	Лозниця Сергій,
Машков Володимир,	Мейерхольд Всеволод,	Миколайчук Іван
Параджанов Сергій,	Пітман Брюс,	Персиваль Брайан,
Прошкін Олександр,	Редфорд Майкл,	Росселіні Роберто,
Рогожкін Олександр,	Сабо Іштван,	Саїтаблаєв Ахтем,
Санін Лесь,	Слабошпицький Мирослав,	
Слободзянек Тадеуш,	Тарковський Андрій,	Трієр Ларс фон,
Фабрі Золтан,	Феліні Федеіко,	Чаплін Чарлі,
Ейзенштейн Сергій,	Янчук Олесь	

КОНТРОЛЬНІ ЗАПИТАННЯ

(тестові завдання для самоперевірки)

- 1. Формування антитоталітарної теми у кіно пов'язують з осмисленням якої історичної події:**
А) I світова війна; Б) сталінські репресії; В) II світова війна.
- 2. Роберто Росселіні у роботі «Рим, відкрите мсто» дав світу стрічку про нелюдські принципи ідеології:**
А) нацизму; Б) фашизму; В) сталінізму
- 3. Фільм Золтана Фарбі «П'ята печатка» піднімає проблему:**
А) зради; Б) пристосування; В) протидії тоталітарній ідеології.
- 4. Чому п'єса Тадеуша Слободзянека «Однокласники. історія в XIV уроках» викликала великий суспільний резонанс у Польщі у 2008 році?**
А) у п'єсі закладено ідею виправдання нацизму; Б) показано, що самі поляки були носіями расизму та виконавцями холокосту під час II світової війни; В) піднято тему одностатевих стосунків.
- 5. Фільм Брайана Персиваля «Книжковий злодій» (2013) про дитину, як антитоталітарного героя, знято за книжковим бестселером якого письменника:**
А) Маркуса Зузака; А) Джоан Ролінг; В) Ніла Геймана.
- 6. Історична драма Олександра Рогожкіна «Зозуля» (2002) є вдалим прикладом постановки проблеми:**
А) післявоєнного примирення людей, роз'єднаних тоталітарними ідеологіями; Б) екологічного лиха у Фінляндії; В) прав національної меншини саамі.
- 7. Режисер Олександр Прошкін у фільмі «Холодне літо 53» (1987) показав незламність у сталінських таборах людей яких соціальних верств:**
А) технічної інтелігенції та військовослужбовців; Б) робітників і селян; В) дворян та священників.

- 8. Микита Михалков у стрічці «Стомлені сонцем ч. 1» (1994) торкається осмислення теми:**
А) репресій; Б) геноциду; В) холоксту.
- 9. Режис Варньє залучив до зйомок у стрічці «Схід-захід» (1999) яку видатну постать французького кіно:**
А) Катрін Деньов; Б) Жерара Депардьє; В) Маселя Марсо.
- 10. Фільм Армандо Януччі «Смерть Сталіна» (2017) за жанром є:**
А) чорною комедією Б) нуаром В) історичною драмою.
- 11. Юрій Кара зняв стрічку «Завтра була війна» (1987) про репресії на прикладі:**
А) класу; Б) комунальної квартири; В) партизанського загону.
- 12. Який синдром тоталітарної ідеології критикує Вадим Абдрашитов у стрічці «Плюмбум або небезпечна гра» (1987):**
А) «Павліка Морозова»; Б) «Батька народів»; В) «Експорту революції».
- 13. Головний мотив пєси Олександра Галича «Матроська тиша» стосується:**
А) батьків і дітей; Б) військовополонених; В) матросів.
- 14. Майкл Редфорд зняв фільм-антиутопію «1984» за твором:**
А) Хакслі; Б) Оруела; В) Бредбері.
- 15. Драма режисера Стівена Долдрі «Читач» отримала ряд престижних нагород через:**
А) тему педофільї, Б) тему відповідальності за військові злочини; В) тему самогубства.
- 16. Фільм 2003 року режисера Вольфганга Беккера «Гуд бай, Ленін!» за жанром є :**
А) драмою; Б) історичним блокбастером; В) трагікомедією.
- 17. Режисер стрічки «Великий диктатор»:**
А) Ч. Чаплін; Б) О. Довженко; В) А. Хічкок.

- 18. Роберто Беніньї у трагікомедії «Життя прекрасне» висміює які варіанти тоталітарної ідеології:**
А) іспанський франкізм та югославський тітовізм; Б) сталінізм та ленінізм; В) фашизм та нацизм.
- 19. Режисер Ахтем Сеїтаблаєв зняв фільм «Хайтарма» на захист прав:**
А) кримських татар; Б) карпатських лемків; В) галицьких поляків.
- 20. Крег Мейзин у 2019 році зняв художній міні-серіал «Чорнобиль» як звинувачення радянської влади у чому:**
А) бездіяльності; Б) військовому злочині; В) злочині проти власного народу.
- 21. Лучіан Пінтіліє – румунський режисер, який зняв стрічку «Реконструкція»(1968), як заклик до:**
А) еміграції з країн, що знаходяться під впливом радянської ідеології; Б) відновлення монархії; В) наступу комунізму.
- 22. Румун Крістіан Немеску знімає соціально – політичну драму «Мрія про Каліфорнію», 2007 і здобуває приз Канського фестивалю, тому що**
А) оповідає про трагедію Косово; Б) рефлексує про фантомні болі румунських «дітей війни»; В) висловлює протест проти неототалітаризму, який навязують США.
- 23. Інгвар Вілквіст, сучасний польський драматург, створив п'єсу «Ніч Гельвера», щоб привернути увагу до проблеми:**
А) потурання нацистами прав людей з особливими потребами; Б) маніпуляції свідомістю; В) самогубства.
- 24. У 2016 році Дніпропетровський драматичний молодіжний театр «Віримо!» презентував у Чернігові драму «Голодна кров» (О. Бісик, Т. Волкова, Д. Медведєва). Основна тема твору:**
А) документальне звинувачення радянської влади у голодоморі; Б) практика молодих режисерів на теренах Дніпропетровщини у 1933 році; В) психологія людей, доведених голодом до відчаю.

- 25. Фільм Флоріана Хенкеля фон Доннерсмарка «Робота без автора» (2019) розвиває тему:**
А) Нацизм – ворожа ідеологія до всього індивідуального та творчого; Б) нацизм здатний пристосовуватися після офіційної поразки та вступати у тандем із марксизмом; В) глибокому мистецтву під силу бути прокурором навіть нацизму.
- 26. Роман Полански у х/ф «Піаніст» 2003 висвітлив поневіряння якої історичної творчої особистості :**
А) Владислава Шпільмана; Б) Федеріка Шопена; В) Міхала Огінського.
- 27. «Поводир, або Квіти мають очі» – український історичний драматичний фільм режисера і сценариста Олеся Саніна, в основу сюжету якого покладено:**
А) історію американського хлопчика, що стає поводитирем сліпому музиканту; Б) історію собаки-поводиря; В) історію вчителя біології.
- 28. Чому кращий угорський драматичний кінофільм 1981 року, поставлений режисером Іштваном Сабо називається «Мефісто»?**
А) тому що герой згадує Мефістофеля; Б) герой продається дияволу; В) це осучаснена версія «Фауста» Гете, переміщена у часи II світової війни.
- 29. «Форрест Гамп» – фільм Роберта Земекіса, поставлений за однойменним романом американського письменника Вінстона Грума (1986) став класикою у ствердженні яких демократичних цінностей?**
А) права на навчання; Б) права на приватний бізнес; В) свободи реалізації людини будь якого інтелектуального рівня.
- 30. Вистава чернігівської режисерки Тетяни Шумейко «Вільні метелики» Чернігівського драматичного українського театру має провідну ідею:**
А) свобода – це вседозволеність; Б) свобода – це відповідальність; В) рух хіпі – це символ свободи.

СЛОВНИК

Аксіологія – філософське вчення про цінності. Цінності бувають релігійні (наприклад, віра), етичні (добро, справедливість, сенс життя, любов), естетичні (прекрасне, трагічне, комічне тощо) та інші.

Амбівалентний (від лат. *ambo* – обоє та лат. *valere* – володіти, діяти) – співіснування протилежних відношень, оцінок, почуттів. Амбівалентний характер культурних процесів та явищ демонструє 1) неможливість зведення їх змісту до однозначних положень; 2) наявність протилежних якостей, сторін, тенденцій та характеристик.

Апокаліпсис – (від грецького *ἀποκάλυψις* – розкриття, одкровення) – назва останньої книги Нового Завіту «Одкровення Івана Богослова». Слово А. подекуди використовується як синонім кінця світу.

Атомізація індивідів (термін введено у науковий обіг дослідницею тоталітарних практик Х. Аренд) – процес різкого зменшення соціальної валентності, коли руйнуються соціальні, дружні та навіть родинні зв'язки. Натомість різко виростає псевдо-зв'язок людей як частинок натовпу, опосередкований тоталітарними політичними акціями.

Архетип – (д.-грец. *ἀρχέτυπον* – першообраз) – в аналітичній психології Карла Юнга – вроджені універсальні структури, що складаються змiст колективного несвідомого всього людства.

Влада інтерактивна – повсякденна та ситуативна структуризація діалога з іншою особою, яка розкривається у контролі та корекції її комунікативних або предметних дій.

Влада статусна – інституціонально визначені контроль та корекція комунікантами комунікативних або предметних дій один одного; реалізація відносин субординації, визначених інститутами суспільства, які створюють типові для людей способи мислення та зразки поведінки.

Владоцентризм – один із світоглядних принципів, згідно з яким центром буття, джерелом будь-якої творчої діяльності постає влада; основними відносинами, які визначають соціальне буття, виступають потестарні відносини (відносини, що пов'язано із владою).

Дебати – 1) обговорення якого-небудь питання, обмін думками, дискусії; 2) (у парламенті) – різновид політичної суперечки, зазвичай трансльованої ЗМІ, між політичними суб'єктами щодо ухвалення певного закону чи обговорення актуального для країни питання, яка спрямована на переконання в своїй позиції опонентів і масового адресата.

Дискурсивна практика – 1) сукупність анонімних історичних правил, які встановлюють умови виконання функцій висловлення у визначену епоху в її соціальному, лінгвістичному, економічному чи географічному просторі; 2) інтенціонально визначена та текстово оформлена міжособистісна взаємодія, в якій відбувається породження й інтерпретація дискурсу.

Діалог – 1) форма мовлення, яка складається з обміну висловленнями-репліками, на склад яких впливає безпосереднє сприйняття комунікантів, яке активізує роль адресата в мовленнєвій діяльності адресанта; 2) інформаційна взаємодія або спільна комунікативна діяльність індивідів, яка є моментом створення та підтримки існування суспільного; 3) спосіб гармонійного комунікативного співіснування осіб, які кооперативно спрямовують свої зусилля на досягнення цілей один одного.

Діалогізм – альтернативна монологізму епістемологія (концепція), яка комунікацію, її хід та результати, трактує крізь призму рівноправності адресанта та адресата, тобто їхнього усвідомлення один одного як дійсних партнерів, які допомагають один одному вирішити власні проблеми.

Діалогічне мислення – форма мислення, яка розгортається між двома полюсами об'єкта дійсності у спробі комунікантів спільно визначити його сутність.

Ієрофанія – (поняття, що запропонував Мірча Еліаде) – прояв святого, священного (грец. ιερός – святий, та грец. φαίνω – являтися, проявлятися). таємничий акт прориву трансцендентної реальності в світ природного, мирського.

Інфернальний – (лат. infernalis) такий, що має безпосереднє відношення до пекла; пекельний, демонічний.

Імідж – від лат. imago (зображення, відображення, видимість), пов'язаного з латинським словом imitare, що означає «імітувати». Це образ, система зовнішніх характеристик людини, яка створює або підкреслює неповторну своєрідність особистості, завжди відображає індивідуальність, будучи її зовнішньою, зверненою на інших людей, стороною.

Іміджологія педагогічна – науковий напрям, покликаний розробляти й використовувати теорію й практику формування іміджу вчителів, педагогічних працівників, викладачів і студентів педагогічних ВНЗ, іміджу педагогічних закладів та системи освіти в країні.

Інституційно зумовлена вербальна поведінка – визначена соціальними інститутами та закріплена практика типового обміну словесними повідомленнями між мовцями.

Інституційно зумовлена невербальна поведінка – визначена соціальними інститутами та закріплена практика типового й дозволеного обміну аналоговими повідомленнями між комунікантами.

Комунікативна дія – акт вербальної чи невербальної комунікації, спрямованої на зміну емоційного стану, знань та досвіду індивіда про світ, його ставлення до предмета комунікації та поведінки.

Коуч – фахівець, який допомагає знайти відповіді на запитання підопічних, тренує, відпрацьовує, доводить до автоматизму різні життєві та професійні ситуації. Коучі доповнюватимуть виховну функцію освіти, допомагаючи дітям приймати свої власні рішення, а не тільки слухатися вказівки батьків чи вчителів.

Крипторелігійна концепція – концепція, згідно з якою будь-яка культура та її артефакти мають в собі приховані релігійні сенси, які визначають найсуттєвіші прояви цієї культури.

Критичне мислення – способи операції з інформацією, які допомагають правильно оцінити інші твердження та аргументовано відстоювати свою позицію; як правило, критичне мислення формується в умовах наявності альтернативних джерел інформації.

Маніпуляція – тип психологічного впливу або таке управління поведінкою та мисленням людей, за якої об'єкт впливу (адресат) не здогадується про реальні інтенції імпактора (адресанта).

Монолог – 1) форма мовлення, яка не передбачає зміну комунікативних ролей адресант-адресат; 2) сприйняття адресата текстового повідомлення як об'єкта (нерівноправного партнера), а не суб'єкта (рівноправного партнера) комунікації, в якій переслідуються виключно власні цілі та ігноруються такі у іншого індивіда.

Онтологія – філософське вчення про буття; в межах радянської тоталітарної ідеології онтологія проголошувалась як наукова, діалектична та атеїстична, але по суті вона була не науковою, догматичною та сакралізованою.

Пасіонарій – (термін введено в науковий обіг Л. Гумільовим) – соціально та політично активна людина, яка здатна заради досягнення власної або суспільної мети до будь-яких жертв, включаючи самопожертву; протилежне поняття – субпасіонарій.

Переконання – тип психологічного впливу, зверненого до раціональної сфери свідомості індивіда, здійснюючись через низку аргументів та доказів;

плюралізм – існуюча у соціальній групі позиція, згідно з якою співіснує декілька думок та поглядів на один й той самий феномен, об'єкт, процес або подію.

Посттоталітаризм – перший період заперечення (розкладу) тоталітарного суспільства, що приходить йому на зміну; характеризується амбівалентністю двох основних тенденцій – до руйнування тоталітаризму та до його відновлення у нових, пом'якшених формах; характеризується явною чи прихованою деідеологізацією.

Потестарний аспект – такий аспект дослідження культурних практик, що розглядає зв'язок культури з владою, вияв у культурних практиках ідеологічних засад, що виражають інтенції певних соціальних груп до відтворення своєї влади або до завоювання її.

Сакральне (лат. *sacrum*) – термін введений Мірча Еліаде. Священне; вияв трансцендентного в іманентному; сукупність найвищих релігійних цінностей, які мають сенсожиттєве значення.

Самоіміджування – це діяльність людини, націлена на створення власного іміджу; включає свідому самопрезентацію як спосіб життя, неперервний контроль за своєю поведінкою та реакціями на неї з боку оточуючих.

Саморегуляція – «само» (вказує на те, що джерело регуляції у самій системі) та «регуляція» (лат. *regulare* – впорядковувати, налагоджувати, нормалізувати). Професійна саморегуляцію вчителя – інтегративна особистісна професійна характеристика педагога, яка передбачає усвідомлення ним своїх дій, почуттів, мотивів, свого становища та доцільну видозміну власної діяльності відповідно до вимог ситуації.

Соціальний статус – позиція індивіда в ієрархії соціальної групи чи соціуму, яка передбачає виконання ним соціально закріпленого набору соціальних ролей.

Соціально-етикетний вплив – тип психологічного впливу за допомогою існуючих у соціумі загальноприйнятих мовних етикетних формул звертання, вітання, вибачення, подякі, прохання, прощання, які продукують автоматичну, типово ввічливу, реактивну реакцію комуніканта у відповідь.

Субпасіонарій – соціально та політично пасивна людина, для якої найважливішим є власне фізичне життя, виживання за будь-яких політичних умов.

Сугестія – це властивість й уміння людини впливати на інших людей, яка проявляється як не усвідомлено, так і за допомогою спеціальних прийомів. З точки зору діяльнісного підходу до аналізу феномена сугестії в ньому переплітаються два елементи – упевненість і позитивна енергетика.

Суперечка – діалог, у ході якого одна сторона (опонент) намагається аргументовано відстояти своє розуміння обговорюваної проблеми та заперечити докази іншої сторони (пропонента).

Титанізм – різновид прихованої релігійності, коли людина ставить себе на місце Бога.

Тоталітарні практики – владні практики, через які реалізується майже повний контроль держави над всіма сферами діяльності та спілкування.

Регламент – прийнятий розпорядок ведення засідання, дебатів, зборів тощо або час, відведений згідно з цим розпорядком для доповіді або виступу.

Фасилітатор – це фахівець з обговорень, який не зацікавлений у конкретних рішеннях, не представляє інтереси жодної з груп-учасників чи персоналій і не бере прямої участі в обговоренні. Радше він виступає супровідником навчальної групи у їхньому особистому розвитку.

Хіліазм – (від грецького χίλιος – «тисяча») або міленаризм (від латинського mille) – релігійне вчення про друге пришествя Христа та Його тисячолітнє правління на землі, яке має наступити перед кінцем світу. Церква (православна та католицька) визнала таку інтерпретацію Апокаліпсиса єретичною. Канонічною є трактовка тисячолітнього царства як часу існування християнської церкви.

Хронотоп – (від грецьких слів «час» і «місце») термін, що запропонував М. Бахтін – таке розуміння взаємозв'язку культурних часу та простору, яке має свої особливості в різних цивілізаціях та на окремих етапах розвитку культури; взаємозв'язок часових і просторових характеристик в межах певного артефакту культури.

НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНЕ ВИДАННЯ

СТОЛЯР Марина Борисівна
КЕДА Марина Костянтинівна
БОРИСОВ Олексій Олександрович
ГЕРГУЛЬ Світлана Миколаївна
ОЛЬХОВИК Марина Володимирівна
БОГУН Ксенія Миколаївна
КОЛЕСНИК Олена Сергіївна
КАРАНДА Марина Василівна

ЄВРОПЕЙСЬКІ АНТИТОТАЛІТАРНІ ПРАКТИКИ (EUROPEAN ANTITOTALITARIAN PRACTICES)

ПРАКТИКУМ

Технічний редактор *О. Єрмоленко*

Комп'ютерна верстка
та макетування *О. Клімова*

Комп'ютерний набір *М. Столяр*

Підписано до друку 07.03.2020 р. Формат 60 x 84 1/16.

Папір офсетний. Друк на різнографі.

Ум. друк. арк. 12,32. Обл.-вид. арк. 9,46.

Наклад 300 прим. Зам. № 0031.

ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»

Свідоцтво про внесення суб'єкта

видавничої справи до Державного реєстру видавців,
виготівників і розповсюджувачів видавничої продукції.

Серія ДК № 4079 від 1 червня 2011 року

Тел. (0462) 972-664

Віддруковано ТОВ «Видавництво «Десна Поліграф»

14035, м. Чернігів, вул. Станіславського, 40